

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 52, година XV, април – јун, 2017.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Оперативни уредник
Милица Миленковић

Уредништво
Злата Коцић, Душан Стојковић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д.
Арсид, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миљивојевић и Зоран
Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Марко Младеновић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња претплата
1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике
Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Слика на корици
Александра Обрадовић: Културни центар Сврљиг, уље на платну
(са Ликовне колоније Ars Timacum, Сврљиг 2013)

Техничка припрема
Млађан Рањеловић

Дизајн корица
Simple Look

Штампа
Галаксијанис Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Видосав Стевановић

БУНКЕР

Саопштили су ми док смо возили према циљу: „Наша имена нису важна. Не бисте их ни запамтили. Или бисте их погрешно записали. То нам се већ догађало. Како исправити грешку у медијима које занима једино колико смо се побили између себе? Ми смо за вас Тихи, Дуги и Гавран. Тако нас зову. То важи и за вас, госпођо!“

Још се изненађујем кад ми се неко тако обрати. У оно време женама су се обраћали са другарице. И мени. И пријало ми је. Неке навике трају и кад све друго нестане.

Климнула сам главом. „У реду. Претпостављам да и не спада-те у атракцију коју ћете ми показати. Бар не ваша имена.“

И окренула сам се каменим литицама које су промицале поред нас као зидови који воде у неку голему пећину. Онда се проширише и несталоше, сунце ме поново заблесну кроз наочаре са тамним стаклима. Возили смо низ долину поред уске и брзе реке, на обалама је расло ниско дрвеће. Никада нисам научила како се те ствари зову.

Планина се дизала изнад нас према небу, гола као камена катедрала при врху и покривена тамним зеленилом шума по стрмим падинама. Цип се заустави на шљунковитом паркингу испод за-равни. Наставили смо пешице.

И кад се нађосмо пред кућицама на стрмини планине, са запуштеним травњацима испред и потамнелим дрвеним степе-

ницама које воде до тераса на првом спрату, застадох као да узимам дах и рекох: „Пази, пази, три мала љупка летњиковца. И нигде електричних или телефонских каблова. Нигде ничега.“

Тројица мојих пратилаца у маскирним униформама – такве су носили војници, бивши војници и неки цивили – згледаше се између себе као да се очима договарају.

Тихи, ониски постарији мушкарац истуреног грудног коша и са проседом косом изнад избораног чела искашља се и прошапута: „То су викендице, госпођо. Некада их је била пуна наша лијепа земља. Имало се па се градило. Ове три служе да камуфлирају бункер. У њима се никада нико није одмарао.“

„Празне су?“ рекох.

Тад ми се обрати Дуги, висок и мршав, свеже избријан, дугог врата и са јабучицом која штрчи. „Напротив. Све је као у другим викендицама. Кревети, столови, плакари, кухиња, трпезарија, породичне фотографије на зидовима. И цвеће је у вазама на столу. Мењали смо га свакога дана.“

Нисам упитала које цвеће. То морају бити црвене руже. Увек црвене руже. Они који се не мењају не допуштају да се било шта око њих мења, свака промена их угрожава.

Ушли смо у средњу викендицу, прошли кроз дневну собу – све је било као што је Дуги рекао – и нашли се у пространој кухињи. Учинило ми се да Гавран није ушао за нама. Нисам осећала његов зверски воњ који ме је раздраживао и плашио. Да смо сами вероватно би тај тамнопути и космати дизач тегова скочио на мене. Да ме силује или убије? Или да ме одвуче у неку своју пећину пуну костију претходних жртава? То вероватно не би знао ни он до последњег тренутка. Такве у миру хапсе и држе у затвору, у рату користе за прљаве послове, после их воде за собом као љутите псе и називају телохранитељима.

„Спремни!“ прошапута Тихи.

„Отварај!“ оштро рече Дуги.

Зид без прозора се покрете и отклиза у страну. Налазили смо се пред ходником осветљеним неонском светлошћу, оном коју не подносим од када сам се вратила: у мојим очима производи утисак прегрејаног ваздуха што се претвара у привиђења. Стиснух капке и пођох за двојицом мојих пратилаца: њихова су се леђа извијала преда мном као несигурне сенке које траже своје облике. На ногама сам осећала да ходамо по бетону, потом по мокету.

Три пута чух како се нека врата затварају за нама. Не окретох се. Ионако ништа не бих видела.

Тихи ми прошапута поред ува као да подноси рапорт: „Прошли смо надзорну резиденцију, објекте за уже осигурање чуваног

објекта и просторије за смештај особља за техничку подршку. Тамо више нема никога. Цео комплекс одржавамо нас двојица. Гавран остаје напољу на стражи. Све функционише. Ништа се још није покварило. Обратите пажњу на чистоту зрака који удишете. И на проценат озона у њему. Као да смо горе на планини. Вентилациони уређаји су беспријекорни.“

Дуги додаде оштро као да ме упозорава: „Објекат је грађен двадесет шест година. Наши инжењери, мајстори, разни стручњаци, надзорници, полицајци, припадници тајних служби. Ми смо дошли кад је све било готово. И данас се дивимо тим градитељима чија имена не знамо. Нису забележена. Команда сигурно зна зашто. И не спадају у ову причу.“

Рекох: „Разумем. Нећу постављати сувишна питања. Нити вас унакрсно испитивати.“

Очи су ми се навикавале на вештачку светлост. И би ми боље од тога, осетих се сигурније. Морам све видети, чути, осетити, схватити пре других – и ништа од тога се на мени не сме приметити. За ову двојицу, и за оног трећег који је остао напољу, ја сам чудни женски посетилац са високим везама у војсци и полицији, међу новинарима и политичарима. И под заштитом међународних мировних снага. Иначе не би разговарали са мном, на овом простору жене више немају права да се мешају у мушке послове. Као што су рецимо убијање, пљачка и пијанке. Сва три посла раде предано и са неким чудним заносом као да су део исте догматичне вере која се може исповедати само тим ритуалима, никако друкчије.

Једном сам тај религиозни полет насиља и крви гледала неколико година, све док се нисмо под заштитом савезника склонили на острво у мору, далеко од окршаја и покоља. Политбиро и они који иду уз њега, сарадници, послуга и телохранитељи, кувар и кројач за врховног. И ја једина, жена међу њима. И тамо се осећао мирис борових шуме као и овде, једино недостаје мирис слане воде и неодређено осећање слободе.

Отворих очи. Налазили смо се у пространој кружној сали са мермерним стубовима. Као да смо просторији за седнице владе у престоници. На средини је био тространи конференцијски сто, поред њега столице пресвучене кожом и са високим наслонима. И удобна кожна фотеља у средини. Иза њега се на белом зиду видео празни правоугаоник слике која је некада ти стајала.

Дуги ми љутито одговори пре него што сам стигла питати. „Наређено нам је да уклонимо његову слику. То се догађа свуда и на сваком званичном месту. И по приватним кућама такође. И у свим новим државама. Склонили смо је на сигурно место.“

Рекох: „И чију ћете слику ставити у ово празно поље на зиду? Као нови предмет култа у оквиру старе сенке?“

Дуги погледа Тихог, затим се окрете према мени, са руменилом на мршавим образима: „Не знам. Надам се да то нећемо морати учинити. Бар не за наших живота Много их је који се боре да заузму његово место и ниједан не успева убедити остале да је једини. Нас двојица мислимо да је то праведна казна. Ови данашњи нису за сликање ни за показивање. Нарочито не на оваквом месту.“

Све је било постављено као да ће састанак почети: боце са киселом водом, сокови, пепељаре, бележнице и хемијске оловке на њима, неколико ваза са цвећем – биле су то црвене руже - микрофони пред сваким невидљивим учесником. И скривене камере би могле снимати сваки тренутак.

Тихи помери једну столицу и седе. „Изволите и ви, госпођо. Дуги ће нам скувати кафу. Не еспресо, већ добру старинску кафу после које се може гледати у шољу. Док чекамо, питајте шта вас занима.“ Посматрала сам мршава леђа како се удаљавају и грозничаво размишљала.

Ако питам оно што ме занима, нећу добити одговор. Не смеју га дати или га не знају. Ако идем околу, биће сумњиво.

И рекох. „Извините, зашто шапућете? Овде нас нико не може чути. Осим оних који треба да нас чују.“

На грубом лицу појави се нешто слично грчу у образима и на уснама. Неће се ваљда и насмејати, мој тужни саговорник? „Успомена из борбе. Неко ме је почео клати па су га моји прекинули. Није довршио посао који је добро започео. Зато шапућем и носим ову високу крагну, ожиљак показујем једино огледалу ујутро. Шта сте, у ствари, хтели да ме питате?“

И чух себе како говорим: „Све. Причајте.“

Лице Тихог се укрути, стврдну и поглед му би неповерљив као што се нашим људима догађа пред непознатима.

„У реду. Слушајте. Можете и записивати. Нећу рећи ни реч мање ни реч више. И сада једва да има важних тајни. Ускоро их неће бити. Ми смо нова држава без тајни. Команда ће ових дана објавити многе податке о нашем објекту, јединственом у овом делу света. Два слична можда постоје у Америци и Русији али нико то није потврдио. Или у Кини и Северној Кореји. У Румунији су направили нешто много скромније. И нимало слично. Енвер Ходџини бункери нису вредни помена. Просто није имао пара за овако нешто.“

Одмахнух руком. Некада ништа нисам морала записивати, све сам памтила. И мој љубавник ми је ноћу на уво шапутао да сам

вештица, једино оне ништа не заборављају. Наместих се на столицу као унапред задивљена жена која очекује изненађења и открића: то мушкарци необично воле. Сви су убеђени да имају шта испричати. И они који углавном причају ни о чему.

„Неких тамо година чинило се да је сукоб велесила неизбежан. Две непомирљиве идеологије нису проналезиле заједнички језик, нити су га тражиле. Стална свађа одржавала их је на власти. Обе стране су производиле све више оружја које се, као што сви знају, прави да би се употребило. И обе стране су имале нуклеарне бомбе довољне да разоре читаву земљу. Више нуклеарних него мудрих глава, кажу. Ми смо се налазили између два блока, били смо независни и несврстани, нисмо дали на себе, могли смо бити жртве једног или другог гиганта или оба. Наш маршал пре свих. Тада је замишљен и започет овај објекат, грађен у строгој тајности, само су неколико руководиоца и градитељи знали да се нешто гради и вероватно једино врховни командант и његов архитект шта се тачно гради. Сваки део, а има их дванаест, рађен је посебно и са посебном екипом, тек на крају су склопљени у целину која се сада налази око нас. Планови нису нађени, ако су икада и постојали у једном досијеу. Маршал их је свакако имао у глави. Као и остале војне и политичке тајне. Касније се шапутало међу особљем, и ја сам то чуо, да су ове просторије око нас почетак замршеног лавиринта који се шири на све стране и нестаје дубоко доле. Ко се усуди да тамо уђе, више се неће вратити. Те приче су нестале као и они који су их причали. Војници и полицајци нису допуштали цурење информација. Ако то објавите, демантоваћемо.“

Прекинула сам га. „Не пишем за новине. Нити спремам књигу о покојном председнику. Има их на стотине и све су празне брбљарије, горе него оне за његова живота. Вашим шефовима сам све објаснила. Ради се о личној посети, о некој врсти ходочашћа и путовања у прошлост, ако хоћете. Неко мени драг био је веома близак са председником. Нећу вам открити ко и како. Просто испуњавам завет.“

Тихи климну главом и накашља се. „ Овај објекат смештен је дубоко под земљом. Тачније: равно три стотине педесет метара. Вишеструко заштићен са свих страна и разним материјалима. Издржао би нуклеарни удар од двадесет шест килотона. За оно време неуништив. У њему би могло боравити око три стотине педесет најважнијих људи наше бивше државе. Значи, председник, његова супруга, његови сарадници, врховна команда, најуже руководство, неколико академика, изабрани научници и уметници, сви они који су неопходни, без којих се не може управљати државом. Спискови су сигурно постојали. Или их је наш командант имао у

глави. У случају да веза са спољашњим светом буде прекинута или да се не може изаћи због окупације или контаминације око-лиша, сви су могли овде живети и радити пуних шест месеци. По мојој слободној процени и више. И то без рационисања исхране. И потом, кад буде могуће и опортуно, изаћи у ту пустинину, започети покрет отпора или обнову земље, командант би одлучио шта је прече...“

Преда мношвом се појави рука Дугог и стави на сто три шоље кафе која се пушила. Нисам чула кораке док нам је прилазио по белом меком тепиху и задрхтао од језе. Тихи извади цигарету из џепа на грудима и запали је на пламену упаљача који му Дуги пружи преко стола. „Забрањено ми је пушити, али повремено украдем понеку. Тако више уживам него некада.“

Рекох: „Значи, ово је Нојева барка под земљом из које би после уништења света изашло ново човечанство. Са једним коњаником на челу колоне.“

Тихи застаде. „Не разумем о чему причате.“

И Дуги додаде као да рецитије: „То су приче из оне поповске књиге коју сад носе све наше колега са оне стране. Из њиховог курана који се зове Библија. Бог се наљути на људе које је створио и пошаље потоп на земљу. Преживео је само један његов колаборант коме Господ претходно рече: „По двоје од сваког тијела нека уђе у ковчег да их сачуваш у животу са собом.“ И ту катастрофу преживеше сви они и све оно што је укрцао на своју барку или у свој ковчег, свеједно. Људи, животиње, биљке, бацили и вируси, стари пороци и нове болести, оно што смо били и што ћемо бити. Све које је Ноје изабрао, по својој вољи или по свом ћефу. Испада да смо ми потомци тих бродоломника, остаци остатака. И тако даље.“

Тихи се загледа у таваницу, испусти дим увис као да се обраћа некоме горе. „Разумео сам шта хоћете да кажете. Ко би у том случају изабрао оне који ће преживети у овом бункеру? Појединац? Колективно руководство? Народ на референдуму? За вас цивиле то је можда морално питање. За нас војнике практично и јасно као дан. Изабраће председник, врховни командант, генерални секретар партије, идеолог, вођа. Ми смо имали срећу да за све те функције имамо једног човека. Незаменљивог. Потенцијално вечног. Морали смо учинити све да га сачувамо. Он би изабрао оне који ће му правити друштво на том путу, најбоље и најверније. Фараон је, кажу, са пратњом и свитом, и са свим својим животињама, путовао кроз долину смрти и према вечности. Наш би маршал и врховни командант наставио путовање кроз плодне равнице живота до далеке будућности. И да је једини преживео, сутра би сигурно

знао како све започети изнова. Увек је умео створити нешто из ничега. Као што је знао открити непријатеље и у нашим редовима, у својој околини, у свом брачном кревету.“

И при том ме погледа у очи.

Дуги додаде готово нежно: „Тихи жали што се та последња битка није догодила. Завршила би се се за сат-два, можда за један дан, данас је све питање брзине. Ми војници знамо чиме наше колеге располажу, каква је то разорна моћ, како делује, које ће последице произвести. Јер да се то десило онда, кад су сви очекивали, не би се десило оно што се одиграло пре неколико година овде код нас. Не би се нешто претворило у ништа. Знали бисмо на чему смо и ко је ко. Овако је све неодређено, несигурно, без значења и стога немогуће.“

Окретох главу према њему. „А ви? Да ли и ви жалите што нуклеарне бојеве главе нису активирани са обе стране?“

Сркао је кафу у гледао ме бледим плавим очима без сјаја. „Понекад се слажем са Тихим. Страшан крај је боји од гњецаве и љигаве неизвесности. Можда остане сећање, прича, заматак неке легенде. Понекад га мрзим, овог истог што седи преко пута вас. Не чудите се, усуђујем се да му то кажем у лице. Зато што би се он, по мом мишљењу, налазио међу тим изабранима у последњем бункеру. Смирује ме једино што је њему данас горе него мени, запамтио је боље. Слушамо ништарије. И командују нам смрдљивци и продане душе.“

Окретох се Тихом док је палио нову цигарету. „Да ли је то истина? Да бисте били међу посадом овог подземног ковчега?“

Он климну главом. „Можда јесте, можда није. Али Дуги мисли да је истина. И зато се не одваја од мене. Прати ме и дању и ноћу. Као да ће се покојни маршал вратити и обојицу нас позвати да му се придружимо негде у том хипотетичном лавиринту иза ваших леђа.“

„Чиме сте заслужили тај избор?“

Тихи ме погледа уморним очима, зажмири као да ме не види добро. „Ничим. Био сам млад официр, задужен за чување овог објекта који маршал никада није посетио. Међу десетинама других. Кад је распад почео сви су побегли у своје нове државе. Остао сам једино ја, нисам имао где и нико ме није звао. И овај млади човек који брзо стари поред мене. Не спава. И не испушта ме из вида. Гавран пази на нас обојицу. И вероватно са неким другим намерама или по некој наредби коју нас двојица не знамо.“

Кафу смо довршили у тишини. Моја дозвола се односила само на овај део бункера. Као рецимо посета оним одајама светилишта које су дозвољене за радозналце и туристе. Нисам се усудила тра-

жити од двојице верника да ми покажу просторије у којима је боравило божанство и где сада можда обитава његов дух. Знала сам како изгледају радна и спаваћа соба онога кога овде више нема. То се код њега никада није мењало.

Најважније од свега: овде га није било. И нема га. Његово присуство нисам осетила ни у оним неистраженим подземни ходницима што су их назвали лавиринтом. Храм је празан као и све катакомбе испод и око њега.

Склопила сам очи, болне од неонске светлости. Моја фотофобија се погоршава, нарочито под вештачким светлом, једном ће се можда претворити у трајан бол који ће произвести слепило. Отворила сам очи и суочила се сенкама у маскирним униформама које су лелујале преда мном. Као у последњим тренуцима болести. Као онда кад сам умирала.

И чула сам себе како шапућем, тише од Тихог. „Што се мене тиче, добила сам оно што сам тражила. Вама двојици захваљујем на труду и доброј вољи. Време је да изађемо на сунце.“

Док сам између двојице мојих пратилаца корачала по тепиху салона, потом по бетону ходника, чух Дугог како мрмља као за себе. „Сваки пут се понадам да ће се нешто десити. Да ће рецимо онај лудак из Северне Кореје испалити прве ракете. Или да ће то учинити ајатоласи. Или неки дрогирани официр негде у Америци. И никад ништа. Као да су сви гласници апокалипсе нестали са овога света.“

Врата су се затварала за нама. Троја унутра, једна споља. У кухињи викендице чекао нас је Гавранов смрад. Сам носилац смрада стајао је испод дрвених степеница, таман на блештавом сунцу које ме ошину по очима. Ни затамњене наочари ми више не помажу. И док сам се жмурећи сабирала да поново поднесем муке светлости, схватих да се ништа не чују око нас ни са планине.

Рекох: „Има ли живота на овој планини?“ Очекивала сам да ми одговоре Тихи или Дуги.

Али промукли и једва разумљив глас – могао је бити само Гавранов – рече као да се свађа. „Овде одавно нема коза ни вукова. Ни медведа. И сељацима из околине је чудно што одавно нема ни птица. Кажу да су и инсекти нестали. Однело чудовиште или нека нечиста сила.“

Напрегавши се, отворих очи и неколико тренутака се морадох борити са сенкама и облицима што су се комешали око мене. Кад се смирише, кад прогледах, видех Гаврана.

Тихог и Дугог није било.

Зоран Пешић Сигма

ДОМЕ, СЛАТКИ ДОМЕ

Марко Цепић прича о томе како је угледао месец кроз прозор из тајанствене куће у коју је ушао непозван

Мимо света, кришом, мимо погледа људи и животиња, многе ствари се дешавају кришом. Тихо и тајанствено, у скривитим угловима, мимо пролазника, у сенци гипсаних фигура. У магли и полумраку одбројава Присуство. Нисмо свесни зидова који нам свакодневно затварају поглед, који нам пресецају простор и комадају га на кришке одвојених светова. Ја сам човек који воли да цуња. Цуњање, то је оно што ми се дешава када имам вишак слободног времена, када обавезе одувам у три лепе материне, када сам само чиста Знатижеља лако поводљива за тајном оронолог зида иза угла улице. Тужно је не видети оно што се крије иза зидова, оно што лежи на дохват руке, а ипак, увијено у мрак, ружноћу, стид или страх. Бесмислено и недоступно. Што сам старији то више жудим да будем Присуство сâмо.

Био је то један од оних дана топлог пролећа када вам се чини да је време заувек стало. Сумрак је гасио прашњаву светлост улице. Пси су лајали у двориштима, иза сивих тараба, пратили мој трупкајући пролазак неравном калдрмом. На тренутак бих помислио да се налазим у непознатој вароши, али су ми високе зграде које су бриделе у даљини у оквиру неба разбијале илузију. У великом сам граду, на периферији огромне кошнице људи и машина. Улица је била скоро празна. Чуо сам глас мајке која зове своју децу на вечеру. Два дечака у кратким панталонама пројурила су крај мене и улетела у загрљај дворишта. Све се дешавало на мах, искидано на фронцле невезаних сусрета. Кратки сусрети личили су на добовање капи по мутној површини баре. Осећао сам како ме они милују, како ме узнемиравају, праве концентричне кругове који се шире ка ободу моје мутне душе-баре. Голицали су ме радознали провинцијски погледи старца који су се одмарали на клупи испред куће и пушили. Цео њихов свет је лепо спакован у прошлост. Остало им је само да мирно размештају фигуре на добро познатој, ограниченој шаховској плочи.

На крају улице сачекао ме је мрак. Небо се осуло звездама. Малобројне светиљке жмиркале су жуту светлост. На самом

дну те криве и прашњаве улице угледао сам кућу стару милион година. За њен детаљан опис требало би ми милион година. Сваки камен, свака грудва малтера, сваки лист бршљана који се попео уз оронуте зидове говори једну дугу причу о трошности времена: осипање креча, увлачење старости у зидове попут влаге, чудесан плес буђи... Та кућа није била као што су остале куће у овом крају. Њен изглед ме је зауставио као руком. У гњилом мраку утонули су велики прозори затворени иструлелим шалонима. Дух те куће зауставио ми је дах.

Улица је сада била кроз празна и мрачна, са прљавожутим баксузом, лампом која је непредвидљиво жмиркала на бандери подупртој дебелом дрвеном облицом. Неодлучно сам стајао и нетремице зурио у дрвена, искривљена врата. Шта крију? Живи ли неко у тој каменој немани, у тој кући-костуру? Или у њој нема ни мишева? Та краљевска запуштеност мамила ме је у своју унутрашњост, а истовремено и одбијала наслућеним ужасом. Ући? Додирнути, покидати паучину која се надвила над том кућом? Открити, разголитити, очистити, осветлити? Рушилачка радозналост заиграла ми је у грудима... Ако сада једноставно одем одавде, то неће бити никакво решење. Ако одем од ове куће, она ће поћи са мном, уселиће се у моје снове, застрашиваће ме, будиће ме у кревету у реци зноја и грозничавог дрхтања. Кућа ће вриштати, а само ћу ја чути њен камени крик ма колико био далеко од ње. Ући? Ући! Уђиии!

Врата су зашкрипала. Није се десило ништа страшно. Нашао сам се у мрачном предсобљу, у дугом ходнику. Заплуснуо ме је устајали мирис, нешто што је личило на измешане мирисе цимета, четинарске шуме и одстајалих дуња. Нестваран мирис. Успомене остају верно сачуване у гнезду од мириса. Закорачио сам у ходник, а врата иза мене су се сама затворила шкрипавим треском. Жута светлост са удаљене бандере на дну улице нагло је нестала. Уплашен, убрзаног пулса, најежене коже, у потпуном мраку дрхтавим рукама пипао сам по зиду не бих ли нашао излаз. Радозналост је јача. Рушилачка. Ако сада једноставно одем то неће бити никакво решење. Ако одем из ове куће, кућа ће поћи са мном, уселиће се у моје снове, застрашиваће ме, будиће ме ознојеног и сломљеног, вриштаће иза сваке сенке која ме буде пратила кроз непроспаване ноћи, колико год био далеко одјекиваће у мени њен камени крик. У мраку се свашта причињава и расте само од себе. Како да одем из ове црне рупе, из ове јазбине у којој се можда крију разбојници, убице, наказе... А онда су до мене допрли звуци клавира. Умирио сам се, престао да дишем и ослушнуо. Била је то Месечева соната. Мирис ци-

мета, четинарске шуме и одстајалих дуња, и звуци клавира... Стајао сам укопан у овај мрак. Под ногама на сваки непажљиви покрет зачичао би патос. Шта да радим? Пошао сам ка извору звука. Страх се истопио на тихој ватри музике и уступио место још већој радозналости. Напипао сам врата иза којих је цурила музика. Горео сам од жеље да провирим, а истовремено и стрепео од помисли каква то утвара може да живи у оваквој кући. Није ми пало на памет да немам права тек тако, непозван, да се уплетем у нечији живот. Одшкринуо сам врата и провирио. За полуконцертним клавиром седела је седокоса старица у белој балској хаљини, у заносу сасвим посвећена музици.

„Ова је кућа уклетата, прогони ме – хтедох рећи веома је остарела, ексери испадају, рамови срљају наниже као да зарањају у празнину, зидови се круне без буке као што шешир покојника пада са чивилука у тамном предсобљу, као што поцепана крзнена рукавица пада из крила тишине...“

Свирала је и говорила у заносу. Прво сам помислио да је луда и да говори невидљивим аветима, а онда сам схватио да говори мени, уловио сам јој поглед у огледалу које је стајало ponad клавира. Прекинула је да свира, умала и отишла до прозора. Отворила га је, гурнула у страну ољуспане дрвене шалоне и пустила пролећно вече унутра. Захладнело је. Месец је изашао и као да га је неко нацртао баш у врху високог прозора. Вратила се и продужила да свира. Нетремице ме је гледала преко огледала. Није се уплашила. Морао сам да скренем поглед. Привукла ме је њена фотографија из младости.

„...Као што трака месечине пада на стару, подерану фотељу. И она је некад била нова - не та фотографија коју посматраш са толиком неверицом - кажем ти за фотељу, веома удобна, могло се у њој седети сатима и затворених очију сањарити о било чему...“

Спустио сам се у фотељу омађијан.

„Ишла сам у музичку школу у плавој кецељи с белом крагном, са две плаве плетенице, и моји родитељи су полагали велике наде у мој музички таленат... Него, причала сам ти о фотељи – испод простирке виде се зарђале опруге, слама – размишљала сам да је однесем у оближњу радионицу намештаја, али одакле ми времена и новца и воље – шта прво поправити? – кад сам пребацила ту белу простирку преко ње уплашила сам се. Ту су седели људи који су сањали велике снове, а сада почивају под земљом не хајући за кишу или за месечину.“

За тренутак сам се због њене аристократске самоуверености осетио мањим од маковог зрна, тако се каже, у ствари, као

да сам био поплуван. И то није тачан израз. Њен говор се није тицао мене. Сам сам себе поплувао.

„И ко је то седео у овој фотели?“, једва сам поговорио. Глас ми је мутирао као код бубуљичавог пубертетлије.

„Мој покојни муж, капетан Ђорђе Филиповић, Бог да му душу прости, погинуо је на маневрима у дубоким сибирским шумама. Сахранили смо заливени ковчег увијен у југословенску заставу, уз почасну паљбу... Ко зна шта смо сахранили...“

Ућутала је. Прсти су јој аутоматски пребирали по диркама клавира. Још увек се могла назрети *Месечева соната*.

„Седеле су ту његове колеге високи официри, војни аташеи страних земаља, дипломате, политичари... Ђорђе је био омиљен... Упознала сам га у Москви на дипломатском балу. Тек што сам дипломирала на конзерваторијуму. Мој отац Сергеј, пуковник, и мајка Татјана, професор на државном универзитету Ломоносов, били су поносни на мене. Те вечери сам први пут имала наступ пред тако значајним скупом. Сећам се, свирала сам Рахмаџинова. Добила сам величанствен аплауз. После је оркестар наставио са валцерима. Ђорђе ми је пришао онако леп, висок, елегантан, са савршеним манирима... Замолио ме за плес. Само што му се нисам срушила у загрљај. Цело вече смо играли. На крају вечери ме је запросио. И што је најневероватније у тој бајколикој причи: пристала сам.“

Престала је да свира и окренула се ка мени. Прођоше ме трнци од њеног продорног погледа. Иза бора које су обликоване дугогодишњом тугом, назирала се лепота са фотографије.

„Не могу више да издржим ову кућу. Немам више снаге да је подижем на плећа. Треба увек да пазиш, стално да пазиш, да подупиреш зид великом витрином, да подупиреш витрину прастарим изрезбареним столом, да подупиреш сто столицама, да подупиреш столице сопственим рукама, да подметнеш раме под греду која се искривила. И клавир, као црн затворен ковчег. Ретко се усудим да га отворим и свирам. Стално морам да пазим да се нешто не сруши, да се не срушим. Немам више снаге... Ова кућа, и поред свих својих мртвих, нема намеру да умре. Остаје при томе да живи са својим мртвима, да живи од својих мртвих, да живи од извесности своје смрти и да опрема своје мртве на трошним постељама и полицама.“

Заћутала је. Нисам се усуђивао да прекинем тишину. Гледали смо се. Минутима. Чинило ми се читаву вечност. На крају је престало да ми буде нелагодно. Био сам очаран дубинама и лепотом која је зрачила из њеног погледа. У једном тренутку одважио сам се и пришао јој. Спустио сам главу на њено крило.

Осетио сам њене прсте у коси. Пролазила је лагано, посвећено, као да је хтела тиме да надокнади пропуштену нежност свих година које је провела усамљена у овој страшној кући.

Прецртао сам све до сада написано. Зашто да лажем? Нема никаквог смисла. Боље је да испричам како је стварно било.

Марко Цепић прича о томе како је провео дан као сталкер истражујући периферију у самом центру града

Да ли могу да обиђем баш све мемљиве буцаке нашег града, а да не свратим ни у једну кафану? Тешко питање. Урбанистички тешко. Тарковском би у нашем граду било лако да снимим *Сталкера*: сценографија је готова. На несрећу, *Сталкер* је снимљен, а Тарковски није жив за снимање наставка филма. Остају нам полусрушене куће, коров, мрачни углови за запишавање, рај графитиста, тајни предах манијака, космичко легло паучине, све нам то остаје као иконе нерешених вечних судских оставинских процеса бројних наследника, као иконе нашег злурадог и грамзивог менталитета, као иконе наше неспособности да планирамо дуже од наше тренутне жеље, као иконе наше непоправљиве политичке неспособности да схватимо значај традиције и континуитета.

Данас сам градски сталкер. Истражујем периферију у срцу града. Било би лепо да срушимо све кућерке, удерице, тарабе, почупамо дрвеће, иселимо периферију из центра града. Важни су нови станови. Човек без стана је човек без идентитета. Колико нових станова треба за миран сан? Гомиле непознатих људи пролази улицама. За један обичан дан колико се прозора отвори, врата откључа и закључа, много ногу много степеника прескочи. Колико станова зврји празно, колико су дворишта пуне деце, на колико се тавана суши рубље, на дан колико мушкараца плаћа кирију за становање у туђим гарсоњерама, колико њих те новце олако троши, колико људи иде у једном правцу и зашто баш тамо, колико се враћа, зашто толико меса преко пешачких прелаза, преко мостова, узводно, низводно јури. Улази, степеништа, излази, дворишта, паркови, фонтане, мостови, поткровља, подруми и станари који улазе, излазе, одлазе, долазе. Јадни бескућници немају где да оду...

И пронашао сам! Цуњање се исплатило: угледао сам кућу стару милион година. За њен детаљан опис требало би ми милион година. Сваки камен, свака грудва малтера, сваки лист

бршљана који се попео уз оронуте зидове говори једну дугу причу о трошности времена: осипање креча, увлачење старости у зидове попут влаге, чудесан плес буђи... У строгом центру града. Колико пута сам прошао овуда, а нисам је приметио. Сада ме је њен изглед зауставио као руком. У гњилом мраку утонули су велики прозори затворени иструлелим шалонима. Дух те куће зауставио ми је дах. Гурнуо сам нахерену капијицу и ушао. Какво пространо двориште. Боже, колико неискоришћених квадрата!

Прича о томе како су комшије оговарале Марка Цепића и о томе како никада не сазнате истину до краја

Ђурђевка: Жури, само жури, Комшија. Није то добро. Ево и комшија са петог спрата, власник агенције *Турбо-урбо*, и он само жури. Још и више него ти. Изгубиће главу колико лети за парама.

Симон: Њега знам. Радио сам за Марка Цепића неке пројекте. Још увек ми није исплатио до краја. Од њега сам добио гарсоњеру на четвртом спрату. То је само део хонорара који ми дугује.

Ђурђевка: Многима он дугује. И дугује све више и више. Неко ће му већ доћи главе. Нама је продао стан на шестом спрату. Показао нам лажне папире да је надоградња легална, а у ствари је у катастру уписан као вешерница. Колико пута му је само Благоје звонио на вратима да реше тај проблем и ништа. Ђубре, не отвара. Грађевинска мафија! А како је у агенцији био фин. Иконе висе на све стране. Крсти се, као побожан је. Држи слике жене и деце на столу. Цена повољна... како смо били наивни. Шта ћеш, комшија, једва смо и за то имали пара.

Симон: Ја сам му и у стан улазио. Има стварно фину жену и троје васпитане деце. То је било у оно време када смо радили на пројектима, али и после када сам долазио по новац. Увек је био љубазан, никада га нисам видео нервозног, и увек је имао спреман другачији, уверљиви одговор зашто сада нема новца... Док сам нисам одустао...

Ђурђевка: Ваљда сви нормални људи одустану. Шта да радиш, да га тужиш? Понекад немамо пара да изађемо на крај месеца с редовним рачунима, а камоли да плаћамо адвоката... Ти спорови трају годинама. Обичним смртницима досади да се ву-

ку ходницима суда, да јурцају за папирима, да пишу молбе, да чекају у реду... Бестрага му глава. Ево комшија, стигли смо. Хвала ти на помоћи. Овај цак са купусом никада сама не бих могла да попнем. Хајде сада да попијемо кафу код мене. Такву кафу никада ниси пио...

Симон: Нисам баш сигуран у то. Данас сам присуствовао једном тешком женском плачу, плачу старије жене. Избацивали су је из полусрушеног кућерка. Знаш Благоје, онај камени кућерак у центру, у Душановој, испуцао и пред рушењем, али увек у бело окречен и са много цвећа у дворишту.

Благоје: Знам ту кућицу. Знам и ту бакицу, у ствари није баш много стара. Увек ми се чинила преотменом за овај град.

Симон: Јесте. Она је пореклом Рускиња. Удала се јако млада за неког нашег капетана, војног аташеа у Москви. Муж јој је погинуо одмах по венчању на једној војној вежби... Била је јако талентована пијанисткиња. Није желела да се врати у Москву. Није могла да преболи смрт свог вољеног. Остала је у Југославији, добила је војну пензију, а повремено је држала часове клавира. Није имала пријатеље, нити рођаке. Временом се удаљила од света и постала роб своје туге...

Благоје: Чуо сам неколико пута из куће звуке клавира. Баш сам се питао коме свира.

Ђурђевка која се у међувремену вратила: Хајдете, мушки, прихватите се вечере...

Симон: Није имала никога до скоро, а онда се на изненађење целог комшилука удала.

Ђурђевка: Видиш, Благоје, свако кад тад нађе своју срећу, макар и под старе дане.

Благоје, смеши се: Ја сам своју срећу нашао одмах, чим сам те први пут видео.

Ђурђевка му прети прстом: Никада нећеш да одрастеш.

Симон као да није приметио њихово задиркивање: Камо среће да је то истина. Не бих се оволико потресао. Знате за кога се удала?

Ђурђевка: Комшија, ти ме из дана у дан све више изненађујеш. До скоро ниси знао ни ко живи у згради, а сада већ знаш највећи трач у суседној улици.

Симон: Удала се за Марка Цепића.

Благоје: Морам да седнем да не бих пао од изненађења.

Ђурђевка: Држи се Благоје, већ седиш.

Благоје: О чему се ту ради? Не верујем да је због старичине пензије. Можда је Марко нађушио неки скупоцени накит од старе Рускиње.

Симон: Ради се о плацу. Локација је таква да се боља не може замислити. Плац је више од 10 ари у најстрожем центру. Вреди сувог злата, а власник *Турбо-урбо* агенције је до гуше у дуговима.

Ђурђевка: Чиме ли је обрлатио? Како ли пристаде на такву глупост?

Благоје: Ах, тешко да обрлати усамљену жену. Мора да је на оне религијске форе...

Симон: То сам и ја помислио, али ми је Маркова секретарица коју је недавно отпустио јуче све испричала. Марко, облеће око тог плаца већ три године. Истина, увек је слао своје агенте. Хтели су да откупе плац, па кад су видели да од тога нема ништа, почели да прете, крали јој веш на жици, искључивали струју, јадна жена једва би нашла неког да јој помогне, тровали куче, дизали страшну буку ноћу... Ништа није уродило плодом док се Марко није појавио са оригиналним приступом. Увукао јој се у кућу, слаткоречив, увек на услузи, подржавао је у музици, колико год му се та врста музике истински гадила, доносио јој цвеће и поклоне, причао занимљиве приче, лажи... Вероватно је пао и неки секс...

Ђурђевка: Страшно. Јадна жена...

Симон: Убедио је да се венчају...

Ђурђевка: А, зато се тако нагло развео од своје прве жене!

Симон: ...да би је као заштитио од превараната и сурових агенција. Одмах по венчању, окренуо је причу, изнајмио јој стан и рекао да се моментално исели... Обећао јој је гарсоњеру у новоградњи коју ће направити ту. Већ увелико имао је спремне све папире, пројекте...

Благоје: Не могу да верујем да постоје такви људи.

Симон: Чак сам и ја радио на пројекту инсталација... Нисам знао, комшије, верујте ми, ништа нисам знао...

Благоје: Наравно Симоне да ти верујемо. Треба се клонити таквих битанги, и са њима раскинути сваки контакт...

Ђурђевка: Зар она не може да га тужи?

Благоје: Е, моја Ђурђевка, сама знаш колико је брзо наше судство. Пре ће јадна бакица да умре него што ће они да донесу пресуду. Довољно времена да Цепић изнандрнда зградурина... Ко ће после да је руши...?

Симон: Старица је плакала као киша. Цео њен мир уништен је за сва времена, њена отменост и достојанство пали су у

руке једном бескрупулозном идиоту. Најгоре ми је било што сам гледао како је иселјавају. Ридала је, отимала се, схватила да је грдно погрешила, да ју је скот искористио... Нисам могао ништа. Чак је и милиција била на његовој страни, јер су сви папири били уредни. Када сам га видео како се шепури по дворишту, бахато гази цвеће, дошло ми је да га треснем да више никад не устане...

Благоје: Нема ништа од тога, комшија. Дајте да попијемо још по једну. Чашица или чокањче?

Благоје: А Ђурђевка и ја, ето, радимо. Овај рингишпил с коњићима је наш. Воле деца да се врте... Знате ли, Комшија шта је ново у згради?

Симон: Мислите на Марка Цепића?

Благоје: Значи, чуо си да је ухапшен. Ђубре је долијало!

Симон: Новац од купаца станова узимао је „на руке“, често и без издатих признаница, као фол „уговор је важећи“, без легалне уплате на рачун, без плаћеног пореза... Дуговао је милионске суме извођачима претходних надоградњи и зграда, а изгледа да више није имао да плаћа „рекет“...

Благоје: Многе људе је ојадио. Није мала ствар, цео живот скупљаш цркавицу за кров над главом, а онда дође дрипац и свети списка, и останеш и без пара, и без крова над главом. Да се убијеш, или да убијеш неког...

Ђурђевка стиже из вашарске гужве: Била сам да запалим свећу у цркви и замислите шта сам сазнала. Две најновије вести за обојицу. Просто не знам коју прву да вам испричам. Управо сам сазнала да се Марко Цепић убио у притвору. Обесио се.

Благоје: Ух, само што смо о њему разговарали!

Ђурђевка: Шта је, да га можда не жалиш?

Благоје: Није пријатно кад чујеш да се неко убио.

Ђурђевка: Скот је заслужио то, заслужио је и много горе, само што то никако неће да помогне оним јадницима који су остали без крова над главом... Него имам једну лепшу вест. Срела сам у цркви комшику Милену. Каже да је била на контроли и да су резултати одлични. Операција је успела 100%. Комшија ту прилику би ваљало искористити. Лепа је жена, има златну дечицу, вредна је, паметна... С друге стране, ви сте сами, живите као пустињак. Обећала сам јој да ћу вас упознати...

Милан Ненадић

РЕДНА ЧАША

СРПСКИ МЛАДИЋИ

успаванка

Спавајте, младићи, везани, сечени,
Спавајте, младићи, рано доречени.

Спавајте, пупољци, пре времена свели,
Без свести о срећи коју бокор дели.

На празник за око, у Недељу Цветну,
Кад се све лепоте крај извора сретну,

Кад сви од радости буду ван памети,
Хоће л' бити неког бар да вас се сети:

А могли сте бити и ви срећни исто
Уз српско девојче, невино и чисто.

Спавајте, пупољци, на правди спаљени,
А могли сте бити украс васељени.

Мир вашем пепелу крај друмова прашних,
Покој вашој души после мука страшних.

Спавајте крај друма сном предачких сенки,
Спавајте, младићи, невини во вјеки.

БОГИЊА ПОБЕДЕ

Спотакох се о њу, облапорну свињу,
Сву у сплацинама и прокислом вину.
Поднадула лица, језика до паса,
Убљуваних сиса, без крета и гласа,
Перчин и ушеса срозала до земље –

Спава животиња, или само дремље;
Испод оба ока ко ратничка трака,
Блеште влажне кесе силних подочњака;
Црни крејон капље с врха трепавица,
С врха носа цури слина сукрвица;
Уста попут раке с кармином около,
Ко да је жарачем на том месту боло;
Никле јој из браде, преко мере сваке,
Као из мртваца оштре пасје длаке –
Има много седих, белих ко пахуље:
Више се не зна ко је вођа руље
Што је попанула около, по поду,
Не зна се ко коси, а ко пије воду.

Напила се беда, напила се посве,
Прежим путем стигла у прецвале госпе,
Сипала је у се ко да поји стоку,
У Србији, брале, земљи на истоку.

РЕДНА ЧАША

Александру Секулићу

I

Ја сам уклет витез Итала Калвина
Којем пустом земљом лута половина
Жељна да се нађе с другом половином
Без наде да икад постане целином.
Док пенуша душа – оно зрно части,
Пуна митског сјаја, прве искре страсти –
Дотле моје срце, дивљи део мене,
Не зна шта са собом, где би да се дене:
У сам вулкан сунца, мртву лаву раке,
У вечиту поноћ уз космичке траке,
У пепео земље или флуид творца,
У мајчину сузу, у кажипрст оца –
Или да, предвојен, пред распећем стојим
Захвалан што, такав, уопште постојим
Чудећи се шта сам, ко сам био
Уз вапај – што си ме, оче, оставио.

II

Од чаше кукуте у руци Сократа
 Или редне чаше иза рајских врата
 Која је колала гетсиманском баштом
 Да је и син Бога, збуњен људском драмом,
 Преклињао да га мимоиђе пламом –
 Та чаша се не да поредити с маштом
 Која је сасута у два моја крста,
 А њима припада тужна српска врста –
 Тек, није ми тежак крст који ме чека,
 Ни овај на мени који, за свог века,
 Носим као казну, ко зна, као срећу
 Од које побећи не могу, и нећу;
 Само да не вапим путем до Голготе –
 Што си тако саздан, бесмртни животе,
 Препун чуда шта сам, ко сам, где сам био
 Уз вапај – што си ме, оче, оставио.

ПИСМО ЋЕРКИ

Марији

Размишљао о ноћи пунога месеца
 Кад ће богочовек страсно да зајеца
 И клекне, скрушено, пред твојом наготом,
 Дрхтећи неспретно, кунући се потом
 Јединим животом, мајком, небесима,
 Ко да у речима кључе света има
 Или, лепше рећи, кључе твога тела
 О које се ломи крха мушка стрела;

Ето, о тој ноћи којој служе свици
 Да се, узнесена, нађеш на ивици
 Само једне тајне, јединог открића
 Да си Мајка Земља и Прамајка Бића,
 И да ниси чедо као млади свеци
 Већ искра у којој пребивају преци;

Ето, о тој ноћи, о бесмртном хуку,
Кад се свемир зачне и у твоје струку,
Размишљај рукама пуним хладне главе:
Хоћеш бити свесна сна колико јаве
Да си после земног, невиног бунила
Остала божанство, као што си била.

МОСТ

Филипе, лепи сине, преведи оца преко,
Ти си једини мост над овом силном реком.

Какав сам ја отац и каква су ми браћа,
Нека те не чуди што нам се ничим враћа.

Питаћеш шта је било. Грозно је наше наслеђе.
Стока ће препливати, а ти ћеш, путем, све ређе

Виђати правог човека – умро је Он кад и ја,
Зато се преко реке једино небо надвија.

Вирнем ја, крадом, кроз твоје чарно око
И видим да ћеш преко, ко љељен, једним скоком.

Признајем, нисам чему. То је од оца доста.
Ипак ме, под старост молим, прокради преко моста.

Кад кажем преко Моста, ја мислим преко Века.
Видећеш – човек је Ништа. Вечна је само Река.

Илеана Урсу

ПОСЛЕ ОВАКВОГ ЖИВОТА

Неупућенима све је јасно.
Немају никаквих недоумица
Око поделе плена и светла.
Њима нико није рекао гласно
Да радост није од господара
Да сан само олакшање ствара
Али није решење и није крај.
Неупућенима све је јасно
И не питају има ли смрти
После оваквог живота.
Само они који гонетају
У прошлост да би сутра видели,
Имају питања и нејасноћа
Само њима није јасно
Да ли има смрти
После оваквог живота.

ПЕВАМ

Још ја покушавам да певам
као гугутка која се уселила
под кров дедове куће
па гласањем да врати
живот у њој

Било је у тим кућама граје
и радости
и пламена

сада су ту гугутке
и коров
и понеки залутали путник
који не може чуду да се начуди
одакле толико кућа
а тако мало људи

ДНАС

Ето ме насред трга
Не види ме нико
не обазире се нико чак ни на моју сенку
Још видим
насред трга
мене прошлу
једру
радознало отворених очију
са косом до појаса

Ова овде насред трга
нисам ја
то је одраз данашњице
покушај тела да се прометне
да личи на птице
као и све овде

Само ме страх
страшно се бојим
да и кад бих успела
не бих била нека изузетна птица
већ сврака са танким ножицама

НЕШТО МИСЛИМ

Не да није лако
сада је већ свеједно.

Не разликују нам се гримасе
све нам је исто
и кад певамо и кад плачемо.
Одустали смо од надања
као што старци одустају од певања.
С лакоћом смо се урушили у себе
и стално почињемо реченице са некад....
Прихватамо све изечено
као да се то нас не тиче
а све нам измиче
тоне.

Предали смо се току
али се ништа не миче.
Само Дунав
моћан и стар јури ка истом циљу.
Било би добро да нас обузме
да нас понесе
макар се у њему и удавили.

НАСЛЕЂЕ

Напустили су нас часно и храбро
Наследили смо дрво
Обичаје и песме препустили смо
Забораву

Дрво
Крај којег се нисмо зауставили
Док је имало сока и снаге
Расло је

Шта ми остављамо у наслеђе
Забринута лица мајки
Кад децу успављују
У потрази за равнотежом
Између коре хлеба и новог столећа
И речи безвредних што саме гасну

Наши потомци неће наследити дрво
Ни могућност да га негују

Шта ли ће о нама мислити
У будућности
Кад буду размотрили наслеђе

Александар Стаменковић

У БАШ-ЧЕЛИКОВОМ ЦАРСТВУ

Протегнувши се на боку, загледа се у зацакљено окно и одакле год да је потицала светлост, изводила је облике унутра, испрва грубо, основним образјем, потом рељефније по детаљима.

Напокон, Светлана постаде свесна да се налази у некаквој одаји, удобно испружена на пространом лежају и покривена крзном.

Најпре опипа сопствено тело, питајући се има ли икакве одеће на себи. Но, кожа јој тако пријањаше уз крзно, да и без тога би јасно да је под покривачем гола. Јагодица прста напипа недирнуто девичанство. За сада је схватала толико, да лежи гола, покривена крзном и нетакнута, у топлој одаји, чији се прозор цакли на ноћној светлости непознатог извора.

Појеле да потоне натраг, у ноћ без снова, али прибранији део свести трже је и батргаво извуче на површину разумних питања: *Где је? Како? Зашто?* Подиже главу са перине и крену погледом по тмини. Расвану сећање: кула Старог замка и грдни сужањ на деветом кату! Вода која капље са стропа над његовом окованом главом, путир испред челичног бурета. Да, она и Царевић! И то како се старац, прастарац, повратио! Буре се проломило, челик расцепио, а из окова се усправио у пуној снази и развио црна крила у небо изнад проваљеног стропа. Пролом и грмљавина, доле и около, док се отима у његовој шаци. Видела је, потом, како поједини планински врхови пуцају и разлећу се усијаним камењем. Затим навире црни дим, која згара све пред собом. И жеђ беше ужасна, а небосвод се црвенео као растворена крв. А онда, више није видела ништа. Изгубивши појам о себи, као и о било чему другом.

Придиже се у седећи положај, одупревши се рукама о постељу. Обазре се око себе. Сагледа нешто што је могло бити некаква шкриња. Једна мрачна громада уза сам зид, није могла бити друго него ормар, а на средини просторије беху дугуљасте лежаљке. Ни кревети, ни фотеље, већ неки вид софе или бочног кауча. Разазна и црне гроздове свећњака на равни зида. Подиже главу и угледа, не баш јасно, високи строп, дознатљив свега упросторењем над сводом прозора.

Да, прозор, али поред зацакљеног светлуцања, ништа се друго није појашњавало. Какве је грађевине део ова одаја? На каквом положају, на којој висини? За сада, то је остајало без

одговора, као и колико је времена прошло од када је отета из Старог замка. Раствори се лепеза питања: *Ко је и шта је њен отмичар? Колико је далеко од куће? Да ли је ко кренуо за њом? Је ли жив Царевих? Царевих!* И неком снагом из самих костију осети, тада, да је *жив!* И ако неко крене за њом, то ће, свакако, бити он. Мораће да буде он. Али удари је, одмах, и налет очаја: *куда да крене? Где да је нађе?* Ко зна има ли одавде, уопште, избављења? И шта њен отмичар намерава са њом?

И да ли је, заправо, жива?

Светлана се поново опипа, сада седећи на постељи савијених ногу. Шта ако је мртва? Ако овако бива иза смрти? Бесконачни мрак и прозор који зацакљено светлуца? Барем је топло и удобно... Ипак, њено тело пулсирало је животом, те идеју како је мртва намах одагна. Но, питања се умножаваху: кад је већ жива, читава, нетакнута и здрава, колико има како је последњи пут јела? Трже се. Глад није осећала. Нити жеђ.

Опипа свој нежни, глатки абдомен. Трагове мршављења не нађе. Складна виткост. Када обмилова груди, нађе како нису испошћене. И на бутинама се одржао дојакошњи склад дугуљастог вретенa. Све на њој беше како и треба да је. То је успокоји.

Али, нови удар очајања снађе је одмах затим. Одакле јој идеја да се Царевих могао извући жив и неповређен? Можда га је ослобођени сужањ згазио, згњечио као глисту? То што њен осећај каже, ма струјао из самих костију, још није никакав доказ? Додуше, сети се да је сужањ, окован и сапет у оном челичном бурету, булазнио нешто о *три живота*, која поклања Царевиху... Али, каквог то има смисла, ако има икаквог? Даље, чак и да је жив, *какав се* могао извући из строваљене куле? Из рушевина сурваних девет катова? Жив, али *одузет*?

Но, одмах је заплусну и животна снага. Наново, из ребара својих, беше убеђена да је Пламен жив и читав и да хита њој! Само, *како?* Он ће је већ пронаћи, ма где да је доведена, али како се супротставити снази са којом се сужањ усправио из цепљеног челика и покиданих окова? Како се одупрети и савладати толику мржњу и зло? Тек тад темељно уздрхта. Она не може бити нигде другде, до у заточењу код њеног отмичара... Дакле, сада је она сужањ, у тврђави устоличеног зла, које су она и Пламен ослободили, оживели... Расковали из тамнице и разјачали... Водом...

И, шта сад? У овом тренутку? Па, ништа. Чекати да се раздани, на првом месту, уколико дана овде уопште има. Светлана се опружи натраг и затвори очи. Али, како се и под капцима питања ковитлаху, уобличена непријатним и претећим сликама,

тренутним као блесак, отвори их и загледа се у зацакљено окно. То јој пружи неко умирење.

Лежећи тако, овлада собом. Смирила се и одлучила, да би још најбоље било, да поново заспи, до јутра, ако се овде ишта разликује од глуве ноћи... Поново заспати? Да, поново, јер је веровала, да је целокупно време, од отмице у Старом замку, до свесног прогледања овде, колико год да је било, преспавала.

Сужавала је видно поље, сводећи га рубом капака на светлуцаву траку повезаности са спољашњим светом. Умирених осећања, препуштала се предворју сна. Међу пољима, шумама, пашњацима, падинама, вијугавим рекама, кулама и зидинама, каменим луковима мостова и баркама што плове под њима, искрсну лик њене сестре близнакиње. Свастика је прободе својим погледом. Упитно? Прекорно? Бели сестрин лик сјаше под бистрим небом неког лета, можда касног пролећа, или ране јесени, над крајоликом што га сећање није помело, но наликоваше на сачлан од разних делова сећања. И онда виде где по њему јашу војске, кавалкаде клетвеника у плочастим оклопима преко верижњача, под улаштеним шлемовима. Пред њима јежђаше њен рођак Велигор. У белој туници, обрубљеној снежним крзном. Пих! Од њега нема користи. Или, ко каже? Ево му прилике да покаже, како крзно беле куне није заслужио једино пореклом... Не! *Неће њен народ тек тако да је остави!*

Ипак, оно што војска Језерграда, ни сви клетвеници њеног оца, краља, нису могли, учинио је један човек, уз помоћ једног старца, непуног виловњака...

Не, то је по милости случаја! Допао је правог начина да среди језерску наказу и оријашку дружину, то је све. Не, да је она водила војску Језерграда, уместо њене сестре, не би уз зидине довлачила шклопоције ратних машина, нити би бацала преко зида стене из катапулта, које нису погађале ништа. Њен народ није кукавички! Дивова је било девет, четворица падоше од руке и мача Језерграда. Сорабијски Царевић имао је предност приступа, долазио је споља. Ипак, он, жуте косе... и очију боје језера. Он... Мисли и слике низаху се по своме.

Ранопролећним сунцем умивен пашњак, благоваловит, присојан. Она стајаше на ветру, пуштајући низ вихорење своје широке рукаве, који отицаху дугим шлеповима...

Не дуго. Већ је губила јасну границу будности и сна, кад се крила улазних врата у одају поново огласише на начин, који се тананом лелујању обамрле свести дочу као тресак.

Светлана се трже и усправљена, окрете.

Чудовник из куле Старог замка, смањен готово на подобит људског стаса, али још увек мишићави грмаљ, сада се појавио огрнут белим контушем плавих и сивих поруба. Опојашен широкиим каишем, са рашчланом свакаквих закивака, а моћно подлакће утегнуто му беше кожним стезницима са челичним бодљама.

Контуш му допираше до голени, чизме се пресијаваше змајским свлаком. Крила, сада скупљена, израстаху кроз складне прорезе на леђима контуша, сведена на промер склада са целокупним сачланом.

Обичан мач, дворучњак са крсницом, у кованој корици, висеше му с појаса. Лице му беше склесано бездушним изразом безененог погледа. Над високим челом хватао се снег јаке косе и срмом власи сливао, као нека снежна свила, на кључњаче и рамена. Мраз који продире у кост, од ког нема заклона ни спаса, био је из целе његове појаве, као да најављује мећаву, што ће и последњу топлину, било где и ма у чему, да поништи, кад му се прохте.

Створ проговори, као да туче чекићем: „Не бој се! Овде си безбедна...“

Прекрсти руке на грудима, стојећи непомично у благом раскораку. Палубе вратних крила слегосе се одзвоном храстовине. Укочена у седећем положају на постељи, Светлана гледаше у њега, без храбрости да трепне.

Но, дође себи и проговори јасно и отресито: „Овде? Где овде? Где сам ово?“

Безбојне усне увише се у змију осмеха: „На сигурном...“

Није кренуо ка њој, већ ка прозору. Стајаше, загледан кроз окна, онда се окрете и рашири руке: „У будућој *престоници света!* Нудим ти моћ за какву не знаш ни да је могућа.“

Мобилисане присебности, Светлана мирно дочека његове речи. Прича о моћи, зачаравајућа лаж свих тирана, ту је да разводни ствар и обезличи њену улогу. Да је обеснажи. Светлана одмах пређе на главну ствар: „И шта *ја* треба да *урадим?*“

Но, овај то одмах и дочека: „Да *пристанеш!*“

Светлана га погледа продорно у безене беоњаче. Сачекавши, упита бистрим гласом: „На шта?“

Створ откова: „На мене!“

Наравно, знала је и пре него што је чула. Дакле, то је. Сада је и чула. А сада ће створ да се врати на почетак, на бајку о моћи... „И, онда, шта? Бићу царица света?“

Одмах је и требало да заличи на ценкање. Узвишено непристајање учини јој се ризично, можда и погубно. Зашто би

непромишљено чланке положила у хватаљке ланаца и разодевена леђа податно испружила?

„Сумњаш“, пресече је створ, „знаш ли с ким разговараш? Знаш ли ко стоји пред тобом? Ко те из куле избавио?“

Последње питање није очекивала: „Избавио?“

Створ коракну ка њој. Уздрхта. Али овај застаде.

„Ако мислиш да ћу ја овде са тобом да се играм скривалица, онда си недотупавна, као и сви владари твог народа, још од времена Самопроклетника, који ме на превару заточио. Гледам ја то из оне проклете кулетине четири хиљаде година. Немој да ме разочараваш! У теби је дар, који надмаша све што су твоји ништавни преци уопште могли да замисле! Али, за сада си, изгледа, само гуска и немој да уображаваш како си мудра и како ћеш мене оваквим разговорима да провозаш наоколо! Схваташ ли ти, уопште, *ко сам*? Имаш ли ма какву представу? Да чујем!“

Светлана поћута час. Створ је свакако био у праву. Схватала је то врло добро. Одлучи се на искреност. По мери, наравно. Рече: „Све што знам, то је да си хиљадама година био затворен у Иворовој кули. Ми смо је звали Стари замак. Као и сви трнобаштинници Језерграда, имала сам кључ од куле и одаја, поверен ми на чување, с тим да девети кат, твој затвор, не отварам ни у лудилу...“

Створ се гласно насмеја. Тај смех ковало је тисућу малих чекића у његовој грлини. Безене беоњаче севнуше са лица, нагло уозбињеног: „Слушам...“

Светлана скупи савијене ноге уза се. Пазила је да халат покрива све на њој, што би било непожељно и опасно да сада угледа свет око себе. Прибрана, настави: „Видела сам шта се налазило на доњих осам катова. На основу предања о Вечној стражи, знам толико, да говоре о крилатом народу са севера, о нашем савезу са змајевима, орловима и вуковима, о великом рату у ком је мој предак Ивор зауставио неко велико зло...“

„Зло“, створ начини корак ка њој, „зло, кажеш? Твоји бедни учитељи то су звали *злом*? Реци ми, девојко, јеси ли преспавала те часове, или они одиста толико не знају? Крилати народ са севера? Змајеви? Орлови? Вукови? Кад смо већ код тога, са твојим народом тада нису били само они, него и вилинске горе, русалачки васови, змијоглави, патуљасте вилонџаци и друга патуљад... Речју, остатак света, онај који нисмо ми и они који онда беху са нама. Тукли смо их. У свим бојевима. До ногу. Газили их. Све док онај, којег убрајаш међу своје ништавне претке, није на превару одузео моју снагу и тиме обезглавио мој народ. Али, како по памети није био ништа бољи од свих других

из твог рода, како се по мудрости није нимало разликовао од оних који су тебе учили, тим чином осудио је себе на вечно проклетство. Знаш ли шта је било са њим и како је Вечна стража добила име?“

Светлана одмахну главом.

„Смртници прелазе Вечиту Границу и одлазе у различите заумне пределе, већ према томе шта је ко за живота заслужио. Али, твој врли предак задржан је на самој Граници, не сам, него са дружином витезова, њих четрдесет. Одређено им је да стражаре, без смене, вечно да стражаре на бедемима, који овај свет одвајају од вечите таме оностраног. По томе су и добили име *Вечна стража*. То је цена коју су платили да бих ја онемоћао. Захваљујући њима, мој народ остао је да тавори овде, на северном крову света... И то на вечност! Или, док мене нешто не ослободи...“

„Нешто или неко“, оте се Светлани несмотрено.

Безене беоњаче бљеснуше претеће: „Не прекидај ме! Више никад! Упамти!“

Час испуни језиви мук. Онда, створ настави: „Не уображавај како си ме ти ослободила. Ти и онај клипан, којем сам широке руке даровао неколико живота... Вода ми је вратила снагу! Вода ми је вратила животну моћ! Древна албинска предања говоре, да ће господару севера снагу, уколико је икад изгуби, вратити вода. Снагу и мудрост!“

Икад значи само *једном*, или *колико било* пута – упита се Светлана, али не изусти. Створ говораше даље: „Самопроклетник није више знао како да ме боље мучи, његова бесомучна мржња није мировала, од часа мог заточења. Та мржња шапутала му је злопаке савете. Као да је однекуд знао албинска предања... Али, гледај шта је глупост на делу: уместо да ме пусти да за неколико стотина година сасвим иструнем, он је измислио, он или ко од његових сујемудрих чаробника, нараву за доток воде и поставио је горе, на врху куле, у мој затвор. Будала ме, упркос опаком мрцварењу, баш на тај начин одржала у каквом-таквом животу и трајању, јер ми је сам поглед на воду, макар и на њено пуко капање, уливао некакву снагу, ма и такву да је била довољна да не иструнем до краја. И, ево! Осванула је та, по вас ноћ, а по нас, Албине, нови вечити дан поларне светлости! Онај тупоглави деран напојио ме и полио по глави водом, коју ми је Самопроклетник подметнуо под нос, на дохват недохват... И, видиш, како се све очас изокренуло. Чему сада вечито проклетство? Знала је будала да ће по смрти да заврши, заједно са својом одабраном дружином, као Вечита стража на Граници светова. Замисли, умрли су сви заједно! Да! Четрдесе-

торица одабраних! Као један. Истог трена! Истог часа! Када се подигла мећава са леденог океана... Отишли су били поново на север, али не овамо, мој народ више их није занимао, него у земљу змајева, својих најјачих савезника. Самопроклетник је повео са собом војску градитеља, неимаре и раднике, да савезницима граде бедем на њиховој северној граници, баш према мом народу. Албинско царство од земље змајева дели Ледени океан. Ту су, на његовој јужној обали, најсевернијем месту земље змајева, направили својим савезницима град, Змајски град. Посао, који је трајао годинама, био је већ при самом крају, када је једна од многих мећава, што бришу залеђеним морем, однела за мање од трептаја ока четрдесеторицу витезова дружине, заједно са њиховим заповедником, проклетим краљем Језерграда. Када се ледена прашина слегла, једноставно, није их било међу осталима. Нико их више није видео, никада! Био је то сам почетак мог сужањства, жеђ ми још не беше начела мозак и видео сам јасно, гледао, у мудрости својој, како се то спрема, наступа и дешава, баш као да ми је пред самим очима, у оној одвратној тамници.

И сада ћеш ти, гуско, да кажеш како се жртвовао да би спасао свој народ највећег замисливог зла! Тако ли су тебе учили језерградски жреци и звездочатци! Па, за твој дојакошњи народ, као и за остале кепеце и закржљале наказе, ми, Албини, можда и јесмо зло? Мој народ чекао је овај час четири хиљаде година! Самопроклетник је добровољно отишао да вечно чами на Граници светова, да бих ја сада поново стајао овде, међу својим народом, обновљен у пуној снази, јак и мудар, најјачи на свету! Најмудрији! И владаћу светом одавде, са *Гота планине*, која лебди над његовим кровом!“

Очи му блеснуше, прозрачене сноповима однекуд из лобање. Светлана остаде једнако прибрана. Осећала је да се налази са тигром у кавезу, али да му је, ко год и шта год био и какве год изопачене намере имао, врло драгоцена.

Ипак, уздрхта. *Северни кров света! Гота планина*, која лебди над тлом, бестежино, *ни на небу ни на земљи?* Нико не зна како ни на који начин. Као да је о томе слушала, давно, у детињству још... Слушала или сањала... Али, мотив јој не беше непознат.

Гота планина, мегалит, лебдећа планина-замак! Стена-дворац, размера планине, изнад најсеверније тачке света, одакле сваки корак води на југ, а у дворцу-стени столује злеопаки, зломудри Господар Севера! Да, та прича беше јој позната. Однекуд...

Али, како било, није поистовећивала Господара Севера са сужњем из Старог замка, са окованим чудовиштем на забрањеном деветом кату Иворове куле. А истина је! Као и цела повест о Ивору Самопроклетнику, у коју је, уосталом, од садашњих Језерграђана мало ко и веровао.

„Не бој се“, откова створ, видевши је како дрхти, „рекох ли ти да се не бојиш?“

И ово је звучало као страшна заповест. Светлана се загледа у њега, поново без храбрости да трепне.

„Ко си ти, заправо“, једва отануша гласом, који самог себе прогута.

Змија осмеха поново се изви преко његовог лица: „Паметно питање, девојко. Можда се, ипак, не варам у теби? То што си неука и лоше васпитана, још увек не значи да си глупа. А што је најзначајније, даровита си! То сам схватио, чим сам те угледао. Врата моје тамнице чамила су непокретна у прашини и ти си прво створење које је, после четири хиљаде година, крочило у мој затвор. Последњи пре тебе био је, управо, Самопроклетник. Дошао је само да би још једном, последњи пут, са пакосним дивљењем сагледао своју нараву и још се за колико науживао у мојој патњи. Али ти, *ти* си дошла да ме *разокујеш*. Ти, баш *ти*, а не онај деран, да је по његовом било, врата би се поново залупила и ником ништа! Убрзо би се сва прашина тог грозног места наново слегла, али ти ниси допустила. Глупак је тебе слушао! Није ли? И сада, ево, све, баш све, само од тебе зависи...“

Страх, страх и трепет, у костима... Али, сабра се, да то не ода. А створ рече: „Рекох ти, не бој се! Ја те на силу нећу. Према томе, твој страх не налази разлог у мојим намерама. Питаш ме ко сам, заправо? Рекоше ли ти језерградски жреци и чаробници, твоји учитељи и васпитачи, да сам чудовиште из Проклетникове куле? Нису ли? Да сам мрачан и зао? Зар не? Можда и децу језерградску мноме плаше? Можда су и тебе, док си дете била? – створ се насмеја, не прегласно, тек на кратко закласташе мали чекићи из грлине му – Ево ко сам. Ја сам *Баш-Челик!* Први међу Албинима. Најјачи међу најјачима, мудрији од најмудријих. Узвишенији и од најчистије крви севера, *албино-расе*, предодређене да господари светом! Дакле, ја сам Баш Челик, *Првоалбин!* А тиме је речено *све...*“

Створ поћута, загледан кроз њу. Онда, као да је поново види, тако јој се учини, и као да се тек благо трже, настави: „Ја сам повратник на трон свог мудрог народа. Трон беше упражњен за све време мог сужањства, јер трон припада само мени. Мени и никоме! И сада, када сам поново на њему, изабрана ра-

са кренуће у поход на сва остала царства, скршиће и здружиће све градове, сурвати све куле и оковати у робље прљаве, ниске и закржљале створове, све неразвијене, ниже расе јужно одавде. Од најсеверније тачке света! Гота планина лебди над светом, и тако мора бити! *Царство вечног леда* завладаће и вечити снегови покриће поља, планине и доли. Замрзнуће реке, мора, језера, све воде, којих има било где. Градобитни облаци, пуни ледене моћи, застираће небо заувек. Нашој власти неће бити краја. А ка њој нас води наша челична воља! *Воља!* Воља, девојко! Зашто се тресеш? Као каква глупа сељанка из твог народа. То је само зато, што твој дар још увек пати од малодушности, а знај, албино-раса *не трпи малодушност!* Не трпи оно што твоји бедни сународници зову *осећајност* и *милоsrђе!* Јер шта су они? Јадни, рутави кепеци. Ја сам те издигао из тог смрадног блата, по ком ћемо газити само док од њега не очистимо свет. Разумеш ли? Господари севера господариће светом, а над њима ја, њихов цар и предводник, најјачи на свету, *Баиш-Челик!*“

Није грмео, како би се, можда, очекивало, и даље је ковао гласом. Уз то, севао је безено, као да некакви зраци из лобање пробијају кроз беоњаче.

Светлана је покушавала да одржи што је могуће мирнији став и положај тела. Смирено упита: „И шта ћу ти ја у свему томе?“

Створ на час искриви лице, колико је то могао услед његове склесаности: „Видиш, ниси баш ни много лукава. А то је добро... Овако, више ми се свиђаш. Моје време, такође, истиче... Много сам старији од вас, обичних смртника, као и од мојих нижих Албина. Албин живи око шест-седам људских живота, наравно, уколико га нешто насилно не усмрти. Сразмеран томе јесте и ход старења. Албин гине једнако лако као и човек. Ја, пак, живим већ шест хиљада година, од чега, као што знаш, две трећине као сужањ у твојем народу. Не могу погинути од онога од чега гину Албини, људи, као и друга бића, рецимо виле и русалке. Не могу погинути, заправо, ни од чега на овом свету! Могу, једино, пре времена, веома брзо, да иструлим, уколико ми се одузме снага, као што се већ догодило. Одвећ брзо, али у мом случају... Ха! *Где ти борави снага?* Питаш се! Зар не? Али, ниси, ипак, неопевана глупача, па да поверујеш како бих ти то, можда, рекао. Па, дакле, шта мислиш? Где је моја снага? У чему се скрива? Ха! Размишљај о томе! Имаћеш овде времена колико хоћеш...“

То, дакле, ни ти сам *не знаш* – изговори у себи Светлана.

Беоњаче стрељаху са његовог скамењеног лица. Прозрачење што је кроз њих пробијало, зависило је од тога шта говори. Чинило јој се да је пробада кроз мисли, осећања, хтења...

Одлучи да се поново упусти у завлачење, упркос, или можда управо због сазнања да јој претиче сваку помисао, а то, чак, даде овом разговору неку драж.

„Ви, Албини, ви сте, колико разумем, нешто слично ћосама?“

Створ подиже руку те се поглади шаком по голој бради.

„То мислиш, јер су нам лица чиста, нису унакажена длачурдама? Донекле и јеси у праву. Само, ћосе су нижи, неразвијени облик онога што представљамо *ми*. Премда су добри савезници... Одани и уверени у нашу заједничку ствар. Јачи су и мудрији од вас. Племенитији од људи, свакако, али су једнако као и људи, прашинари, без способности летења. Уосталом, они су јужњаци. Иако највиша раса међу свим јужњацима, али ипак јужњаци.“

Светлана почека мало, онда одлучно избаци главно питање: „Па, кад је већ тако, када, дакле, ми, људи, колико ни за ћосе не ваљамо, откуда то да ниси одабрао неку од твојих Албинки? Две сам јутрос видела, улазиле су овамо, донеле ми купку и до ручак. Има их, ваљда, у твојем царству довољно...“

Прекиде је чекићави грохот, прегласан. Створ поново прекрсти руке на грудима. Севну кроз беоњаче, као да се подсмева: „Има у теби духовитости, још како!“

Онда се нагло уозбиљи. Гранитно лице склеса безизраз. Поврати грленом ковању сву његову суморност: „Не рекох ли ти да моје време истиче? Драгоцених четири хиљаде година изгубио сам заточен у твојем народу. Али, по свој прилици, то време није сасвим изгубљено. Чак, уопште не! Могло би се рећи да сам, у крајњем, на добитку... Древна албино-мудрост каже да владарска лоза наше расе, чиста северњачка крв, може бити зачета једино укрштањем највишег Албина, са кћерком човечијом краљевске крви. Албино-мудраци тумаче то тако, што лоза будућих господара света неће владати једино овде, на највишем северу. Албини морају да прелете Ледени океан и колико год да друге расе представљају ниже облике живота, господари света биће не само албински, него и њихови владари. Уз то, долази питање виталности лозе, поред подобности да влада над свим створењима уопште. Неопходна је људска девојка владарске крви, да би се Господар Севера, албински цар, Баш Челик, дакле управо *ја*, размножио са њом и зачео владарску лозу. У противном, са албино-девојком, моћи и подобности потомства биле би једностране, добре и предобре за највиши север, али не

толико за све оно испод јужне обале Леденог океана. Овако, ло- за владара света биће по својствима доведена до савршеног облика укрштања албино-снаге, мудрости и способности лете- ња, са неопходним људским слабостима, каквима се твоја раса поноси, мада би требало да их се стиди. То је, на првом месту, *осећајност*! Албинима је, тек и једино на основу прости комби- наторике, јасно шта је то. Али, немају је у сопственом искуству. Замисли, сада, да су уза све изузетне албино-особине, које их на челу са несаломивом вољом и снагом, чине природним госпо- дарима света, обдарени још и тиме што ви, људи, зовете осећај- ност, али у нашем случају потпуно подвлашћено поменутих својствима! Но, како то у случају самих Албина није могуће, остаје да се на томе поради у случају владарске лозе...”

Згранута, Светлана је, ипак, сигурно држала узде прибра- ности. Већ је у себи изговарала реченицу, до које створ још не беше стигао. Одлучи да купи још који тренутак.

„Мислиш ли да, уколико освојиш свет, укрстиш Албине са нама, људима? Албине са људским кћерима, Албинке са људ- ским синовима?“

Створ је посматраше безизразно. Онда као да отра гвоздену прашину са наковња, рече: „Не *уколико*, него *када* освојим свет! Био сам јасан, девојко! Ради се једино о владарској лози. Од Албина какви сада јесу, укрштање са људима створило би расу мекушну. Укрштање кроз генерације сасвим би упропастило моћ албино-расе. Па, ни у случају владарске лозе није реч о це- лом низу, него једино о његовом првом члану. Мом сину! Тек кап људске крви биће довољна. Твоје крви, девојко! Наше по- томство наследиће сву силу, снагу и мудрост Баш Челика, какве не поседује ни један други Албин! То ће обезбедити лозу, сачу- вати је од мекуштва. И – поново одјекну чекић – Упамти, девој- ко, не *уколико*, него *када* освојим свет! *Када освојим свет!*“

Светлана више није имала куд. Да само ишчекује што мора доћи, било би још горе. Гледајући га нетремице, рече: „Цар и врховни Албин си ти, Баш Челиче. Мене си одабрао као људску девојку, са којом ћеш да се размножиш...” Обли је ледени зној.

Међутим, створ расу опилъке гласа около, засу њену недо- вршену реченицу: „Видела си ме у кули много већег. Чудиш се или не. Имам, поред свега другог, и ту способност, да се сма- њим на подобит људског стаса, или, пре, стаса других Албина. Она ми је враћена са снагом, што је водом поново утекла у ме- не. Дакле, телесни спој између нас, могућ је. И потомство... Али, рекох, ја те на силу нећу.“

Ствари већ добрану беху с ону страну границе. Више није могла да их врати на почетни положај. Одлучи да крене даље:

„Нећеш ме, кажеш, на силу? Али, можеш то. Нисам слепа код здравих очију. Реци ми зашто?“

„Наравно да могу! Кад год пожелим. Али...“, застаде, а змија осмеха како се пружа, тако и нестаде под каменом лица, „то за потомство не би било добро... Хоћу савршену владарску лозу!“

Није била луда, да уображава нешто друго у овог створа, што би се појавило као разлог одустајања од голог насиља. Ипак, то што је чула, ужари гнев у њој, а са гневом се успали мржња, са које се подиже љути дим одвратности и гађења. Гледајући га право у безене очи, изусти чврсто: „Одлази!“

Толико. Више није било потребно. Баш-Челик пусти змију испод камена и њена јегуља љигаво се опружи: „Размисли! Имаћеш овде времена колико год желиш... Имам га и ја. Притом, не надај се ничему. Ничему и никоме! Моје летеће фаланге спремају се у поход преко Леденог океана. Видећеш их, када се ова магла повуче“, Баш-Челик се окрете на час према окнима и одручи у том правцу, „видећеш их како се разлећу под пуним оклопима, са мачевима од најбољег челика, копљима, остима, секирама и самострелима, појединачно, групно или у борбеном поретку фаланги. Лете, у бешчислу своје, око лебдеће Гота планине, Престонице Севера! Угледаћеш и друга створења доле, на тлу. Знаш ли одакле ова магла“, Баш челик се поново окрете ка њој, „топла вода кључа из земних пукотина, иначе ничег другог поред леда овде не би ни било. Када се разиђе магла, угледаћеш доле коњичке стегове ћоса и непрегледне чете лесника. Видећеш наве и ветровњаке, аждарахине и коморе о којима се старају коњобарке. Рат је већ почео! Последњи рат! А што је у овај час најзначајније, у преосталом свету то још нико не зна. Чак и да знају, када се сви остали скупе и преброје, то није ни пола од мог броја!“

Сачека да ућути. Онда тихо понови: „Одлази!“

Севнувши бездушним погледом, лагано се окрете и пође дверима. На њима застаде и на кратко се осврну: „Размисли!“

Његова крилата стаситост нестаде за храстовим крилима двери, чије се палубе склопише за њом.

(Одломак из романа у рукопису „Гота планина“,
треће књиге трилогије *Баш-Челик*)

Димитрије Јовановић

ТАМА

У таму, пре нас што је постојала, животом својим да проникнемо хтели смо, снаге своје не одмеравајући нити се за цену распитујући.

У таму, што ће после нас постојати, бар на тренутак, пожељимо, ако ништа друго, да завиримо.

У тами, у којој јесмо, не сналазећи се, трагамо за оним чега нема, привидом, да бисмо душу улепшали своју.

Живот није светлост која је довољна да бисмо у таму проникли. Смрт је та која таму осветљава. Рођењем урањамо у тмине прошлости, да бисмо сва будућа умирања у живот претварали. Јер, не знамо колико пута се рађамо, нити знамо кад умиремо. Многи не знају ни да су живи, као што неки мртви нису ни живели.

Они који су живели, помислили су да су рођени да стварају, макар и не знајући шта би требало да стварају, нити због чега би то требало да чине, радили су и стварали као да знају.

Они који су земљу обделавали највише су дослутили, најдубље су у таму заронили и прошлу, и будућу, као што су, ову нашу таму назирјући, прећутали.

Да су нам тела непостојана, да према вечности не могу, наслутили смо, јер су то и пре нас слутили. Споримо се око душе: имамо ли је или немамо; неки је имају, неки немају?

Да ли смрт заиста постоји или то само тело напушта душу у земљу да би однето било, јер земља јесте.

А душа? Бесмртна ли је, или је само уобразиља наше болесне маште? Или је оно исходиште које нам за живот наду пружа?

Имамо ли ми Творца, или нас је некакав случај, ненамерно створио! И ако Творца немамо, постоји ли смисао наших живота, нашег постојања? Или ми то само куле у песку зидамо, јер песак јесмо?

Ако имамо Творца, наше постојање има смисла, наше тражење тог смисла има оправдања, ми тада земљу не обделавамо узалуд!

У невиду своме, који видом називамо, ништа поуздано видели нисмо.

О ПУТУ ЧОВЕКОВОМ

Због краткоће живота и нејасности самог питања, о путу ништа не можемо знати, рекао је Филозоф,

Писац је записао да се чуди храбрости човека који се упутио у суседно село. Због краткоће живота и дужине пута.

Ипак, писац је путовао, онај филозоф, поред краткоће живота, није престао да размишља о путу човековом, није престао да њиме хода.

Због тога је то, јер, живети се не мора, путовати мора.

Ја сам својом пловио Моравом, својим путем ишао, на којем сам знао и да залутам, нарочито да залутам, али знао сам да је то моја Морава, пут да је мој, свестан да су и Морава и пут за мене једно те исто.

Умео сам да их браним, не да их и сачувам. А често сам морао да их браним, и да их чувам. Од свакога, и свачега. Неретко и од себе самога.

ДЕВОЈЧИЦА

Девојчица је несигурно кренула, загледана у воду из које је охрабрују одрази познатог, напред воде.

Она јесте. Не прелази преко каменова, хода самим животом, искушења пуним, где су путеви узани, куда се само снених очију сигурно корача.

Снених очију стварају се митови, разрешавају мистерије, живот одгонета!

Трептаји звезда у очима, које не жале непроспаване ноћи, одгонетају загонетке срца. Кише не могу одагнати помисао на изненадни спас.

Корак не могу порећи, ни жељу камена да се у води настани, спасавајући могућност да корак, који је девојчица пружила, испуни моћ преласка са једне обале на другу.

У првом кораку усамљеност нуди драж сазнавања.
У другом, пољубац.
Потом, сјај очију Дон Кихота жуди.
Следећи на грех мами.

Дивна је помисао на мале бродове који те сигурно превозе са обале на обалу. Још је дивније, несигурним кораком, са камена на камен.

Све постаје део сунца, да светли, или се сузи, потамни толико да се више ни камичци не виде, ни мостови.
Само дубоке, непробродиве воде теку, на детињство сећају.

Не зазивам шетаче, са путницима бих, оним путницима који су већ путевима овим ходали.

Док мноштво гледа где ће доручковати, ручати и вечерати, загладан у девојчицу, у камен који нас добротом својом сну нашем приближава, покушавам путовање да схватим.

Девојчица је у магли остајала, да је се никад не нагледам. Да је заволим за све оне дане који долазе, који никад неће проћи.

Јер, заиста, ништа не пролази, све остаје, за некога, да препозна и да нађе, па макар и не тражио.

Тако је и девојчица на пут кретала, не да стигне, већ да пут пронађе!

ДЕЧАК

Сигурним кораком кренуо је дечак, према оној светлости што уздахе мами, води наших река пут благосиља. Кад буде проговорио, недостајаће му речи које није понео.

Од дечака до човека дуг је пут, опасности пун, простора тамних који вид у невид претварају.

Живот је блесак блеска наших снова, одблесак на води која неуморно и неумитно тече.

Дечак је некуда кренуо, нешто да освоји, не знајући ни шта осваја, нити да ли нешто осваја. Чак, ни да ли то нешто постоји.

Није ли он онај који верује да сам пут бира, да својом вољом њиме хода, непрестано се осврћући не би ли угледао? Иако му је јасно да то нешто у далеким маглама почива, његов покушај није узалудан, јер, да јесте, тада би и пут био узалудан.

А није.

Није, јер путује.

Ако ништа друго: чуди се и себи и путу, ономе што очекује да ће се пред њим однекуда појавити.

Жубор воде која протиче чује.

Онај који је говор воде разумео, све је разумео.

Ко је шапат Мораве чуо, све је чуо.

Јер, вода је лепота непознатог, чаролија између сна и јаве.

Морава ништа не прећути. Каже све. Само је живот човеков кратак, па стога никад целу причу не чује.

Онај који је овај тренутак загледаности, можда у непознато, можда у будућност, забележио, забележио је сусрет дечје наивности и мудрости воде, две најузвишеније појаве у природи.

И он је све рекао.

МАГЛИЧ

Између трагова авиона, који су на ведром небу оставили знакове онога што је било, неко је кроз облаке кренуо, кроз плави простор даљина.

Непоуздани су путеви који до Маглича воде, као и живот којим до њега ходамо несигурно се базирајући, колико је иза нас, колико је испред нас пута који напред мами.

За час, па ће траг оних који су авионом прелетели са неба нестати. Остаће непрозирно плаветнило, магла која је Маглич,

путнике и путовање, тајанственим огртачем прекрила. Па се нама учини да су Маглич, тајна његова, путовање тамом обвиле, да је никакав ветар не може одагнати.

Вода тече, ништа не говори момцима занетим брзином кретања кануа. Напор на лицу, напор у мишицама, довољно заокупља пажњу да би се било шта друго запазило.

Мост што преко реке води до брда на коме вековима Маглич почива, за Маглич јесте, али га једнога дана неће бити, ни за Маглич, нити за било кога од оних што би га могли походити.

А о самом Магличу мало тога је забележено. Мало се зна. Углавном се слути. Или само нагађа. Уосталом, да ли ми нешто знамо или само слутимо, нагађамо, због онога што смо кроз таму назирали.

Причини ми се да нас наш кану безазлено води кроз опасности, не тражећи и не питајући.

Али, због чега је тада онај који је ову вожњу нама приказао и оставио, нешто остављао.

Заиста, због чега неко нешто некеме оставља?

ПУТНИК

О овом Путнику историчар пише:

„Војвода Путник је по природи био миран, повучен, методичан. Ако је скромност једна од највећих људских врлина, ње је код Путника било и на претек. Презирао је сваку разметљивост и позе на позорници јавног мњења, па и претерано декорисање одликовањима. Када је постао први војвода српске војске категорично је одбио да његова дневница буде већа од потпоручникове, истичући да потпоручник има здравији стомак па му више треба. Од земље у чију је будућност уградио своју младост, огромну радну енергију, цео свој живот, није тражио никакву посебну награду...“

Овај Путник који испод споменика на путу мирно почива, живео је чиста срца и лепе душе, живот достојан човека, Србина.

Одужио се Господу и своме народу, прецима, савременицима и потомцима.

Својим животом одужио се свим људима који могу себе да назову човеком.

Овај Путник је педесет и шест година био у униформи, официрској, у најтежем времену за његову и нашу отаџбину, за народ његов.

Овај Путник је у шест ратова, од којих је у три био на челу једне од најхрабријих и најчовечанскијих војски, доказивао своје родољубље и човештво, смиреност и смерност пред Богом, храбрим срцем и љубављу пред својим народом, разумевањем и добротом пред прецима и потомцима.

Савременицима је указао част да живе у истом времену са човеком.

Био је човек, свој дуг пред другима платио је човештвом.

Овај Путник је путевима Србије, на Куманову, Битољу, Брегалници, Церу и Колубари, са својим ратницима исписивао херојску историју за своју отаџбину, људски остављајући људске трагове као путоказ људима, нудећи себе другима, не због себе, него њих ради.

Овај Путник је на путу ка вечитим човековим идеалима слободе, херојства и поштења, испољио сјај своје лепе душе која човека чини човеком.

Овај Путник је на путу оставио своје тело, пославши своју лепу душу Господу, оставивши нам да се дивимо и учимо, да будемо људи.

Овај споменик, Путнику на путу, обасјавају душе свих путника.
Лепе душе!

Кад крај овог Путника прођемо, насмешимо се, па нам се учини да је све то због нас било!

Или је то због таме из које је овај Путник пут хтео да пронађе, не за себе, због других је овај Путник кроз таму путовао!

ТО ЈЕ ОНАЈ ПУТ ЗА ПАКАО

Ко слободу изгуби, све је изгубио, или бар затурио у онај претинац у којем све нестаје, да се никад више не може пронаћи.

Слобода је највећа брана глупости. Тамо где глупост царује, човек постаје безвредан. То је пут за пакао, добрим намерама поплочан.

Дугоухи упућује на онај део људског рода који је дозволио да му се постави самар, или га је, губећи слободу, сам поставио, пристајући на терет који никад више неће моћи са својих леђа да збаци.

Добитак као надокнада, слабашна је награда.

Она брвнара изнад дугоухог управо на то упозорава!

Чујем је да каже: „У мени је било топло око огњишта и лепо. Нисам ли ја била сасвим довољна за гајење врлине, за хлеб, со и вино? Није ли се у мени страсно миловало и љубило? Нису ли сузе жалоснице, у мени проливане, биле довољно тужне да ожале онога којега је требало ожалити? Није ли било будаласто из мене одлазити?“

Тужан призивак ових питања одзвања у нама упозоравајући да беспућима лутамо.

Увек смо некуда одлазили, не да останемо, већ да бисмо се вратили. Сви одласци били су нужни. Да одлазака нема, ни путовања не би било. Ако путовања нема, тада ни нас нема. Тако смо себи говорили. Другима, наша узалудна путовања, тумачили. Да их никада себи не протумачимо.

Дугоухи ћути! Својим положајем, слободом својом задовољан.

Он је у првом плану: није ли нас тиме онај који је овде живео, па отишао, упозорио на нешто што смо заборавили! Или пак на нешто о чему нећемо да говоримо!

Нису ли и нама уши израсле због напуштања и заборављања?

Да ли се заиста мора одлазити да би се путовало?

Да ли се и у стварности може негде стићи?

Или су и она брвнара и дугоухи само чуђење.

Човеково или магареће?

СЕНКА СЕНКЕ

Анегдота каже да се млада Трачанка, или неке доконе бабе (народ), зависно од варијанте, подсмевала Талесу кад је посматрајући звезде упао у канал. Како то да он који проучава звезде не види канал испред себе?

Хегел мисли да су, они који су се смејали, у том каналу одувек. Да из њега не виде ни звезде, ни канал у којем им живот протиче.

Лав Шестов сматра да су они, који су се Талесу смејали, били у праву, и да је сам Талес то схватио, јер, онај који хоће да испитује шта је на небу, мора прво видети шта му је испод ногу.

Мислим да је Хегел у праву био, јер, онај који би да корача небесима мора претходно да се од чврстог тла одлепи. Из Талесовог начина живота, онаквог каквог га ми знамо, лако је закључити да руски мислилац није у праву.

Вода је основ и смисао земље и човека.

Због тога, мој Талесе, ниси испитивао да ли вода стоји или тече, чинило ти се да је та ствар позната, па си се бавио звездама и мудар шетао међу својима, не гледајући на оно што је исувише чврсто за земљу везано.

Ни презир, ни подсмех гомиле, нити похвале њене, од звезда да те нису одвојиле.

Поживео си довољно дуго да сан о души бесмртној одсањаш, и да смирен, изнад сазвежња Великог медведа наставиш расправу о солстицију и еквиноцију.

Са тобом сам сагласан да осим снова, за човека, ничега ни нема, јер, заиста све има душу.

Утеху ми пружа помисао да си, као први од филозофа, између звезда на златни треножац засео, и да земљу и бабе оне, или девојке, које и даље по земљи гамижу у канале загледане, не примећујеш.

Онима, који не лете са орловима у висине, него са свракама и вранама, немајући снаге за високе летове, по прашини испишују трагове, живот се чини као сенка која преко реке мине, толико брзе да им се живот нестварним учини.

За орловим летом зажаливши, трају онолико и онако, колико брзо та иста река крај њих мине.

Нису ли због њих стари филозофи говорили да је човек само сенка сенке!

Биће да је тако, и да су на то сами пристали, да гамижу, да пузе, да висине забораве у мноштво се утапајући. Био је то њихов избор.

Бука!
Безличност.
Узбуђење.

Појурилу су за предметима и добили су их. При томе су сам живот изгубили.

Пут тај био је погрешан.

Због њега су са вранама и свракама.

БЕЛУТАК

Који мисле да белутак настаје тако што га вода носи, ваља по своме дну, да га силе механичке обликују, греше.

Има у њему нечега што ме је уверило да белутак не настаје деловањем сила природних. Одгонетање тог стварања, тражење његове сврхе, није посао научника, ни земљоделац ту не може помоћи, песничка је то ствар.

Његово лековито дејство осетило је моје тело, благословила га душа, због утехе коју је, не ретко, даривао.

Они који су то исто доживљавали, причали су, не чудећи се, да лежећи на моравском камењару, дивне снове сањају.

У тим причама боја која је преовладавала била је бела, мисао обла и кристално јасна.

Они који превише полагају на суд разума, не могу замислити белутак као одсјај душе, коју су људи поред Мораве њој даровали, постајући са њом једно. Из тог јединства, човека и Мораве, развија се љубав, митска љубав коју могу осетити само оне душе које су крај Мораве себе обликовале, као што је Морави обликовала белутке њихове.

Уплашио сам се времена које долази, и околности у којима ће будући људи крај Мораве живети.

Помислио сам, да ли ће се наћи неко, од оних који ово буду прочитали, да поверује у моћ камена белутка!

Помислио сам, да у новом времену неће бити ни племенитости, ни довољно љубави. А без та два амалгама белутак постаје немогућ. Немогућ за такве људе. Могућ, за себе.

Може ли постојати а да не постоји и за људе, питао сам се!

Данас знам да ово што о камену записујем, саопштавам, не чиним због тога да би то неко прочитао, разумео и заволео.

Пишем због камена и његових моћи.

Пишем због Мораве.

Пишем због оних који су све то доживели.

Пишем убеђен да су то довољни разлози.

У ВОДЕ МОРАВЕ И ИБРА ЗАГЛЕДАНИ

То нам живот на два бисера протиче, у воде Мораве и Ибра загледани. Колико брзака, толико и вирова. Колико година, толико лета на Морави и Ибру.

С јесени ветар је доносио мирис одлазака. Поздрав ономе што је било.

О риболовцима да не ћутим.

На рекама нашим нико није ловио да би нешто уловио, ловио је због онога због чега се у рибилов и иде.

Лови рибу Ахмете Шабо, рекао би Меша Селимовић. Нестани, од свега се удаљи. Да те нема.

Немој, песниче, пред људе. Њих се клони. Сећање остани кроз стихове. А као сећање и живи.

Смањи се да те не приметете.

Не почињи и не довршавај.

Не надај се!

Мало је задовољство бити задовољан. Ућути, да би могао нешто да кажеш.

Сети се како стихови настају. Да ли су искре или варнице, пожари или поплаве?

Преци наши песнике су сматрали пророцима.
Само су им вид одузимали.
Који гледа не види.
Реч каже па ућути.
Не може без гусала.

Лудост се данас смеје и прецима и гулама.
Песнике презире као вишак, као грешку природе.
Не играј се светлости и сенке.
Ништа слика не каже.
Не тражи ни тумачење ни оправдање.

Збуњени Ахмет Шабо никоме не може објаснити куда и због чега воде теку. А он је са водама највише посла имао.
И женом, која га је без надокнаде волела.
Није могао ни без песме, ни без ње, своје жене.
Због њих на риболов није пристајао.

Нисам могао без Моравиних вирова, без брзака Ибра. Нема веће среће од роњења у дубине вирова, или понирања испод воденица на Морави, или пливања уз брзаке Ибра, или скокова са грана тужних врба чије сузе у тајности, ноћу, духове, нама склоне, госте.

Од првог пољупца до заборав пут је закрчен, тешко проhodан, храброг путника тражи.

Ведро сам делио прве пољупце, не знајући да њима бол будући увећавам.

Тим путем којим песници корачају, други посрћу.
Тетурају.

Мени, који сам познавао вирове и брзаке, упознавао тајне Мораве и Ибра, море се као велика бара приказвало. Нешто туђе и далеко.

Мени који сам пио воду са Мораве, гледао веселу пастрмку како извирује изнад површине воде у Ибру, других река, ни другачијих лета није ни требало. Ни муње које су своју песму певале, ни олује, ни благи поветарац, светле душе од њих није могао да отргне.

Жељу да умањи.

Само у њиховим коритима белело се камење свих величина, оно које је у двориштима мирно уоквиривало баштицу са цвећем, или се шепурило украшавајући стазу од капије до куће, на којој су весело пламтели разнобојни црвићи.

Који су скелама и чамцима, кануима и јаким мишицама упознавали тајне ових река, знају да их чују. Умеју да их воле.

Та љубав производ је чудесних деловања брзака и њиховог шумора, довикивања да пропасти нећемо док су бистре воде Мораве и Ибра.

Док слободно протичу, не крај нас, кроз нас оне теку и душу блаже нашу.

Оно што је у сваком замаху весла, у свакој капи зноја, то и јесмо ми, ми који не пристајемо да нас нема, да река наших нема, ми који путујемо.

Они који то не разумеју, ништа не разумеју.

Они, заиста и нису на Путу.

Они не постоје.

Онај који их је у тим напорима нама показао, показао је и да је разумео.

И пут, и путовање.

(Из рукописа *У даљине загледан*)

Љубомир Ђорилић

ВЕЧЕРЊАЧА НА ЦРНОМ ТИМОКУ

ПУТУЈЕМ И ПАМТИМ

Путујем и памтим кроз српске сурдуме
у грлу ми суво – горко на језику
како да говорим да Србин разуме –
на језику српском или на бејзику.
Пробаћу на српском – дакле брате спаси
свој род праг огњиште себе и Србију
зар не видиш да су животи зарасли
као осуђени на тешку робију
Празно запуштено пусто неугледно
нигде чуваркуће са божјих висина
коров заборава – чудо недогледно
грехови на души и оца и сина
Тако до у воду остала ми пушта
не стигао до ње ни поглед ни корак
свуд гргољи вода – мени сува уста
свуда слад мелемни – мени језик горак

*На путу ка Гамзиграду,
20. августа 2015.*

РЕЧИ

Томиславу Мијовићу

Није Бог пустио речи без разлога
низ живац језика песника и свица
већ да би их једном узнеле до Бога
песме о човеку с лицем а без лица
Да би обожене пронашле оазе
у којима расту и кактус и ловор
уместо да буду речи пусте фразе
да пронађу форму за обожен говор
Да у том говору изненада сину

изнутра из форме да звездано трају
 не марећи много за стварну истину
 да за свој нестанак знају а не знају
 И да је олуја страшно преобил
 изненадна претња која душу чисти
 пред којом се сагну и човек и биље
 али се усправе и остану исти
 Опет пролистају цветају и плод
 своју крхку памет и слабашну грану
 ризикују свесно нове непогоде
 да с њима заноће али не устану

*У Гамзиградској Бањи,
 22. августа 2015.*

ИДЕМ МЕЂУ БРЕЗЕ ДА СЕ ЗАМОНАШИМ

Шта ћу ја у шуми у тамном предању
 међу грабовима храстовима с језом
 да се јежим будан и ноћу и дању
 уместо на самку да шумим са брезом
 Шта ћу жив у шуми међу ћуковима
 где страх струже кости а зуби се кезе
 шта ћу нерастргнут међу вуковима
 нећу да страхујем - идем међу брезе
 Шта ћу необљубљен с женама у црном
 да се ноћу рвем с утварама црним
 што прободен коцем ил' погођен зрном
 у рвању с њима да и ја поцрним
 Шта ћу непошумљен бос у грмовима
 где не сме изувен ни гуштер да ход
 сваки трн из ока враћам трновима
 доста ми је трња и тешких убода
 Нећу сам у шуму као гипка срна
 целу ноћ да дрхтим себе да се плашим –
 док ме немо прати сенка грозно црна
 идем међу брезе да се замонашим

*На Црној реци Тимоку,
 21. августа 2015.*

КИБЕЛИНА ЖРТВА

Данас је свеједно што смо ми варвари
стигли пред капије римског Гамзиграда
римски су војници стари и престари
да би нас гађали са зидина града
Тетрарх Галерије не шаље кохорте
да нас све побију ко сејаче страха
неће их послати зато што су морте
горе на Магури уз свога тетрарха
А неће сигурно ни ма' Ромулија
због варвара које не може да схвати
мењати наредбу обоженог сина
да га мртва стража и на небу прати
Једино би могло да мртвој Кибели
врати се у главу мозак старе гује
па да верна себи кад крви пожели
римским боговима варваре жртвује

*У Гамзиграду,
24. августа 2015.*

А СЕ ЛЕЖИТ'

У Рајачкој некрополи

А се лежит' странче на Рајачком брегу
не знам како горе твоје време тече
не осећам трње цвеће ни балегу
којом живи данас своје куће крече
Моја је заувек слеђена мисао
не знам кад то беше ни што сиђох доле
Бог о томе на гроб није уписао
ниједнога слова већ само симболе
Моје се постање вековима брише
зато данас не знам чак ни ко сам бил
књига доњег света још не меморише
да ли бејаш Србин Угар богумил
Дознај и запиши све моје морије
размишљај о томе – ја нисам у стању
јер сам само нулти део историје

без свести о себи и твојем предању
Овде кроз несрпски – сви у слози живе
нико част и образ вагама не важе
зарастам у трње заборав коприве
радим само оно што ми земља каже

25. августа 2015.

ВИНО С ДИОНИСОМ

Чим да га украсим и овом пригодом
да би језик песме руменилом сино
он зна да богови неће са народом
ал' не зна да с једним сви пијемо вино
Рекао је – хајте имајте пиће воће
нити се купује нити се продаје
већ се само пије колко душа хоће
кад дођете мени у моје одаје
Руменом светлошћу док нас је китио
одаје су сјале божије невино
кад се посветио надушак испио
нама је улио посвећено вино
Сви смо били срећни што смо са њим пили
препун брод морнара у вино је рино
на деветом небу где смо после били
у нашој се души руменило вино
Бог још благосиља сваког винопију
и капљице с лозја у Пивнице слива
свима који са њим надушак испију
он се осмехује и вино долива

*Рајачке пивнице,
25. август 2015.*

ЗВЕЗДА

Јесте – и то беше некако на крају
кад су сви звездари уморни заспали
кад су погашени престали да трају
она се укреса она се запали
Одједном из њених централа и жица
засија хиљаде фењера и свећа
полете милион звезда репатица
разбукта се небо запаљеног цвећа
Гори Црна река и нарцис у цвату
црни камен смола суве игле бора
грумен сувог злата на њеном брокату
и све што горети мора и не мора
Неугасла звезда што се појавила
и даље се ноћу и пали и гаси
ал' у моју собу није улазила
да гасећи себе и мене угаси

У Плочи, 1. септембра 2015.

Искра Пенева

МЕРЕЊЕ ВРЕМЕНА

КАО ЖИВОТ

Кад се спусти тама
Звезде сиђу у крошње олисталих липа
Украсе прозиран ваздух
И пролеће

Види
Падалице се закачиле на врхове грана
Помисли путник
Пијан од романтичне љубави

Одсјај уличних светиљки
У прозору ноћног трамваја
Долазе и пролазе
Као његов живот

СРЕДЊОВЕКОВНО ПОТКРОВЉЕ

Леп је поглед доле на плочник
Са ове куле од белог камена
Заточена на врху
Сања о смирају
У пени од мора
Таласи ударају о стене на обали
И беле се
Беле се
Од умора
Без речи

Само шум предсказује буре
Тишину у којој ће
Пасти

ЗИДАЊЕ ВРЕМЕНА

Градили смо грађевину
Годинама слагали камене блокове
Надограђивали чврсте зидове
Спрат по спрат
У далеке висине

Унутрашњи радови су префињени
Пажљиво одабирани орнаменти
И разнобојни стаклићи
За мозаике

На прелазима нивоа
Ширили смо
Степениште од мермера
Спирално али уско

Постављали
Врата
Прозоре
Отворене
Кроз њих струји ваздух
Са мирисима соли
Лаванде и вербене

А када се погледа навише
На модром небу звезде падалице
И Млечни пут
Јер ово је
Кућа безнебеска

ТРАНСФОРМАЦИЈА (МИСЛИ)

Мисао о теби расте
Ти си оквир тела
Које је премалено
За унутрашњост
У којој је скривена
Срећа

Енергетска поља су снажна
Шире се кроз видљивост
Концентрично вибрирају

Светла си тачка
Епицентар
У великој промени

ОКЕАН

Твој дах је тиши од кише
Сакрили смо наша тела
У капи
А уздахе у звук таласа

НОЋНИ ПРИЗОР

Линија асфалта ове улице којом ходам води у понор
Неонке разоткривају
Лажни сјај осмоугаоних кристала
У мимоилажењу са гладним псима
Загледају ме и из углова капака
Краду (ми) тугу
Ходам по асфалту

ГЛАВОМ У ЗИД

Моја глава је клатно
Униформно удара у зид
А недовољно јако
Ни да цигле прсну
Нити лобања
Потрес мозга је Марфијев закон
који не гарантује ваљан закључак
А исходи су и даље склони грешкама

ВАГА(ЊА)

На тасове полажем одлуке
Празне чиније пониру
Прозрачност нагриза гвоздене закључке
Мерим време –
Колико ли ће проћи
Док се тасови не изједначе

Јадранка Миленковић

ДИСАЊЕ

На снимање плућа отишла је готово случајно, на наговор мужа који се забринуо што се у последње време прилично замарала док се успињала степеницама. Олга је то сматрала акутним стањем, прехладом која ће проћи за неколико дана, али кад је снимање већ било заказано није имало смисла не отићи. Била је потпуно безбрижна све док није видела израз лица доктора који је погледао њен снимак. Очи су му се рашириле, затим је устао и са снимком отишао у другу ординацију.

Иста ствар потом се понављала у свим градским здравственим установама којима су се обратили за помоћ. Од Хитне помоћи, преко Војне болнице, па до Института за плућне болести, ниједан пулмолог није хтео да се изјасни о томе шта би могло да буде узрок тако лошег снимка, налик на две беле орхидеје напред оба плућна крила, два сунца која су зракасто распоредила своје моћи претећи да сагоре и оно мало тамног поља што је преостало у Олгиним грудима. Није јој било сасвим јасно како се тумачи снимак, али је видела да су тамни делови плућа били они здрави, зракаста светлост, напротив, била је по њу разорна. Схватила је да у унутрашњости тела влада другачији распоред светлости и таме. Не само из жеље да поврати здравље, већ и из извесне врсте патолошке радозналости, која нагони разум да гута чак и непожељне и застрашујуће податке, Олга је пажљиво слушала шта лекари полугласно говоре међу собом, покушавајући да од тих неповезаних реченица створи неку смислену целину. „Сећаш ли се како смо оном човеку четири пута радили бронхоскопију и нисмо успели да нађемо шта му је све док га нисмо послали у Сремску Каменицу?“, шапутао је један од лекара колегиници. На путу из Института, Олга је мужу поновила ту реченицу. „Шта да радимо?“, питао је он, потпуно пометен. „Бесмислено је да идем у Каменицу после четири неуспешне бронхоскопије. Идемо у Каменицу одмах.“ Сада је била на путу за Сремску Каменицу, носила је са собом гомилу резултата: рентгенски снимак плућа, снимак скенером, резултате крвне слике, спирографије; све оно што се у њеном граду могло одрадити без лежања у болници. Имала је све осим резултата бронхоскопије. Знала је да ће у Каменици све то бацити, а онда почети да јој раде анализе испочетка.

Сећала се једног феномена који јој је био познат са ранијих путовања. Што се више удаљавала са неког места, то је више

место које напушта деловало нестварније и почињало да личи на нешто што је само сањала. Реалност је увек била тамо где је она. Ако је на летовању, реално је само то море, то село, тај други град. Ако је у породицишту, реално је само оно: плач беба, вриска породиља, мирис болничких соба и први напори новог људског створа да дише, једе, постоји. Није се могло замислити на свету ништа чвршће ни стабилније од породициштва; све остало можда је постојало а можда и не. Кад се враћала кући, макар одсуство није трајало дуже од три дана, увек јој је требало неко време да се увери да кућа заиста почива на добрим темељима. Било је потребно неколико сати па да од магловите слике у сећању настану опет чврсти зидови на које може рачунати. Стварност је имала способност згушњавања и разређивања по потреби, као и сви материјални предмети који су били део те стварности. Па и људи које је остављала и којима се враћала нису били изузетак од тог правила. С језом је помислила на давно прочитане приче о робињама које би, након што су им побијене породице, припадале непријатељским војницима. Многе су, на другом тлу, са људима туђинског говора, са убицама својих мужева, очева, своје деце, дизале нове куће, узгајале нове баште, рађале нову децу. Лако је рећи – постоји само једна стварност. Или рећи – нисам ја робиња ниједне стварности. Олга није волела коначне одговоре, заклинања и превелику веру у себе. Немали број пута је видела како копне ледени брегови људских представа, очекивања и веровања пред врелином горуће истине једног тренутка.

Никад није спавала на путовањима; пролажење пределима давало је могућност учествовања и усвајања: непознато је постајало блиско, капије су постојале да би се могле савладати ограде, градови нису били опасани зидинама; све што је виђено, било је у извесном смислу освојено, уз религиозно штовање и дивљење. Затворити очи пред пределима који су нудили своју лепоту, пустош и језиву напуштеност, било је равно светогрђу. Волела је промене, страст којом се прилази свему у животу, интензивне доживљаје насупрот неузбудљивој, умртвљујућој једноличности која је била понуђена као дословно једина опција. *Људски род не може поднети превише стварности*, певао је Елиот. Олга је преформулисала те стихове у нешто мало другачије. У њеној верзији они су звучали – људски род не може поднети превише *млакости*. Било је потребно учинити било шта што је могло донети мало прижељкиваног интензитета. Лако је било посегнути за љубавним авантурама: то је донекле могло да растресе тело, да убрза умирање већ мртвих односа и потреба, да служи одбацивању старе коже, да подстакне брже колање крви. Али Олга није била романтична;

такво јој је узбуђење пре могла донети добра књига, стварно добра књига, нека од оних што натерају унутрашње органе да се помере. Друга ствар која је могла да натера крв да брже струји, која је задовољавала њену ратничку и освајачку природу, била су путовања. Није јој била потребна велика торба, ни вишедневна припрема, није се плашила ниједног превозног средства. Што је путовање било дуже, то је било и узбудљивије. На путовањима су нестајали страхови. Враћали су се на постајама.

Амбулантна кола стала су да направе прву паузу на путовању. Сви су изашли па је и Олга напустила возило, иако јој није било превише стало до тога да прекида своја размишљања зарад упознавања са другим пацијентима. Знала је да ће неко из другог дела возила прићи са жељом да јој представи свој проблем, као да јој приноси какав дар, и чује шта је њу нагнало на ово путовање, као да за дар очекује исти такав заузврат. То јој се нимало није допадало; радије би провела цео пут само са двојицом мушкараца, витезова који су јој били, на извештан начин, додељени. Ни са њима није много говорила. Неке тишине су пријатне, неке веома оптерећујуће; то зависи од људи између којих се те тишине рађају; углавном није пресудно да ли се познају много година или тек пола сата. Знала је да заштитнички однос двојице возача није био само последица угледа њеног мужа, већ много више последица њеног поверења у њих, које су осећали и на које су узвраћали.

Сасвим млада девојка, равне косе офарбане плаво, веома мршава и са цигаретом у руци, пришла је и без имало околишања почела своју животну причу. Олга је чула, у тих десетак минута, кроз дим који је девојка жедно увлачила и театрално издувала, како је мала сироче које је мајка оставила, како је чува тетка, како има озбиљних проблема са плућима, а у Институту су јој већ радили бронхоскопију и притом јој повредили нешто. Затим, како Олга изгледа баш као мајка какву би девојка желела да има, веома јој је драго што ће бити заједно у болници, стварно морају захтевати да буду у истој соби, морају се бринути једна о другој, по болницама често краду, она има две хиљаде динара које је понела на ово путовање, јер никад се не зна... Имала је утисак да девојка још увек њој говори, чак и док је медицинска сестра већ благо гурка према вратима задњег дела возила, а онда јој се још неко време причињавало да јој чује глас и кроз преграду која дели први део од задњег дела возила. Уздахнула је са олакшањем при помисли да јој је додељено место с ове стране преграде. У задњем делу возила њено би путовање било у потпуности испуњено девојком без мајке. А Олга није могла да на сваком месту, у сваком тренутку, буде нечија мајка, иако су јој се несуђена деца на сличан начин

стално гурала у загрљај. Возачи су схватили њен уздах олакшања. И њима је, видела је Олга, било драго што постоје преграде, тако сурове, а тако нужне: за одвајање возача од пацијената, лекара од пацијената, здравих од болесних, становника једне собе од становника друге собе. Не можемо бити сви заједно, све време, правда се Олга пред собом, због потпуног одсуства жеље да учествује у животу девојке. Не можемо се толико сабијати једни уз друге. Од толико супротстављених енергија, свемир би одјекнуо новим великим праском.

*

Немир је Олгу обузео тек кад је постала свесна чињенице да ускоро стижу у болницу. Мораће да пригрли једну нову стварност, да јој се потпуно препусти на неко време, истовремено улазећи са њом у клинч, рвући се са неумитним, као да не постоји ништа друго на свету. Свет као велика болница. Није јој то звучало нимало примамљиво, иако је била свесна чињенице да нигде на планети. не постоји потпуно здрав човек. Потпуно здрав човек био би, по дефиницији, бесмртан. Било је лакше живети уз игнорисање чињенице да људско створење од првог дана живота све напада и убија, полако. Тело је било нека врста пешчаног сата; он се рођењем окретао и животна енергија почињала је лагано да цури кроз узани отвор. Није био могућ повратак уназад, сваког дана човек је постајао старији, тело крхкије, нападача је било више, а одбрамбене силе су се лагано, али сигурно предавале. Дух ту није могао ништа, унаточ немогућности да замисли своје непостојање. Дух је могао себи да представи старење и пропадање тела; сваког дана безброј је доказа упозоравало на то. Зато је било потребно да претпостави и могућност сопствене одвојености од тела. Никако се другачије заиста није могло живети и волети на земљи. Шта је онда доносио боравак у болници? Тек наду у успоравање трагичних процеса. Опомену да се време мора трошити само на смислене ствари, јер га има много мање него што је човеку потребно. Доносио је одлагање. Потврду да је учињено све што је било могуће учинити. За тело. За оно једино што сигурно поседујемо и сигурно постоји. Јер, свет је увек био тамо где је то тело, стварност се згушњавала око њега, задовољство је долазило кроз њега. Чак је и задовољство других било оствариво у додиру са овим живим, покретним механизмом. Дух је много тога дуговао телу. Тело је у наступу болова скретало пажњу са свега другог и показивало своје првенство. Није било тако лако, ни уз потпуно убеђење у независност душе, не признати телу пуноважност, чак и значај темеља.

Олга је о свему томе много пута размишљала и пре овог путовања, али тек сад те ствари су се наметале јасније и непосредније, а она их није ни терала од себе. Метак је метак, тело је тело. Једно без другог било је незамисливо, и бесмислено. Исти онај пуковник од кога је то научила рекао јој је на самрти: Биће све у реду. Није била сигурна *за кога*.

Болница је била ван града. Знала је да су болнице често ван градова, читала је романе чија се радња одвијала на таквим местима и студије које су се бавиле третманом и изолацијом одређених група болесника: у далекој прошлости оболелих од куге, затим, нешто касније, обележених лудилом. Био јој је јасан значај места, но ипак је по пристизању пред болничку зграду помислила да постоји само један главни разлог за удаљавање тих установа. Осећала је да пацијента може ухватити незнање, малодушност, спремност на предају, да може пожелети да одшета из болнице и измеша се са другима, ван тог хуманог затвора. Уосталом, зар нису сви болесни, запитао би се малодушник. Чему одлагање, чему продужавање? Тај надасве природан осећај пратилац је дугих болничких лежања и урањања у злокобну и хладну белину чаршава, спаваћица, болничких мантила и зидова, исту онакву белину каква је исцртавала опасност и на њеним оштећеним плућима. Немогућност напуштања болнице није остављала малодушном пацијенту много избора; оно што не би било у стању да уради медицинско особље наговарајући га да остане и учини још неки напор за сопствено оздрављење, чинила је даљина коју није било лако прећи. Удаљеност болнице од града било је нека врста подгревања охлађених нада. Упркос веровању да нада последња умире, наду је било потребно непрестано подгревати. А подгревање наде, било је слично подгревању охлађених љубави. Било је то скоро нехумано.

Девојка без мајке изашла је у пратњи медицинске сестре која јој је помагала да пренесе огроман кофер. Олга је осетила благу нелагодност. Запитала се није ли она сама неозбиљно схватила долазак овамо. Њена је торба била смешно мала у односу на девојчин кофер. Изгледало је као да се девојка уселава, а она ће преспавати ноћ у хостелу и затим продужити на неки књижевни скуп. На то је могао указивати њен ранац са књигама; већ је замишљала циничне осмехе медицинског особља кад повади своје књиге за које вероватно неће бити ни довољно места на ормарићу поред кревета. *То ће је сигурно спасити, књиге пружају вечни живот и лече од свих болести*, могла би бити саркастична мисао оног ко из дана у дан одвози понеког пацијента, прекривеног чаршавом, у подрумске просторије. Олга чак није имала ни медицинску сестру да је испрати, њу су испратили њени возачи, затим су нестали у

некој од службених просторија у приземљу. Са њиховим одласком, нестало је и део сигурности коју су они представљали. Олга, девојка и медицинска сестра биле су препуштене отвореним чељустима велике болнице, великог белог кита који их је у једном залагају прогутао.

Прво је требало предати упут на шалтеру, затим оставити број телефона неког од укућана (тај је захтев био нарочито језив), онда се одлазило на неки од спратова где се опет одговарало на безброј основних питања на која се уморном пацијенту могло учинити да неће бити у стању да тачно одговори. Датум рођења? Трема у стомаку приликом диктирања одговора личила је на одговарање не баш сасвим научене или већ заборављене лекције пред строгим професором. Олги је изгледало да је од поласка па до тренутка кад јој је додељен кревет (у соби са још пет истих, од којих је четири већ било попуњено, а пети ће заузети девојка без мајке) прошло неколико дана. Поред свега, о одмору није било ни речи. Присуство толико болесних тела у једној соби за Олгу је представљало дефиницију пакла. Осетила је порив да потрчи у приземље и погледа да ли су њени возачи још увек ту. Само су је они још могли спасити.

*

Изгледало јој је немогуће да ће овде провести више дана. Није јој се свидело да пред толико непознатих жена износи своје књиге. Као да те књиге представљају нарочито интимне предмете, нешто далеко интимније од доњег веша, љубавних писама тајног љубавника, дневника, ником показаних фотографија... Веровала је да се о човеку највише може сазнати на основу тога какве књиге чита, заборављајући да је тако нешто могуће само међу страственим читаоцима. Повезивање наслова са корица њеног најважнијег пртљага било је кодирана, али растумачива шифра за неког ко свакодневно чита по неколико сати. За остале, тај код је био потпуно затворен; није било разлога за забринутост. Ипак, знала је да ће њене књиге овде бити сматране уљезима, чак и неком врстом непримереног греха; а то је могло значити да ће оштрица отпора бити окренута и ка њој. Изговорила је нешто од уобичајених љубазности, одговорила на два, три постављена питања и одахнула са олакшањем када је медицинска сестра дошла по њу да је одведе на први преглед. Игле за вађење крви, стетоскоп, стерилне кашике за преглед грла, чак ни хладна плоча на коју је морала да ослони груди не би ли се обавио први рентгенски снимак нису били ни близу тако застрашујући како су то могли бити погледи безнадежних

пацијената упућених неком ко можда има више шанси да се овога пута извуче. Стресла се при помисли на те погледе који су је испратили из полумрачне, загушљиве собе. Техничар који је био задужен за снимање плућа вероватно је помислио да тај дрхтај потиче од хладноће просторије и табле или од њеног страха. Ставио јој је руку на голо раме и нежно је погладио по надлактици. Биће све у реду, не бој се, рекао је. Олга га је зачуђено погледала. Затим је истим таквим погледом осмотрила и своје, до појаса голо тело. Дуга је коса прекривала груди, установила је с олакшањем. Овако је могла без стида да прошета и болничким ходником, или чак да се слика за неки часопис, можда и насловну страну књиге коју ће једног дана неизоставно написати. У њеном изгледу није било ничег што је давало назнаке да њено тело позива на додир. Изгледа да моје тело сада припада њима, помислила је, сви ће га додиривати колико желе. Слегла је раменима. Чак се техничару шкрто и осмехнула. Осетила је на потиљку његов поглед док је излазила из сале за снимања. Још увек није била сигурна је ли он савезник или непријатељ.

Чудно је то, размишљала је клизећи тихо болничким ходником, стидимо се да покажемо своје тело прекривено кожом, своје лепо обликоване удове и од природе поклоњене облине, док истовремено дозвољавамо да нам сликају оно што се под том кожом налази и што је природа сакрила од људског ока. Учинио јој се сасвим изокренутим што је техничар смео да гледа зракасто распоређену светлосну творевину унутар њеног грудног коша, творевину која је била непријатељ и претила да је убије, али није смео погледати груди које су зракасту болест прикривале, већ их је могао само наслутити испод праменова дугачке косе које је преко њих пребацила, затим их већ следећег минута уредно упаковала у брусхалтер, блузу, а онда и тексас јакну са које су се у знак поздрава љубазном техничару осмехнули са бецева Џони Штулић и Мартин Горе. Надлактица помиловане руке бридела је као опечена, све док следећег тренутка и тај осећај није потиснула узнемиреност галамом која је допирала из њој додељене собе. Девојка без мајке је пискавим, хистеричним гласом који је био прекидан нападима јаког кашља, оптуживала остале пацијенткиње да јој је нека од њих украла две хиљаде динара које је понела на овај пут. Тирада њених речи завршила се плувањем крви у папирнату марамицу и жестокиим плачем.

У аферу нестанка новца чије је постојање било исто тако неизвесно као и могући нестанак, морало се умешати и медицинско особље. Олга је веровала да су тако налагала правила. Девојка без мајке је непрестано говорила, осим кад је њен говор прекидао те-

жак, провокативни кашаљ. Час је претила, час преклињала, час оптуживала, а с времена на време обраћала се и Олги постављајући јој сасвим бесмислена и непримерена питања, на која је сама одговарала, док се Олга у неприлици освртала тражећи пукотину у зиду у којој би могла, као у мишјој рупи, пронаћи мало мира и преко потребне тишине: „И теби је доктор Р. био веза да дођеш овамо, зар не? И мени је, зато се ти и ја морамо држати заједно. Рећи ћемо сестрама да је доктор инсистирао да будемо у истој соби и једна о другој водимо рачуна. Видиш какви су људи овде. Тек сам стигла а већ ми је нестао новац. Кад немаш мајку свако са тобом ради шта му је воља, ја сам се у то давно уверила...“ Једну од неподношљивих тирада прекинула је докторка средњих година и пријатног лица, која је позвала Олгу у своју ординацију.

„Реците ми“, упитала је Олгу без имало устручавања, „да ли сте Ви заиста дошли заједно са девојком која је допутовала истим возилом? Је ли истина да инсистирате да будете са њом у истој соби и бринете о њој током боравка овде?“ Олга ју је унезверено погледала. „Мени је жао девојке“, проговорила је после неколико минута пребирања по глави како да најпоштеније изрази свој недвосмислени одговор. „Ипак, ја нисам дошла с њом, већ сам дошла због себе.“ Направила је паузу да и сама још једном ослушне како звучи одјек тих речи. *Због себе, због себе, због себе*, чинило јој се да се одбија о зидове мале ординације. „Не осећам да сам у стању да бринем о неком другом током боравка овде.“ Нешто у њеној унутрашњости се сурвало након реченица које је изговорила. Улога вечите мајке спала је са њеног тела као стара кожа. Осетила се суровом, егоистичном и подмлађеном бар десет година. Погледала је докторку изазивачки, не знајући какав је одговор она од ње очекивала. Чинило јој се да је и докторки лакнуло. „Звао је доктор Р.“, рекла је. „Пренео Вам је и поздраве Вашег супруга. Драго ми је што сте тако одговорили. Спремите своје ствари, прелазите у двокреветну собу, број 1, доле на почетку ходника. Кревет Вам је већ припремљен.“ Олга је послушно кренула по своје ствари. Томсојеровско бекство из шестокреветне собе било јој је олакшано девојчиним одсуством. Мала је обишла све собе у ходнику док није пронашла једну са терасом, па је истрчала да испуши цигарету, објаснила је Олги једна од несуђених цимерки из загушљиве собе. Замислила је како то неопходно увлачење дима бива пропраћено jakim кашљем и пљувањем крви у марамицу. То није мој проблем, одсечном мишљу је отерала узнемирујућу слику. Нова, сурова и себи окренута Олга схватила је на шта је Достојевски мислио говорећи да је лакше волети читаво човечанство (из даљине), него једног конкретног човека изблиза. Човека који вам, чак и говорећи

лепе речи, истовремено искашљава у лице сву своју муку, своје непријатеље, своју потенцијалну смрт.

*

Звук кашља који је Олгу дочекао у соби број 1 био је другачији, али не мање језив од оног који је оставила за собом у загушљивој соби. Климнула је главом жени сличних година, кратко ошишаној, нешто пунијег стаса него што је био њен, која је још кашљала у своју руку док се спрема да исту ту руку пружи Олги ради упознавања. Кад је видела да Олга пролази крај њеног кревета не пружајући руку, и сама је само климнула главом, трудећи се да заустави напад јако сувог, непродуктивног кашља. Ова је соба била безброј пута боља од шестокреветне; била је светлија, имала је сточић и столицу прислоњене уза зид наспрам оног уз који су била прислоњена узглавља кревета и на њега закуцана плоча са дугмадима за хитне позиве медицинског особља. Постојање такве дугмади било је Олги једнако језиво као и остављање бројева телефона укућана на рецепцији: оно је значило да ствари могу кренути по злу. Решила је да то дугме никад неће притиснути, барем не због себе. С леве стране кревета била је шипка на коју су качили инфузије, свега пар корака даље био је прозор са кога се видело брдо са зимзеленим дрвећем, покривено снегом. Олгин је кревет био ближи прозору, док је кревет њене сапатнице био ближе улазним вратима и тоалету. Допао јој се такав распоред. Доктори ће приликом визите увек прво приступати кревету њене цимерке, што би јој давало времена да се припреми на њихова питања, као и на њихове одговоре.

Сточић и столицу одмах је видела као нешто своје; није планирала да све време у болници проведе лежећи. Кренула је да се распакује, окренувши цимерки леђа, затим и да се пресвлади у розе пицаму купљену специјално за боравак у болници, иако јој се чинило потпуно бесмисленим да се читав дан проводи у пицами. Још увек јој није било јасно да није у хостелу, да не иде на књижевно окупљање, да техничар и докторка са којима се упознала нису чланови жирија за одабир најбољег текста и њено уврштање, коначно, у врх литерарне продукције њене земље и њеног доба. Стварност се увек згушњавала око њеног тела, то је била истина, али је њен дух тој стварности понекад одбијао да прида значај који је имала. Уосталом, још није био прошао ни први дан њеног боравка у болници. Тек је падало вече, тек се ближила прва визита, и она се по први пут тога дана увукла у кревет узимајући у руке одебљу књигу, као бебу пред дојење. „Шта то читаш“, упитала ју

је цимерка, иако се званично једна другој још нису ни представиле. „Ох, опрости, ја сам Катарина“, сетила се затим. „Олга“, било је узвраћено с леве стране, без ентузијазма. „Читам Чаробни брег“, рекла је Олга затим. „Тачније, подсећам се.“ „О чему се ради“, желела је да зна Катарина, или је само хтела да разговара с неким, пошто је цео дан била сама у соби. „О институту за плућне болести, на некој планини у Швајцарској. Главни лик је отишао да посети рођака, а затим је остао тамо седам година.“ Катарина ју је зачуђено погледала. „Зашто то читаш? Мислим, зашто не нешто ведрије?“ „Плућа су плућа, кости су кости“, одговорила је Олга набусито, „може се то читати и овде као и било где другде.“ Катарина је заћутала, а Олга се задубила у књигу. Знала је да лаже. Понела је тај роман из ината. Хтела је да тестира своју снагу. Јако се добро сећала свега, читала је „Чаробни брег“ неколико пута, знала је какве све врсте кашља се тамо набрајају, знала је колико важнијих и мање важних ликова умире, већ од првих поглавља књиге. Смрт је досад била нешто што се дешава другима, претежно ликовима из књига; а болнице за плућне болести налазе се далеко у швајцарским планинама. Тако се могло живети на безбедној удаљености од страшних ствари. Знала је да читањем те књиге у неком смислу удвостручава страх, и радила је то намерно, као што се намерно враћала кући пешице с посла увек кад је била најуморнија. Не владаш ти, ја владам, тако је саопштавала телу. Сад је тело показало да и оно има своје хирове. Остао је дух, и њему је слала исту поруку читањем баш ове књиге. Не владаш ти, ја владам, говорила је духу. Само, није било јасно ко је била она, ако су и тело и дух били нешто друго.

*

Кад је Катарина задремала, исцрпљена сувим кашљем, Олга је пригрлила свеску, једну од неколико које је понела на ово путовање. Није јој се устајало, па је „Чаробни брег“ искористила као подлогу за писање. Била је решена да води неку врсту дневника, не би ли та искуства касније употребила у књижевне сврхе, иако се у томе тек стидљиво опробавала и имала само неколико написаних прича. Није знала како да почне, то је увек било најтеже, па је решила да забележи пре свега ову последњу мисао, о непознавању онога што је било Олга, и што је могло да пркоси свему другом.

Ево ме и овде, у болници, на двоструком испитивању, оном које се тиче мојих плућа, и оном другом које се тиче мене саме,

Олге, особе мени још сасвим непознате. Откако су почела испитивања моје загонетне болести, стално ми у свести (шта је то свест?) одзвања питање – ко сам ја? Посматрам снимак својих плућа који су пре мене забринуто посматрале искусне очи доктора, и питам се – да ли сам ТО ја? Онда се моја крв источи у епрувету коју лаборантица рутинским покретима убаца у мали кружни отвор, поред других истих епрувета, у другим истим отворима, али она крв која је у шупљинама тих епрувета, она се разликује, она исписује код сваког другачије неразумљиве бројке поред неких исто тако неразумљивих слова на резултату. Јесам ли ја онда ТА КРВ, та једина, специфична, јер ниједна друга у овом тренутку није јој сасвим иста и не може бити? Шта ће онда бити будем ли своју крв некоме донирала, хоће ли део мене ући у другог човека? Шта ће бити буду ли мени давали туђу крв, а ја не желим ни најмању трунчицу ичијег бића, не намеравам да му пружим никакво гостопримство а камоли да дозволим мешање моје и његове суштине, јер никад више не бих знала ко сам ја кад нешто чиним, а ко је он?

Питали су ме данас како се зovem, кад сам рођена, јесам ли боловала од неких болести, колико пута сам рађала, од чега су боловали моји преци, од чега су умирали. Све су то брижљиво записали, а мене је занимало хоће ли испод свега тога подвући црту и извести закључак који истом постаје ја, Олга. Ако су га извели, као да раде систем замршених једначина, онда су они спознали тајну мени свих ових година потпуно непознату. Још увек нисам докучила рачунску операцију којом се замршена шума знакова може скратити; нисам сигурна шта се са чим потиरे, те читав систем преда мном ликује у свој својој величини, и притом ми се руга.

Једна ме је девојка без мајке пожелела за мајку, али ја њу нисам пожелела за ћерку. Кад су ми понудили да о томе размислим, и да се одлучим, изабрала сам себе саму, ону која није мајка, која је само Олга са загонетном болишћу, и не жели да брине о другом људском бићу. Јесам ли то, коначно, ја? Олга немајка?

Цимерки нисам пружила руку. Њен ме кашаљ цритира. Чини ми се да би могла мање да кашље, кад би се напрегла да мало трпи. Људи су сувише гласни и не поштују баријере између ТИ и ЈА. А ја желим да оно ЈА које ја јесам не упија ништа од оног ТИ које не желим да пустим у ЈА. Ништа значи не само вирусе, капљичне инфекције, додире туђих руку које се непозване хватају за моју кожу, већ и звуке њиховог кашља, непозвана обраћања и заvirивања у моје књиге. Јесам ли, коначно, то ЈА: та потреба за потпуном изолацијом, за постојањем врата (са шипјунком) и

звонца које ће се огласити сваки пут пре него што ми се неко обрати, или макар и погледа преко улице у мом правцу?

Пре него што је стигла да настави, ушла је медицинска сестра са маском на устима. Носила је у руци боцу са инфузијом, и са њом је пришла Олгином кревету. Олга је спустила књигу и свеску, подврнула рукав леве руке, и као послушно дете гледала сасвим мирно у поступак убацивања брауниле у вену. Све су се сестре, приметила је, понашале на исти начин. Готово све су носиле маске, и њихове су лепе очи представљале једину тачку којој се Олгин поглед могао обраћати. Како су имале покривена уста, човек би помислио да су неме, и то би га намах одвратило од постављања сувишних питања. Но, ако би се ипак одважио да нешто упита, добијао би неодређене, одмерене и тихе одговоре, који су се сводили на један – биће све у реду, све ћете сазнати на време, ја нисам овлашћена да дајем било какве информације. Је ли то било једно од болничких правила или део културе поднебља које је од њеног било потпуно другачије, није знала, а није имала кога да пита. Јер, наравно, све ће то сазнати кад буде право време, и од оних који су овлашћени да дају такве информације. Или никад неће сазнати, јер од читавог севера земље неће упознати ништа осим овог брега који види кроз прозор, брега који није чак ни чаробан, иако је једини који се у замену за тај швајцарски у овој земљи може добити.

(Одломак из дуже прозе)

Александар Марић

ЛАЗАРЕВА СУБОТА

У Витанији мога детињства
Оживљавају сусрети
У архетиповима усвојених осмеха
У гласовима чији су власници
Временом моделовани људи

Уређујемо ограђени простор
Око келије, некадашњег дома
У којој још само Крститељ Јован
Отвара прозор контра перспективе

Чудеса се дешавају
Драган Гољић за трактор
Закачио малу јахту
И протерује је између
Процвалих шљива

И како се у бури случаја
То увек или понекад деси
Дреши се брод веза
И хоће одмах низ страну
Кроз башту Жарка Јеринића

Призива га река
Која оплемењена снеговима
Насупрот силној буци
Има газ од три чукља
И ширину од два скока

На другој страни обале
Пада под тестером
Сатруло тело јабуке
И музиком одговара
Јер музика је стање
Смрти разоружане васкрсењем

ПАРАКЛИС У ЖИЧИ

Све је то већ одвише древно
 И дрвено степениште и мали прозори
 И песма која се чује са спрата
 Који није спрат већ храм

Осврћем се, по зидовима
 Представе житија, рођења и усековања
 Крштава Јован Христа
 Па Христос благосиља рану

У тренутку помислим на аутора
 Живописца који све ослика
 Међуратном Византијом
 Гледајући на представе
 Немањићких манастира

(узред међуратно све је
 изграђено у доба мира
 а ми смо у неком несхватљивом
 стању мировања
 које издужује нерве)

Али све је то одвећ древно
 И прича да на Ивањдан беше топло
 И да је цвеће падало у загрљај
 Ивањским венцима на главама деце

Лето крунишући

РАЂАЊЕ ИЗ НЕВИДИМОГ

*Тако близу мене
 Други ваздух дишеш
 Бранко Миљковић (Ариљски анђеол)*

Може ли Византинац
 Да се роди толико касно
 Као посмрче хиљадугодишње
 Употребе светлости

И да ли семена
Којима се хранила (златоположена)
Стварно проклијавају у нама
Јер гледа нас са зида
Представа ратника Царства
Пронијар Христов
Између два друга
И високи архијереји
Са књигом пламене објаве
У рукама
И крилати младићи
Вечита браћа са мачевима
Али и са лекаријама
Које позајмљују
Бесребреницима

Може ли Византинац
Да се роди у време позно
Ако од овог ваздуха окајеног
Удахне
Или ако осети присуство
Негдањих рибара светлости

Може ли доћи до речи
Од заглушујуће буке
У коме човек засео је
На трон и заклања
Својом буном песму

Свјати Боже, Свјати Крепкиј
Док малтер се мрешка
Као опна
Под навалом времена
И показује обресе невидимог
У мноштву брежуљака
Које свако различито чита

Дубравка Ранђеловић

НЕМИР СРЦА

РАНА ЈУТРА

Фале ми та рана јутра
Која смо потрошили
Лежећи заједно
Уживајући у тишини света
И немиру наших срца

Ти и ја
Заборавили себе
Пред
Пространством планете
Потонули у јастук
Уздаха и наде
Док свет сања
Под белим капутом

Мирисни зов зрелог воћа
Из дубине јутра
Говорим ти стихове
Које ником не бих рекла
Ништа нам није стварно
Само чистота пахуља
Што се топе
На уснама

Додире врховима прстију
Текстура твоје коже
Контура мог тела
На хоризонту

Твоје очи се полако дижу
Зраци дуге меког осмеха
Голицање залуталих лептирова
Тонемо у златну екстазу

ТАЈНА РЕЧ

Угушићу ти речи опсене
И укротићу те бедрима

Пркосна
Без мудрости и опреза
Оседлаћу те тајном речи
Упрегнућу те златном власи
У своје дивље кочије

Мучићу те сном без снова
Док ти душа не замирише мојим мирисом
Док ме не изда срце-издајица
Па ти дисање и ритам крви кажу
Да сањам да ме пољупцима умиваш
Док месец гори над будним сневачима
Што сањају неспутани
А ноћ прашта јутру што се буди

НА МЕРМЕРНОЈ ОБАЛИ

Ватре мојих ратова
Не горе око тебе
И мој плен
Никад неће бити твоје срце

Ако ме желиш, буди мој поклон
Буди чаробна киша на мојој кожи
Златна дуга у мом оку
Љубичаста измаглица
У којој се изгубим заувек

Пољубљена сунцем
Милована облацима
Огрнута ноћним небом
Са звезданим пегама
Погубићу
Златне прстенове живота

Преплешће нам се опет судбине
Ако ме нађеш на мермерној обали
Лако ћеш ме препознати
Међу блиставим камењем
Сијаће моје очи
Чекајући те, на Мермерној обали

ТВОЈЕ УСНЕ МИ ДОЛАЗЕ МОРЕМ

Твоје усне ми долазе морем
Дуги низови пољубаца
Плове таласима
И миришу на твој дах

Твоје лице сија
У љубичастој измаглици
На хоризонту

Љубавни плес галебова
Облуци тихо пред у плићаку
Стари снови се враћају

Шапуће море твоје љубавне речи
А ја се поново јежим од сласти

НАШИ ЧОКОЛАДНИ ДАНИ

Сваки понедељак почне
Твојим речима као чоколадом
Глатко и свиленкасто савршенство
Са великом шољом кафе и мојим осмехом

Уторак, обећања
Сладак и богат укус
Што се топи и блиста на уснама
Печени лешник који се котрља са језика

Среда је дан
Када ми сервираш своју љубав, тако савршену
Као домаће пралине са карамелом
Споља чврсте, а унутра мекане и сочне

Четвртком
Покушавам да се одупрем изврсном
Дубоком тамно браон укусу, који ме окружује
И прекрива аромама

Петком, знам да ћу поклекнути
Јер чиниш да чоколада поново буде једноставна
Какао рај, који ми се топи на језику
И топи ме полако

А онда викенди
Викенди су чоколадне фонтане
Велики и мали јагодице-пољупци
Ушущкани у неодољиве слојеве чоколаде

У устима се све претвара у рај
И открива ми нова задовољства
Лако заборавим да сам била алергична на чоколаду
И постајем чоколадом обложен кекс потопљен у млеко

Микица Илић

ИЗБОР

(радио-драма)

Лица:

ВИКТОР – Средовечни мушкарац који мисли да жели да усвоји дете.

СОЊА – Његова супруга која не зна шта да мисли.

ВАСПИТАЧИЦА – Млада и незаинтересована васпитачица у дому за незбринуту децу.

Лагана музика.

ВИКТОР: (*приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини*) У сиротиште смо стигли после исцрпљујућег, вишемесечног бирократског замајавања. Проверили су нам све што је могло да се провери, а да никоме није пало на памет да завири у наше душе. Соња и ја нисмо имали деце и, попут свих несрећних људи на овом свету, жудели смо за оним што нам недостаје, немајући јасну представу о предмету наше жудње. Када смо стигли у сиротиште деца су се незаинтересовано играла, трчкарала и вриштала наоколо. Очекивали смо да ће нас неко од њих, као у јевтиним нискобуџетним филмовима, молећивим погледом наговорити да баш њега усвојимо. Мислили смо да ће нам се по уласку у дом буљук мусаве деце обесити око врата, али, наравно, децу није било брига за двоје преплашених незнанаца.

Граја и вриска деце која се играју у дневној соби сиротишта.

ВАСПИТАЧИЦА: (*извештачено љубазно, помало уморно*) Децо, поздравите наше госте, чика Виктора и тетка Соњу. Они су вам донели слаткише и играчке. Дођите да узмете поклоне.

Чује се гурање и свађање неколико најснажнијих и најдрскијих дечака који отимају поклоне из руку. Остала деца негодују, понеко и плаче...

СОЊА: *(разочарано, тихо шапуће Виктору)* Страшно. Ови дечаци ми се никако не свиђају. Тако су груби. И неотесани.

ВИКТОР: Ни мени се не допадају. Понашају се попут одраслих људи. А нама требају деца. Неискварена, добродушна, мала деца...

СОЊА: *(несигурно)* Погледај, Виктор, колико их је. Једно од њих је сигурно као створено за нас... Можда...

Смех и кикот две девојчице.

ВИКТОР: Шта мислиш о оним двома девојчицама?

СОЊА: *(одсутно)* Којим?

ВИКТОР: Оне две малеке што се играју луткама?

СОЊА: *(неодлучно)* Не знам...

ВИКТОР: Старија има око пет, шест година, млађа можда годину, две мање.

СОЊА: *(завиљено)* Личе једна на другу.

ВИКТОР: *(опрезно)* Можда су сестре.

СОЊА: *(растужено)* У том случају не бих волела да их раздвајамо. Знаш да не можемо да узмемо двоје деце. То би било превише за нас.

ВИКТОР: *(резигнирано)* За нас је, Соња, превише и једно дете, јер живимо дванаест година сами, и нисам сигуран да ће ми било каква промена одговарати.

СОЊА: *(набусито)* Али, Виктор, душо, о томе смо већ расправили. Ја желим дете и тачка!

ВИКТОР: *(приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини)* Заправо, ни Соња није била сигурна да ли ће јој пријати велика промена која нас је очекивала уколико усвојимо дете, али она је желела то дете више од било чега дру-

гог, а Соња када нешто жели, не размишља о последицама, нити узроцима своје жеље. Најпоследње, она је и донела одлуку да усвојимо дете. Мене је било срамота да се противим. Сви наши пријатељи су имали децу и било је више него мучно слушати све те приче о првим зубићима, корацама и изговореним речима, о свим тим малим свињаријама које су смешне и занимљиве једино родитељима.

СОЊА: *(одушевљено)* Погледај оног малог како је слadak.

ВИКТОР: Ког малог?

СОЊА: Оног бучмастог што се игра са пластичним фигурицама војника.

ВИКТОР: *(мрзовољно)* У моје време смо се играли оловним војницима. Сада је све пластично и лажно.

СОЊА: Пустите сад то, Викторе... Хајде да попричамо с њим.

ВИКТОР: *(тихо, са нелагоdom)* Али, Соња, зар није мало превише црн... мислим црнопут... Рекао бих да је... знаш на шта мислим...

СОЊА: *(поколебано)* У праву си... *(одједном мења тон када угледа другог дечака)* А онај тамо, онај мали што седи на дрвеном коњићу. Баш је занимљив. Погледај само какве обрашчиће има.

У том тренутку дечаку прилази други малишан и гурне га са коња. Мали коњаник се ухвати за дрвени рукохват и поново наскочи на коњића, ударивши притом другог дечака песницом у стомак. Намах се просторијом проломи дечији плач.

ВАСПИТАЧИЦА: *(гласно се продере)* Престаните!!!

Васпитачица прилази уплаканом дечаку и брише му сузе.

ВАСПИТАЧИЦА: *(теши дечака)* Није то ништа. Зачас ће проћи. *(окреће се малом коњанику)* А ти, марш у ћошак!

СОЊА: *(разочарано)* Он је злочест, Викторе! Нећемо њега.

ВИКТОР: (*помирљиво, уморно*) У реду, Соња. Попричаћемо са неким другим дететом. Овде их има барем двадесетак. И свако може бити наше, уколико нам се допадне.

СОЊА: А она девојчица са наочарима? Шта мислиш да узмемо њу?

ВИКТОР: (*несигурно*) Мало је разрока... И носи протезу... Шта мислиш о оном бледуњавом мршавку?

СОЊА: Изгледа ми као да је болестан.

ВИКТОР: (*обраћа се васпитачици*) Да ли је онај бледи, мршави дечак болестан?

ВАСПИТАЧИЦА: (*тихо, да деца не чују*) Нажалост јесте. Има астму.

СОЊА: (*тужно*) Жао нам је дечака, али болесно дете не можемо да узмемо. Нисмо довољно способни да водимо рачуна о терапијама, лековима, контролама и свему осталом.

ВИКТОР: (*са нелагодом у гласу*) Ма како то звучало окрутно, усвојити болесно дете било би подједнако бесмислено као и купити робу са грешком. Кад већ можемо да бирамо, треба да донесемо најпаметнију одлуку.

СОЊА: (*весело*) Викторе, погледај оног малог што црта дрвеним бојицама.

ВИКТОР: Има паметан поглед, миран је и лепо васпитан.

СОЊА: Сладак је, лепо развијен, зуби му блистају кад се насмеје.

ВИКТОР: Мени изгледа потпуно здраво. Хајде да му приђемо.

СОЊА: (*одушевљено*) Баш си лепо нацртао кућицу, дрво, сунце и остало... Како се зовеш, мали?

ВАСПИТАЧИЦА: (*уместо детета које ћути*) Живадин. Мали се зове Живадин.

СОЊА: (*кисело, кроз зубе, са лажним осмехом*) Баш лепо име...

ВИКТОР: *(несигурно)* Соња, име детета може да се промени. Немој гледати на то... *(после краћег размишљања)* Хммм... Или је можда промена имена усвојеног детета компликованија од самог усвојења. А проћи изнова кроз све то... Не, не... То је нешто најгоре што би нам се могло догодити.

СОЊА: *(растројено)* Да... Уморна сам... Не знам шта да мислим...

ВИКТОР: *(приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини)* Док смо Соња и ја размишљали о усвојењу, покушавали смо да схватимо у шта се упуштамо. Осећали смо да усвајањем детета не можемо аутоматски постати родитељи. Добро смо знали да ћемо прескочити све оне важне ствари које очеве и мајке чине родитељима. Ћутали смо да је лако волети властито дете, јер кад волиш своје дете – волиш самог себе, једним делом. Волети туђе дете није било немогуће, али та је љубав другачија од љубави према властитом детету. Волети туђе дете на начин како се воли своје – то је већ било немогуће за обичне смртнике и грешнике какви смо и сами били...

СОЊА: *(растројено)* Викторе, стварно не знам шта да радимо...

ВИКТОР: *(изнервирано)* Соња, ако овако наставимо нећемо урадити ништа. Узмимо прво дете које нам се свиди и готово!

СОЊА: *(помирљиво)* У реду... Како ти кажеш...

Чује се бат дечјих корака, потом краћа тишина.

ВИКТОР: *(одушевљено)* Соња, ова девојчица нам је сама пришла.

СОЊА: *(разнежено)* Има тако топао и нежан поглед.

ВИКТОР: *(шапуће)*

Конечно се десило оно што смо подсвесно прижељкивали. Дете је пронашло нас, уместо ми њега. Увек је лакше када други одлучи уместо тебе.

СОЊА: *(шапуће)* Само што не проговори, само што не завапи: усвојите ме, поведите ме са собом и извуците одавде, из овог грозног сиротишта!

ВИКТОР: *(шапуће)* Дете је одлучило уместо нас.

СОЊА: *(шапуће)* Тако је боље за све.

ВИКТОР: *(шапуће)* Усвојићемо га и знаћемо да је то чин милосрђа, да је то наше искупљење пред Богом.

СОЊА: *(шапуће)* Али, Викторе, она само ћути. Гледа нас некакo хладно. Шта мислиш да ли јој се свиђамо?

ВИКТОР: *(шапуће)* Не знам, Соња. Није ни важно. Битно је да се она нама свиђа. Узмимо ову девојчицу. Видиш да нас је она сама изабрала.

СОЊА: *(шапуће неодлучно)* Не знам... Свиђа ми се, али не могу да се одлучим...

ВИКТОР: *(нестрпљиво се обраћа васпитачици)* Ко је мала? Како се зове? Одакле је?

СОЊА: *(нестрпљиво се обраћа васпитачици)* Ко су јој родитељи?

ВИКТОР: *(приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини)* Хтели смо да сазнамо све одједном, хтели смо у трену да пређемо немогући пут очинства и материнства, од првог плача у породилишту до првог дана у школи. Желели смо да неко други одлучи уместо нас, желели смо да окончамо мучни избор.

ВАСПИТАЧИЦА: *(званично)* Дођите овамо у страну. Забрањено нам је да говоримо о личним подацима усвојеника пред другом децом. Правила... Шта ћете...

Чује се листање дечјег досијеа. Повремено уморни уздах васпитачице и нестрпљиви, нервозни уздах Соње и Виктора.

ВАСПИТАЧИЦА: *(незаинтересовано, са досаdom у гласу)* Тамара има седам година. Иде у први разред. Здрава је и весела девојчица.

СОЊА: *(муцаво, нестрпљиво)* А родитељи, ко су јој родитељи?

ВАСПИТАЧИЦА: *(декламује незаинтересовано, у једном даху)* Мајка ју је родила када је имала шеснаест година. Оставила је

Тамару одмах после порођаја и удала се негде у иностранству. Никада је више није посетила, нити се јављала. Отац јој је непознат. (*пауза*) Тужно, зар не?

ВИКТОР, СОЊА: (*углас*) Тужно, заиста тужно...

ВИКТОР: (*запањено*) Ко може да остави овакво дете? Каква је то жена, побогу?

СОЊА: Заиста, каква је то особа, каква је то мајка која може да остави овако дивно, беспомоћно створење?

ВИКТОР: Тако нешто може да уради само морална наказа?

СОЊА: Или умно поремећена особа?

ВИКТОР: Или наркоманка?

СОЊА: И какво уопште потомство таква особа може да остави иза себе?

ВИКТОР: (*приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини*) Отровна мисао ми је већ сврдлала кроз мозак. Заиста, какво дете може да роди таква ништарија која је у стању да остави свој пород на милост и немилост судбини? И да ли такво дете може да буде боље од својих родитеља? Болела ме је глава од свега. Видео сам да се и Соња лоше осећа.

СОЊА: (*скрхано*) Викторе, требало би да кренемо...

ВИКТОР: (*збуњено, са нелагодом*) Сада идемо... али доћи ћемо... доћи ћемо сутра...

СОЊА: (*нестрпљиво*) Идемо одмах, идемо... Морамо да размислимо о свему... Морамо да се саберемо... И да мало размислимо...

ВИКТОР: (*приповеда о догађајима из OFF-а, као наратор, лагана музика у позадини*) Знао сам да сутрадан нећемо доћи. Знао сам да нећемо доћи више никада. У нама је нешто умрло. А мислили смо да то немамо...

Легана музика.

Јевросима Ристовић

РАСТАНАК

Ми растанак признајемо за дом
сељени ко семе коровских биљака
ветром, на све стране, на сва тла
на сва ништа, у све речнике зле
Све обале нам замке, све реке заседе
Замак ни на небу ни на земљи
собом хранимо путеве, реке, пролазност
Туђе пригрљавамо
а наши галебови заборављају мора
оболевају од несанице и бескрилости

Носимо кости светих и сенке светих
у уху ехо њихових молитви поробљених
и погубљених, зидови нас прате
не напуштају коњице сенки
творци замки, вучји зов у недођијама срца
Убрзава нам кроз вене отров век
Укротимо по неки дан из нечије
ноћи побегао док трагови жица
бодљикавих још урастају у сан
Суза је упознала наше лице, дом свој
Ми растанак признајемо за дом
Са једног живог мора
на једно мртво селимо се
ка једној обали одакле је отекла со
и наш лет је гроб

Као у музеј у себе скупљамо ране
увреде и псовке а тече Дунав
са нечијим водама у нечије воде
ватрени ветар га милује

ДРАГИ РАСТАНЦИ

Живот сте ви живели
драги наши растанци, наши потомци
стари као сенка, као изрека
старо вино, Стара планина
вернији од месеца, од љуба
огњишта ваших још смо огрев
Ваш смо дом насушни, пут неутрт
сталноцветајући корови испод чела
прозори отворени да авети и
речи проститутке лакше уђу
Замутили сте светлих вода ум
једином почетку клицу одломили
нико вас препознао није док сте
за свечаност китили небо мртвима
Са радошћу показујете ваша дела
наше рушевине, наша запуштена гробља
проспекте нудите, привлачите пажњу
оних што од стварности и светлости беже
Вас славимо и памтимо
диригенти црни, геометри самоће
бројанице туге стално надонизиване
без вас ни зрна не знају да никну
звона да звоне, лист да падне

Растанци драги, лептири затечени на
класју, главни састојак наших живота
бићете заувек и ова земља
растанцима засејана
Једино сте ви истина
крај свих путева и почетак

ГОСТИ

Драги ли смо гости песме ненаписане
о мали ли смо пред њом
слутимо ли каква се туга у нама ваља
и немост расцветава у невидљив рој
Са усана нам црна тишина тече
на земљу која је умножава и бере
пред њом све наше речи клече
Понижени на дну што наш врх је
лечимо свога гласа мук
привијамо речи као облоге
неречено као завој
Воде удаваче, без жубора
просе наше глувонеме рођаке
да потомство немих увећају
Равни пољу што не рађа
орачу што не сеје, погледа окрњеног
вучемо кола празна, без садржаја додир
обнажену младост нудимо ноћи
Преко ивице провалије наднети
на туђим стаблима шумимо
Неко нам је понизио одјек, завео сенку
оставио нас без речника, без дома
играчка да смо слуђеном ветру
листопадног сећања дух
Живот је слика наших пораза
изградили смо се и срушили
потомцима сеобу оставили
као имање, као задужбину

Ненаписана песма, незалечена реч
вечност је неухваћеног сјаја

Одлазимо полако као суза у прошлост
капљемо а прошлост не постоји
само њени остаци у нашим главама
тврђавама за представу
Мртвом сну прошлост је будућност

РЕЧ

Касно дође та реч
вукући за собом подеран дом
куне се у жишку гласа да није
било пута свежег као хлеб
није је пропустило јутро
од рибарских мрежа исплетено
За звезде се изгубило небо
тањир месечине су разбиле
олује што празне свемирске чаше
А каравани су ишли, каже
окамењени терет носили
у нашем срцу већ замућеном
извор затрпавали свесно, спретно
Тврђаве су зидали и шум узиђивали
приписујући ђаволу потајно
много дана зидања и рушења
Зидање је заузело све
дани зидања, ноћи зидања
све се зидало над свима се зидало
у све се зидало у нама се зидало
у нама зидари ницали
зидање се живело,
Мало зидара много узиданих
и сви зидани

Обогатио се сан зидарима светлим
сишле ватре у свој пепео
зидајући прошлост

Саша Скалушевић

ПОЕТИКА

ти немаш право име
у историји си само пукотина
немаш мере према себи и другима
немаш димензије у којој би се
тако лако пронашао
немаш руке (којих је како кажу
иначе и превише)
којима би ме придржала
док тонем у твој завичај
детињства и маште
тамо где се осећам најсигурније
ти имаш само уста
којима ме непрестано гуташ
ти си апсолут
мог постојања
одсуство боје
или недостатак исте

КАРИКЕ

значи карике
кажеш
понављаш да ти се не свиђа
мој предлог

најпре Суматра
на коју сам мислио да побегнемо
оставимо све за собом
почевши од себе
сопствене ауре сенке
кошуљице папирића
стидних длачица
или шта већ
превише ствари
нас је опколило
превише људи

који су нам и овако
превише нашкодили
нанели удараца ожиљака
углавном све превише

суматризам као бег
бекство у велико О
негде где нас нико неће препознати
завирити у длан
или било коју пукотину
као што иначе воле
да њушкају
миришу све флеке
које ужурбано
цуре за свима нама

вероватно због тога
изговарам КОРА
у реду је
одговараш
свиђа ти се та реч
песник и песма

међутим она и овако отпада
обоје се потајно бојимо
да само то не остане
груба одбрамбена
жестока и бодљикава
уједима или отровом
било шта што би заштитило
срж плод
за који јуримо
а који се иначе
налази у нама
али га ми некако
и све више
не видимо

можда се баш због тога
око трна тако добро
слажемо

знамо шта нас штити
а тако често
забрављамо шта нас спаја

значи карике
кажеш

У ТУЋИНИ

Којоти су завијали
њушећи лепљиви ваздух
испуњен женским циклусом
крварењем еротиком и пожудом
будућим неоствареним сновима
уморних житеља
неке туђе Александрије

СПАЈАЊЕ

Соба чаршав јастуци
Кроз полуотворени прозор
У касно лето суше и жеге
Бакарне куполе и кровови
Мирише кожа
Мирише зној сок семе
Оставила су наша још млада тела
Уклесала у тај ваздух и сећање
У стварност нијанси избора
Као што се камен клеше
Да се једино силином мржње
Може здробити

Срђан Стефановић

СЈАЈ У ТРАВИ

Мајска недеља. После подне. Време ручка. Мир града. Волео је мир. И сунчане дане. И недеље. Иако их многи не волеше. Због наредног дана. Подсетили би се обавеза и посла...

Затвори капију за собом. Погледа уз улицу. Никога. Погледа низ улицу. Нико. Погледа небо. По који облак. И сунчеви зраци. Пробијали су се кроз латице трешњиног цвета комшијског дворишта. И додиривали зелену боју траве дворишта. А она се осмехивала кроз зраке, латице и зеленило. И била је мекка. Као памук. Као први снег. Као коса прве љубави. Као дечији поглед...

Лепа слика сјаја траве мајског послеподнева. Као да је хтео да му се утисне у сећање, у душу. Или је он хтео. Да је увуче у себе, у расположење своје...

Погледа низ улицу. Допадао му се поглед. Благи пад улице. На крају ње град се ширио. Низ њу никог. И даље... Крете низ њу лагано. На средини неколико клинаца. Седело је на ивичњаку. Препирали су се. Да ли је јачи компјутер или лап-топ. Једна мала је гледала са стране. Дуга таласаста коса, светло смеђе боје, до пола леђа. Крупних плавих очију. Држала је меду у руци.

Мој тата има топ лап. И он је најјачи! Да знате! – прозбори љутито. Остали се насмејаше. Малена побеже у оближње дворште. Јави му се осмех. Није застајкивао. Није гледао у том правцу. Продужио је.

И кућа која му се допадала беше мирна. Одмарала је на пролећном сунцу мајског послеподнева... Прође раскрсницу код парка. Погледа тамо. Неколико парова му нарушавало мир. Или су се они тамо одмарали. Скрену у улицу са кафићима. Волео је да седне у башту оног чије име беше „Позориште“. Волео је хладовину липе у башти. Волео је мир и тишину улице. Волео је недељно послеподне у башти „Позоришта“ под липом.

И никог не беше у кафићу. Сем тројице конобара и двојице шанкера. Гледали су пренос на плазми на зиду. Сео је. Извади цегарете и мобилни. Конобар приђе и прими наруџбину. Чашу „Шардонеа“. Климну главом. Уђе...

Осети свежину ваздуха и цвећа са оближњих тераса. Седео је и посматрао околу. Поглед му је додиривао терасе задњег

спрата солитера. Као да је желео да га уклони. Желео је да му поглед досегне даљину.

Фигура згодне црнокосе даме појави се на почетку улице. У плавој хаљини без рукава. Лагани кораци, она витка, висока и сама... Приђе столицама супротног краја баште. Седе и намести косу. Скиде торбу са рамена. Одложи је на суседну столицу. Забаци косу и отвори торбу. Извади мобилни. Конобар јој приђе. Прими наруџбину... Отвори торбу десном руком и извади цигарете. Одложи их на сто. Извади и књигу. Отвори је. Паузер одложи на сто. Завали се лагано на десну страну. И спусти поглед на недавно читану страну...

Конобар се врати. Донесе наруџбину. Црно вино у чаши са високом стопом. Стави је лагано испред ње. Она му се осмехну. Он климну главом и оде. Она настави са читањем... Он настави... Дуга коса, равна, густа, бујна, негована. Крајевима увијена унутра... Имао је утисак да јој осећа мирис. Затвори очи. Замишљао је да јој мирише косу и да коса јој милује му лице... Уздахну лагано. Да га ни липа не би чула. Отвори очи након неколико секунди. Погледа јој уво. И лепу округлу минђушу у облику бисера. Чело високо, без боре. Сјајно... И танке обрве, крупне очи, зелене, леп нос, прџаст, нежни образи. Лепе усне, бујне, правилно обликоване. Као код манекенки у часописима. Врат танак, дугачак, тамнопут. Са златним ланчићем без привеска. Око врата марама. Сива свила, прекривала је рамена... Хаљина истакну груди. Не много велике, али довољно.

Поглед му се са руке спусти на леву бутину. Истицала се пристојно... И сиве ципеле, елегантне... И та слика... Призор... Као Фрагонарова композиција – „Девојка која чита“. Или као да ју је сам Микеланђело исклесао по цртежу Леонарда... Урезаше му се у сећање сваким делићем тих неколико секунди. Све дубље. У сећање, у меморију и заузеде место међ' сликама његовог живота кога је понекада тако волео.

Лагано је отпила гутљај... Припалио је цигарету. Пријала му је, а са новом кутијом је одлучивао да ће му бити последња. И увек још ова.

Поподневни зраци сунца досегоше плаветнило хаљине те га појачаше.

Погледао је мобилни. Није било порука. Доврши вино и цигарету. Климну главом конобару те му овај приђе.

– Однеси дами пиће – и намигну. Конобар се осмехну и приђе јој. Она га погледа. Мало љутито. Климну главом, осмехну му се и настави читање. Конобар се врати његовом столу.

– Дама захваљује. Не жели да прихвати пиће пожуде. Верена је. – рече.

– У реду. Колико сам дужан?

– Ништа. Платила је...

– О-па... – одговори. Устаде. Узе цигарете и мобилни. Крете до њеног стола.

– Извињавам се на непристојној понуди...

Она подиже поглед са књиге. Засјаше очи. Боја смарагда поста челична и хладна.

– Неко плаћа да би имао друштво. Ја плаћам да га не бих имала...

– Надам се да Вам та самоћа није прескупа...

Очи јој се раширише. Стеже усне. Стави леву шаку на текст и уздахну. Он се окрете али није био љут нити задовољан.

„Још један у низу „ прође јој мислима. Настави читати... Он крену ка центру, ка шеталишту. Имаше шетача. И све беше исто од пре четири дана. Крете кући лагано, опуштено и мирно. Као да се ништа није десило. Нит' лепо, нит' ружно.

Клинач не беше. Договорили се ко је јачи. Или се посвађали па поделили... Лати трешњиног цвета ту, на зеленилу. На сјају траве... Отвори капију. Затвори је и крену ка улазним вратима. Откључа их. И закључа за собом. Скиде јакну и спенсерице и оде у купатило. Умио се...

Уђе у собу. Седела је на каучу. Сива памучна тренерица, беле сокне... Пушила је... Осмехну јој се. Она му узврати љути-тим погледом...

– Опет шаљеш пиће другима... – изустила је.

Приђе јој. На трен од њених усана. – Па кад ти нећеш мени...

Пољуби је. Она му се осмехну и загрли га.

– О чему ли си размишљао када си затворио очи?

Осмехну јој се. Седе крај ње. Поглед му паде на хаљину пребачену преко наслона фотеље... На плаву хаљину...

Душица Милановић

ЧЕТИРИ ПЕСМЕ

ПЛЕС ИЛИ ЧОРБА ОД ПОНОСА

Кад понос пређе у лакрдију
Време ти отме парче под сунцем
Вртиш се у круг око своје златне осе
Као да плешеш
И врте се твоје сјајне косе
Или бар верујеш да те тако други виде

Кад решиш да се отмеш чорби од поноса
Задржиш све зачине
И љуте и слатке и отужне
Пребираш дане и године
И ноћи самотне и тужне
Тад твоја одлука изгуби на значају

Ко сам и шта сам и како ме други виде
Да ли се моја јутра везују као чамци за обале
И да ли могу моје жеље да се свиде...
Могу ли мириси мојих прстију
Да се стопе у слик, у стих или живот
И да ту хармонију понеко боље види

ТИХИ ОКЕАН

Све је почело и завршило се одмах
Крај Тихог океана
Калифорнија ми легла на леђа
У Лахоји кенлер пита јесмо ли наши
Не знамо, осећамо се ничијим
Купујемо крзно, лето је па је јефтино
Јер смо наши
На Бевери Хилсу млад, згодан мушкарац
Храни драгу од стотину лета
И баш све зна о Баху и Нејцел Кенедију

У Холивуду су чуда свакодневица...
 У Палм бичу галеристкиња, београђанка
 Распитује се за сликара Дамјана Ђакова
 Далеко смо од нечег...
 Насељавамо нишчју душу ничег нечега па немамо
 Вода бескрајна, месната, претећа, ненаша...
 Цакли се
 Купујем јефтиног оскара и стаклену ципелицу за срећу
 Немоћно мрмљаш да ми базди из уста
 Док све кипти од ненас.
 Пре се завршило него што је кренуло
 Купујем и килограм глади
 За успомену и дуго сећање...

ПОНОС

Измислила сам част па јој верно служим
 Штити ме од себе саме
 Кад испружим длан према небу
 На Београд падне тама

У нелагоди и лажном поносу
 По носу ми хладноћа веје
 Живот је већ превејао као пахуље од дана и сати
 Пролећа су тек искре сећања

Тражећи савршену тачку мимоишла сам катрен
 Неке речи сам заборавила, неке су се саме излизале
 Само мирисе памтим по којима правим реченице
 И част и чест губе смисао кад се време промени у мени

Сада учим да пустим прошлост, карику по карику
 На сваком делу остаје парче по парче срца
 Ланац умрљан крвљу и комадићима коже
 Ја уморна и ледена спуштам главу на јастук од поноса

ШУМСКА ВИЛА

Тражећи Касију, византијску песникињу, свеједно
Спознах Шумску вилу крај мрклог Егејског мора
Сланог и најсланијег где усред мора извире сумпор и лек
Тек где се гнезди Спокој после преображења
И сунце и вода греју истодобно

Дуња ми је запела у грлу
Саму себе сам оречила и преречила
Шумска вила је била и видала ми ране од речи
Исцелитељка што травкама исцељује певајући им
Натопљена кајсија циметом

И док се њен стас ори у гори васељенској
Ја златним јајима гађам пролазнике
Као рањена звер што своје кости глође
Вајам и вијам вилу кроз градске бедеме

Можда сам ја ватра под којом шуме јече
Или вода што спира камење и потапа зрневље
Неман сам нека што само личи на човека
Али ми је змијолика свила вазда уз лик била

Милена Ђировић

ТРИ СОНЕТА

УМИРУЋИ ПЕСНИК

Ноћи над брезама дижу се високо
У недохват иду бежећи уз гране
Док однекуд на њих гледа жуто око
Гори истим сјајем од пожуде давне.
Сад уз врисак стиха већ мртвог песника
Јечи гора, а мудрост нам шаље небо
У капима кише заробљеног крика
Разбаштињен сан је слутњама прозебо.
Безброј нежних мисли у песми је снило,
Дрхтаве и чедне љубави безнадне,
Палом тмином душе рашириле крило
Летеле презрене у неповрат, гладне.
Даљином одлазе, јече нестајући
Дар птицама што умиру певајући.

МИСАО У РЕЧИ

Моћ речи лажне, свирепе и црне
Све оно што изговорено није
Да од значења њена и ум трне
Међ` редовима мисо што се крије.

Кô авет из неке песме, звер у њој
Гледа човека на пропланку, сам,
Дивља, очи од глади махните јој.
Он стоји без речи, ветром ишибан.

У сутоњу што по њему пада, зри
Страх од мртвог дана, зверињег пира.
И крв у жилама пенуша и ври

Чује се пролом небескога хира.
Промрзле речи тек трен би да згреје,
Ал` мисо се лицу грохотом смеје.

ИСТОВЕТНА ДУША

Моја се душа спаја са твојом
Немиром истим обе горе
И кад се буде мислима зборе
Светле једнаком блештавом бојом.

И када сутон у прозор стане
Не смета њима ни дана покој
Обгрле чежњом и сан и спокој
Жар жилама тиња, ватра плане.

Једна уз другу кад нам се свију
Чедне и жедне нежности пију.
У њима нам снови истоветни

А верност највиша врлина
Развејане вихором милина
Станиште им рајски врти цветни.

Виолета Јовић

ДЕДА ТИКИНЕ ДУМЕ

Седим си на трonoшку пред шпорет и думам си... Гледам и слушаам људи. Заустим да рекнем нешто, па се сетим да јоште имам зуби, а они човеку служе не само да жвака, него и да се уапе за језик кад би да рекне нешто што је боље да си прогута.

Нек сваки работи какво је намерил. Кој си какво мисли у пазуку нека си му пада.

Кој сам ја да коме судим, ел да му командујем? И у моју кућу сам газдал`к на помлади препуштил.

Какво кој ради, Бог не брани. Да ли ће ни после пропитује ели неће, његова је воља. Сваки си плете конопче сас које ће се узвере на небо, ел ће се па обеси. Сваки си за себ капче крој. Немој само мен да узимате меру, ја си шубару наглав имам, а под њу главу која јоште уме да си мисли своју мисал.

Кад ме синоћке не удари кап, никад неће! Искочи из малу собу некаква наказа, чупава и нагрђена. Велим, мож` се моја Спасенија премењувала. Ама, зашто да се овак напараси? Кад се обрну, а оно, капе му крв низ браду! Да неје нека чума удавила Спасенију!?

„Спасено, о Спасенооо!“

„Зашто окаш толко? Кој ти је ђавол?“, јави ми се поза грбину.

Онај се накарада поче цери:

„Дедо, ја сам. Не бој се. Маскирала сам се за ноћ вештица.“

„Ама, ти ли си, дете?“

Моја параунука...

„Ама, зашто се толко напараси? Истера ме из памет! Таман у овеј моје године поче да верујем да вампири и вештице нема?“

„Вечерас је Ноћ вештица, деда!“

Промисле се.

Знао некада напамет цело црквено календарче. Не сећам се да тој у нашу веру има. Спасенија ми вели јутрос да је Свети Лука. Јес, доктурска и адвокатска слава по овој ново. Некада је,

по оној како је мене моја покојна мати Јевремка учила, само бил празник, црвено словце, кад се неје работило уруке...

Отиде детено, а ја си остадо да думам како сам остарел, ел ме па време прегазило...

Кој знаје какво све још тера у теј канате тој време и какво ће ни наврља на наше излапеле и детиње недозреле главе?

Кад је свет`ц у нашу кућу увек се знал ред.

Лоште мој покојни чукун-деда Богомир, па деда Светомир, па башта Витомир, сви су на Светога Трифуна искакали у лојзе сас влашу вино, леба, свећу и све што ред и обичаји искају па су зарезували гижу да година буде родна и берићетна а сва чељад у кућу на број, здрава и весела. Жене су месиле колач и спремале све што се за славу спрема, гостиле и двориле гости. Никој никуде не иш`л, а нам су људи у кућу доодили. Јело се, пило и веселило и т`ј д`н ништа се неје работило ни у поље ни у руке.

Овуј се годин, вели баба, трвило да се на исти д`н падају и зимске задушнице и Свети Трифун.

Не тој греота. Бабичка омесиала колач и сас снаје све приредила за живи, а што је обичај и за мртви, сабајле искочиле на гробишта, извеле с`в ред, па се врнуле дом да укрче грнци до руч`к. Мож неки да наиде.

Ја се диго сабајле, премени се како иде ред, па сас синови попимо по ракију, благосиља ји, па они отоше да намире стоку, а кад се врнуше пременише се па отоше у лојзе да там обаве ред.

А ја пред кубе, куде ћу? Иде се и мен, али нес`м кадар да отклецам узбрд.... Ту ји почекам дом.

У нека доба се дечија издизала, видим да се спремају диду некуде. На задушнице децу не праћамо. Жене се већ врнуле. У школу не би требало диду, веле да имају слободан д`н за славу. Сви искочише.

Приоди време за руч`к а ниједно од дечију се не врта. Пита најстару снау куде су деца. Вели ми да се собрали у школу, славе Дан на заљубљени. Думам си, нека си онија што су заљубљени тој славе помеђу себ, не праје свадбу. На туј заљубљенос сводоци не треба, тој си заљубени сами треба распраје да ли су ел несу и какво ће чине, да ли ће се кутају ел ће искакају пред родитељи и свадбе да терају... А какво је тој

заљубљенос? Да ли су заљубљени сал дан`с, ел сваки д`н? Љубав и поштовање слави се сваки д`н и тој без галаму, а не јед`н д`н у годин, а рество ће си очи поваде! И Бабичка и ја тој несмо ни знали какво је ни славили, па век претерамо у мир и слогу. С`г прогунђамо понек`д, али, остарело се...

Откуд га знам, да не рекну дечија да ме стварно време прегазило, нес`м одавна гледал у црквено календарче, мож су дописали и тога Светога Валентина, што оточ видо да је дан`с, писује у онај трчећа словца по дно телевизор докле се онија у њег од друго разговарају. Најдо календарче у шубер, па погледа. Убаво писује за месец фебрувар за просту 2015. годину „Бдите и молите се да не паднете у искушење; јер дух је срчан, али је тијело слабо (Јеванђеље по Марку, глава 14, стих 38) да је под датум 14. фебрувар, а тој је дан`с Свети мученик Трифун – Задушнице.

Из који календар наша деца читају који ће празници да празнују?

Свашта веле да мора да уработимо да би улегли у туј Јевропу, ал не знам да ли треба и њини празници да слаavimo? Неки казује да неће смемо ни ракију да печемо ни гројзе да муљамо. Ако је такој, ја нећу у туј Јевропу, нес`м кадар сас ноге да одим до туј Јевропу! Ја ћу се владам по оној што ми је у аманет остајено и никој ми неће забрани у моју авлију и на моје имање да работим какво се откако је света и века работило.

Дан`с се знаје који је свет`ц. Из календарче видим да ништа неје промењено. Некња били Три светитеља. И они се свадрили, сваки си има свој празник, и Василија и Григорија и Јован, али се несмо могли договоре који је главни (како да су овија дан`шњи што се тепају за влас), па т`ј д`н решили јошампут да ји помену.

Задушница за задушницу. Тој се знаје: на мртви по ред и обичај, на живи по заслугу!

Писује у календарче да је дан`с Свети Трифун. Увек је и бил на ов`ј д`н. Такој је и остал. Нема при њег да је заљубљен неки па му славе тој. Мора су дечијава нешто смислела да утекну ода дом да им матере не даду нешто да работе и помагају? Ел се неко туђе јажце извело под нашу квачку? Думам си такој, нећу им ништа вревим. Кој па мен слуша и да рекнем? Ће рекну: „Дедо, ти си заостао, прегазило те време, па се поврнуло да те догази. Сад су нови обичаји.“ Не мог им ја до-

кажем ништа. Једино се у Бога уздам да своје стадо домаћински чува и не даде да му се јагањци позатирају по туђе ливаде, да ји неки курјак не грабне... Шћу, остало ми само да си ш`пкам молитву на кућевног свеца и молим се да ни деца не забораве од који су, како што сви моји до мен, ја и синови ми несмо заборили. Даће Бог да се деца врну дом. Не сече ми се колач без њи. На њи славу треба да предадемо и тој Светога Трифуна, озбиљнога свеца, чувара на нашу кућу и лојзе, а не заљубљенога, какво год тој да значи...

Нећу да мрем! Не исплати се да човек умре.

Туриш вамилију на трошак и врљиш ји у жалос. А тој што ће умреш, неје само твоја ствар. Тој је и држана ствар! Морају кућевни, кад се распраје сас редови и обичаји, да се распраје и сас државу. Мора се дојави на државу да си умрел. Не њу много жал за теб, али те мора избрише там из све теј књиге куде те води, нарочито ако ти нешто дава. А кад почнеш сас државу да се разговараш, има занемејеш од муке. Неписмен си човек, чиновници аздисали, недоклепани и нервозни, недочујеп и не видиш, оно, и не знаш све ни какво имаш право а какво не... Куде ће моја Спасена, онаква врзана и дрта, да се распрај по судови, по општине, по социјално и куде не? Има ју ћушкају по редови како камен из бразду, има се натриса на њу који си не доспал ел га који нагазил накриво...

А синови? Дај Боже да се не заваде окол имање...

Затој, ћу си капем овде, нећ да мислим од какво ми не посла...

Нес`м кадар да работим, ал ћу барем да дежурам над мир у кућу и ћу си думам прикај шпоретав.

(Избор из дуже прозе на сврљишко-заплањском говору)

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of thick, curved lines that define the shape of the eye and its iris.

УПОЗНАВАЊА

Марко Елснер Грошељ

НЕОПИСИВА БЛИЗИНА

15.

Ветре, изазивам те, своје карте положи на сто,
не дувај тако опрезно, не пипај
пукотине попут госпођице
на високим штиклама,
не препуштај се само скривеним пропланцима,
надолажењу љубави коју ти сунце шаље,
опозови већ те јарке, бездушност,
стид зидина, уради као ја,
разбесни се, достојан си оркана,
поцепај рекламне паное на делиће,
сад имаш зубе,
прочисти моју душу
кад ти се нудим наг и празних руку,
приближи ми обзорје
које се мноме храни,
тескобни звук на ивици.

17.

Сломљени човечуљци
пресрећу слова
која записујем на сувом прсту
нечујне воде,
црну кожу помрчине,
носим их
на друго место

вечним путевима,
без чепова у ушима,
враћам се на почетак,
у запуштenu кућу,
у изгубљени врт
што јутром се пропиње к сунцу,
као да се непрестано љуља
на белом једру.

31.

У светлим ноћима ослушкивао сам
обраћање камења реци,
звук што пристиже из стомака
и окрепи се на литици, остатку леденика,
умишљао сам да пливам
кроз време и окамине,
да знам исто што и дрво у земљи,
разумео сам померања која је избрусила вода,
одважне линије заштите куће,
неке хладне зиме
која остаје као привиђење
веће љубави, тело залеђених
ногу, заклон у устима
чији дах на стаклу отвори длан
за снове, сањати, рекао сам,
уз све те велике воде
што носе сребрне младице.

34.

Сва моја умишљена битност
избледи када црвендаћ позоба сунце,
сва надувеност нестане кад зима
изгризе челик у срцу,
кад тескобу прогна
прва пахуљица и ја сам у кући,
ненасиљан глас, тада танак и висок,
здроби стаклено бисерје
тишине, голубије сива
зима, то рекох равници,
укаже на песак облака,

одсутни призив друге стране,
цвеће на гранама,
иза куће.

35.

Нисам успео заволети врт,
узео сам му дрвеће,
старо, бодљичасто,
и заменио га за јефтину шалу,
већ дуго не лежим
у viseћој мрежи,
на отворену књигу не падају
трешњини цветови, када замире
ватра не воли се више
и не ослушкује ноћ,
такав беше врт сав наш,
загрљен гранама глога,
говорили смо о црвеним јагодама
и души међу крушкама у шпалиру,
говорили смо немо
и слушали,
затим су нестали
чаробна ноћ и врт и све.

40.

Ипак се дижем
из мрежастих вртова, уобичајених
улица, слепих кућних бројева,
што слажу се, што расту
од побеснелости против сопствене природе,
ипак пролазим кроз зидове
над густом пародијом речи,
наг, попут детета сунца, сањам
хлеб и светли космос,
вечни празник,
племениту чемерику
коју ћу носити са собом.

46.

Одговор је намењен
само мени,
касим са облацима,
обедујем у стакловини,
на највишој грани
скрије ме мраз,
трске и траве
врте се у круг,
улове у базену,
оштећене леске
висе над потоком,
ледена скулптура ураста
у моје срце
тако непокретно мирно.

48.

Није имао свога лаутара,
реченица из неке књиге
коју не могу заборавити,
сада је као вечерња светлост
звезда које сам видео
заједно с црним бором,
у пећини, кулиси тишине,
тако немогуће приметна
у свим будућим реченицама,
изреченим речима, дисању,
кашике у фиоци потресају
небо, никога не знам
ко на тебе не мисли, моји зуби
се тресу попут крхких, истрајних
стабала усред зиме, изигране
речи опуштају своју косу
у амалгам демона
који плешу посред врта
и бацају ножеве на празно.

51.

Лепота наше нагости
 проредила је зрак,
 са оне стране зидова стена
 сакрила оштрину дана,
 спретно тајећи
 шапутање, поверавање
 које се дотакло коже
 ватреношћу сунца,
 неприметни сати
 додирнули су се
 у нашим покретима, све
 се сада враћа с птицама,
 не питаш ме више
 о пролазности и ја
 ти не одговарам.

Белешка о аутору

Марко Елснер Грошељ, словеначки песник, есејист и писац радио драма, рођен је у Љубљани 1959. године. Објавио је више песничких збирки: *Смех коњ* (1986), *Memento torigi* (1990), *Хроника таласања* (1992), *Заљубљени* (1993), *Отаџбинске слике* (2001), *Издржати самоћу* (2004), *Загри-*

зотине (2009), *Враћање плаветнилу / Неописива близина* (2014). Збирка есеја *Глас тишине* (2006). Десет радио драма је 1995. штампано у књизи *Tetepos, градња слика*. Живи и ствара у Мојстри.

Превод са словеначког и белешка
Душан Стојковић

Славе Ђорђо Димоски

ЧОВЕК-СТАБЛО

СТАБЛО

Да уђем у ово стабло
кроз оштре напуклине коре
и као сок кроз жиле
да допрем до пупољака
који ће се развити с пролећа

Дуго је трајала зима

Горе нећу бити човек него дашак
који ће послушкивати васиону
који ће управљати звездама
који ће мерити пулс између студени и мира
трептати према жубору моје крви
према куцању мога срца
будући да сам у њему

сок у стаблу.
Будући да сам стабло!

СОЛУНСКО ПОЉЕ

нацртај ми поље солунско
онакво какво је у сну прадеде ми
у истанбул трговином када је ходио

пред свитање сам пољем газио
док су се зраци и зрело жито
ка дубоком небу отварали

широко је поље солунско и житно
високо небо сунчано је и житно
морски ваздух слан је и житан

нацртај ми стопе трептаве
прадеде ми по широком пољу солунском
у истанбул трговином када је ходио:

трепери широко поље солунско
онако као у сну прадеде ми –
распламсано од сунца и зрелог жита!

ПТИЦА И МОЈЕ МРТВО ОКО

не видим те не видим те више
плачем својим мртвим оком
оком мојим које тек што почину
не не не видим те више
потоп у мени је
од унутрашњих суза што се сливају јер дрво
другачије види, а јесен
склопи твоја крила
над граном на коју си слетала
над мојом осушеном руком у сфери
твог неиспиљеног јајета

ТЕСТАМЕНТ

Свакодневно
сам у себи се сахрањујем
и моје тело је као дисање
Самоме себи
сопствени сам гроб
Тело је моје као дисање
Нада мном лете птице
над мојим гробом
који је у мени као дисање
Сам у себи свакодневно
у себе се сахрањујем
самог у себе
као дисање

ЦАН¹

Девојчица у народној ношњи
инструмент предаје
момчић сабљом завитла
и у звиждуку ваздуха
прозирни мишићи душе
у осветљено језгро продреше:
дизали су семе у висину
сејали га у срж језгра

из којег допире светлост
у звиждуку ваздуха
од исукане сабље и скока
од сока девојчице мирисне
који заслађује ово подне.

ФЕНЕРБАХЧЕ

Сакупља се Босфор
у свој модри сан
време је за још две чаше
рујног вина
Човече, спусти грану
твоја рука што беше
како би одлетела птица
плава птица у небо
за још две чаше вина
време је

У РАВНИЦИ

возимо дуго кроз равницу

нико не опажа
клисуре долине
брда врхове
планинске стене
ветром осушене

садржане у равници

¹ Цан – душа (персијски). Душа која носи срећу.

МИРИС ОРИЈЕНТА

Истанбул, 2013.

ова мелодија ми је позната

испод колена јагње полаже
о чизме сечиво оштри

ова мелодија ми је позната

под грлом шикне крв
топли дах живота

ова мелодија ми је позната

о крзно сечиво брише
отворене очи васкрсавају

позната ми је – ова мелодија

ВРЛО МАЛО, ВРЛО МАЛО

врло мало врло мало
од овог јединог живота
а све је само он
сунце излази и залази
гуши се месечина
у озраченом звезданом фустану
врло мало врло мало
бити онај који се враћа кући
онај одисеј одисеј онај који се враћа
у стварност ову лажну, у ову лажну
стварност, кући, у ову...

ПОЛИТИЧАРИ НА КЊИЖЕВНОЈ ВЕЧЕРИ

Због досаде ускраћени су вам редови први:
тендера нема, трансфера нема, тандара-мандара.
Само неколико озбиљних фраза –
ослушнете ли добро, загрцнућете се.

Птице певају, ветар дува, камен пуца.

Ниже, ниже, господо. Од ваше норме.
Ниже.

НА ВЕСТ О СМРТИ ВОСКЕРСИЈЕ (1920–2014)

У свом загробном животу бунтоваше мој деда.
По загробном планинском дивљем цвећу
као лептирица лепршаше њихова ћерка
У загробном животу вида нема,
може бити да то мој отац не виде
А ја гледах са овога света једну ноћ
што као сто јутарњих сунаца сијаше
не гасећи се.

ИСПИСУЈЕМ ПОСЛЕДЊЕ СТИХОВЕ

Исписујем последње стихове у свом животу.
Из ког угла да га сагледам?
Нпр. у музеју воштаних фигура.
Има ли тамо живота?
Као крила у ваздуху трепери нешто
као завеса на поветарцу?
Има ли ваздуха међу фигурама воштаним?
Има ли нечега што на мој живот подсећа?
Исписује ли неко последње стихове?
(Постоје ли последњи стихови? Постоје ли
уопште стихови?) Последње исписујем.
Шта сам видео, шта сам спознао (ако постоје) у њима?
Ја сам нем човек. Ово је немушта земља. Ово је
немушта земља, ја сам нем човек... ја сам
нем... нем... ммм. Човек.

Славе Ђорђо Димоски – песник, писац за децу, есејиста, антологичар, преводац, рођен је 1959. године у Велестову код Охрида. Завршио је студије на Филолошком факултету Универзитета *Св. Кирило и Методије* у Скопљу. Оснивач је и дугогодишњи руководилац манифестације *Песничка ноћ* у Велестови, а сада води фестивал *Струшких вечери поезије*. Члан је македонског ПЕН центра.

У више наврата штампани су избори из његовог песничког стваралаштва, а 2014. године под називом *Ткања* објављена је његова сабрана поезија. Заступљен је у свим антологијама македонске поезије објављеним после 1981. године у Македонији и иностранству, а поједине песме и поетски циклуси преведени су на многе светске језике. Петнаест књига изабране поезије штампано је на више страних језика. Добитник је више награда у Македонији и иностранству. Аутор је неколико књига за децу, есеја и једне антологије македонске љубавне и еротске поезије *Тело и струна*.

Песничке књиге: *Гравуре* (1979), *Пројекат* (на македонском и српском језику, 1982), *Хладни порив* (1985), *Последњи рукописи* (1988), *Споредни пут* (1991), *Облици страсти* (1998), *Облици страсти/ Forms of passion* (1999), *Тамно место* (2000), *Мерач речи* (2008), *Хаику на разгледницама* (2015), *Језички триптихон* (2015), *Извештаји Риса* (2016).

Препевала са македонског језика и белешку сачинила
Милица Миленковић

Сурен Даниељан

ПОГЛЕД СА ПРОЗОРА ЈЕРМЕНИЈЕ

(Реч на представљању путописне књиге јерменског и српског писца Бабкена Симоњана *Скице из Либана*, Јереван, фебруара 2017)

Драги пријатељи, пре свега желим да поздравим Његову екселенцију, амбасадора Републике Либан у Јерменији, господина *Жана Макарона*, све присутне делатнике културе, мог драгог пријатеља, песника *Бабкена Симоњана* и све којима је моћ речи најдража. Рекао бих, све којима је Либан драгоцен као вишедеценијска престоница јерменске дијаспоре у културолошком и у сваком другом смислу. Пре него што говорим о књизи који је, као врућ хлеб тек вађен из фуруне, желео бих да наведем једну веома важну чињеницу. Мислим да је о тој чињеници уважени господин амбасадор сигурно размишљао.

Како је могуће да у Сједињеним Америчким Државама живи милион и триста хиљада Јермена, али као тврђава, или да кажем, као бедем Јерменства у дијаспори био је и остао Либан. Ствар је у томе да ми често напуштамо Јерменију и тражимо нова уточишта било где у свету, а у Либан идемо по позиву срца. Мислим да је то најважније становиште којег морамо бити свесни. Дакле, „Скице из Либана“.

Морам да истакнем да културни делатници Јерменије најдубље осећају писану реч и дух Либана, међутим, не отварају им се увек сви слојеви за тумачење. Један од уредника ове драгоцене књиге, *Геворг Јазичјан*, историчар, пореклом из Либана, истиче да веома мали број људи говори о Либану као о културном феномену. Говорила је садржајно позната јерменска песникиња, академик *Силва Капутикјан*... и сад *Бабкен Симоњан*.

Шта рећи о том свету – о земљи чемпреса. Шта можемо рећи, а да нам буде непознато. Било је и раније низ покушаја, међутим, поглед је увек био споља. О земљи чемпреса писали су више пута најпознатији јерменски интелектуалци и делатници из Либана, али, у њиховим оценама, поглед је увек био усмерен према Јерменији, тачније, према Јеревану (*Арам Сепетјан*, *Пепо Симоњан*, *Жирајр Даниељан* и други). Морамо признати да су код нас ретки случајева када је поглед путописа усмерен изнутра напоље, да добије „спољни“ фокус.

У томе видим величину *Скица из Либана* Бабкена Симоњана који отвара ту арапску земљу ван досадашњег искуства јерменског народа, речима неоптерећеним личним осећањима. Он не изговара само речи захвалности гостопримном, предивном арапском народу, било би мало. Свестан је да је арапски народ омогућио да сачувамо не само културу националног идентитета, већ и да видимо на сваком кораку непокорност „тврђаве“ *западног јерменства*. И више: Симоњан доводи у дијалог филозофске слојеве и свест културолошког познанства јерменског и арапског народа, фрапантну дубину и густину мишљења прошлости којом се храни савременост.

Са арапским народом Јермени су живели и живеће раме уз раме, заједно. Култура, којом је натопљена земља, загнездилa се у крви наших двају народа. Између светлих редова ове књиге, волео бих да истакнем такође песникову бригу којом стално држи под контролом садржај. Шта је у питању?

Симоњан живи у алтруистичном песничком одредишту, путује по свету носећи са собом мозаик састављен из импулса јерменских, либанских и српских културолошких реликвија.

Својеврстан је српски свет чија је судбина налик судбини јерменског народа, исто толико и трагична. Српско гледиште омогућава му да упозна Либан изнутра. Бабкен Симоњан има право на то. Он је конзул Србије у Јерменији, њен Почасни конзул. У овим речима не би требало видети политичку конотацију већ усмереност покрета мисли. Управо, он је у новијој историји међу првима отворио културну линију јерменског и српског народа. Занимљиво је да памћење подслојева српског света у либанским скицама сија у непрекидном континуитету, кроз различите поетске оцене. Предност ове књиге је понекад у виду сижеа догађаја, понекад у набрајању дешавања. *Српско и јерменско* се међусобно допуњују једно другим, јер, ни у либанским размишљањима и прихватању Србија никако не бледи. Њена унутрашња обојеност оснажује светлу палету Бејрута.

Да се вратим мисли: *Три света – Јерменија, Либан, Србија*. Управо у овој књизи је жариште ова три света. Да приметимо да је председник Србије Томислав Николић, који је, поред три председника (Русије, Француске и Кипра), био почасни гост поводом обележавања 100-годишњице геноцида над Јерменима, са свога становишта гледања на јерменску историју допунио оцену јерменског света Бабкена Симоњана. То не можемо да не приметимо.

Наслов књиге *Скице из Либана* отвара изнова либански чудесни свет као што га је отворила својим путописом наша песникиња *Силва Капутикјан*. Симоњанов путопис има све жанровске одлике путописа, квалитет одређене жанровске вредности. Постоји за мене један омиљени руски композитор: Модест Мусоргски. Он има музички циклус „Скице са изложбе“. А у Симоњановој књизи су скице из јерменског света Либана чији откуцај осећамо непрекидно. Сви ми добро знамо како је и по коју цену јерменски народ обезбедио свој живот у сасвим недалекој прошлости растрзаном, а и данас веома крхком Либану, уневши свој велики допринос у јавни живот те обновљене земље. И данас је Либан на вулкану великих немира. И данас сви се ми гласно, или можда ћутке, молимо да његово небо више не буде у мраку. Мудар арапски народ то зна боље од нас.

Дакле, у књизи су скице мира, у духу и даху музике Мусоргског. А, ево, и сведочанства унутрашњег мира: то је начин како се Бабкен Симоњан приклања земљи и човеку, како се моли док лети у авиону, тражећи од Свевишњег делић права на мир за ова два народа.

Из карактеристичних вредности ове књиге морам да одвојим генетику сусрета Бабкена Симоњана са интелектуалним светом Либана. Он се није сретао само с Јерменима, већ и са елитним арапским интелектуалцима, као што су истакнути историчар *Салех Захр Ад Дин*, издавач *Нежи Нааман* и други са којима контакти добијају вредност и значај. Те литерарно-културне карактеристике су, без сумње, достигнућа Симоњанове књиге.

Да се сетимо сусрета Бабкена Симоњана са духовним делатником Корјуном архиепископом Папјаном, са архимандритом Андраником Крањаном, који у својим одмаклим годинама још увек уређује јерменски часопис „*Науказуан хауагитакан hands*“, па сусрета са ректором јерменског универзитета Бејрута, познатим теологом доктором Пол Хајдостјаном, са свештеницима и ђацима духовне семинарије Великог Киликијског Дома. Све то је оставило дубок траг на поетски свет Бабкена Симоњана. Он је био веома свестан да иде у Бејрут да би отворио све слојеве националног и културног „дисања“, носећи на леђима „терет одговорности“ интелектуалца.

И, наравно, врх свега овога су сусрети и разговори са Његовом Светошћу католикосом Великог Киликијског Дома Арамом А Кешишјаном у Антилијасу. Писцу Симоњану је драг тај

дијалог на један литераран начин. По потреби, он речи Католикоса Арама А наводи класичним јерменским правописом и западнојерменским језиком.

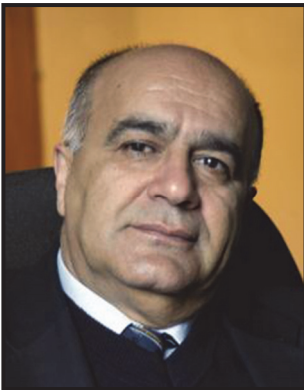
Књига *Скице из Либана* је врло добро припремљена за штампу. У томе је заслуга директора издавачке куће *Ајастан Ваагна Сакгсјана* који је први узео у руке рукопис.

Јерменски песник, Левон Мирицањан, имао је израз који се свиђао Католикосу свих Јермена Гарегину Првом. Он је говорио: „Ми идемо у нашу земљу.“

И као закључак овом казивању кажем да Бабкен Симоњан, у ствари, није боравио другде, већ у нашој земљи, у нашем Либану, у незаменљивом свету наше културе, у топлом кутку нашег срца. Тамо где се чува народ и његов језик.

Са јерменског превео: *Бабкен Симоњан*

Белешке о аутору и преводиоцу

Сурен Даниељан (1948) – Доктор филолошких наука, професор, теоретичар књижевности. Завршио Филолошки факултет Јереванског педагошког института (1970). Године 1982. одбранио магистарску тезу, 1993 – докторску. Од 1993. до 2001. предавао јерменску књижевност у Духовној семинарији „Геворгјан“, при Светом Ечмиадзину (Центар јерменског хришћанства). Тема његових истраживања је књижевни живот у јерменској дијаспори у свету, континуитет опстанка и наставка Јерменства.

Аутор је више стотина текстова и десетак књига. Саставио преко педесет књига, зборника, уџбеника и томова на историјске, научне и литерарне теме. Године 1995. Основао у Јеревану научно-школски центар „Спјурк“, чији је директор. Од 2013. је шеф катедре јерменске књижевности новог и новијег времена и методике њене наставе.

Бабкен Симоњан (1952) – Јерменски песник, преводац, есејиста, србиста, културни делатник. Аутор десет књига песама, есеја, путописа и преко 800 публикација. Од 1975. године бави се јерменско-српским књижевним и културним везама. Учествовао је на Међународном сусрету писаца (1992–2013, Београд), на Међународном сусрету преводаца (1988–2013, Београд). Књижевни радови, преведени на руски, српски, бугарски, укра-

јински, словачки, естонски, италијански, мађарски, енглески, француски, румунски, објављени су му у многим књижевним листовима, часописима и зборницима поезије. За књижевни и културолошки рад награђен јерменским и српским наградама и повељама. Године 2015. одлуком председника Републике Србије одликован високом државном наградом – Сртењским орденом: Златном медаљом.

Од 1980. године редовно преводи на јерменски дела из српске народне, класичне, и савремене књижевности. По свом избору и преводу, уз аналитичан предговор, објавио је више књига јерменских и српских аутора.

Члан је Савеза писаца Јерменије и Удружења књижевника Србије. Од 2006. године је Почасни конзул Републике Србије у Јерменији.

Приредио
Љубомир Ђорилић

Тумачења

Анђелко Анушић

ВРТЛАР И ЊЕГОВИ ВРТОВИ

(Мирослав Тодоровић: МАЛИНА И ДРУГИ ЈАДИ, СВЕН, Ниш, 2016; Душан Стојковић: РУКОПИС ЖИВОТА (критика о поезији Мирослава Тодоровића), Народна библиотека Стеван Сремац, Ниш 2016)

„...Треба онако писати, сликати и вајати као што живот и као што природе вајају, сликају и пишу; као што живот и природа пишу и сликају али – за велике људе. Они су једини учитељи за велике ученике. Јер ученик је све...“, пише Бранко Лазаревић. А Милован Данојлић, божански познавалац *Послова* између Неба и Земље, пише: „...Јер телесни напор (*га*, мисли се на *земљоделца*) јача и успокојава и онда кад изнурује; онда можда понајвише. Умор брише границе између наше телесности и материјалног окружења, раствара нас у бесконачности, крепи поуздање у добар коначан исход. (...) Рад са земљом ублажује и одлаже тешка питања. (...) Смисао живота се решава из минута у минуту, голим рукама, у савлађивању посла; умножени труд доноси непо-

средне радости и задовољства... Довољно је да се, пред залазак сунца, окрене за собом, да погледа оно што је покопао, покосио или пожњео, што је попластио или саденуо, па да му талас тоpline испуни груди. Сваки ваљано испуњен радни дан учвршћује самопоштовање и крепи душу...“

Зашто, одмах на почетку, ова два цитатна фрагмента (први о духовном подвижништву, други о удвојеном телесном прегнућу), а која се (као и све у животу) мисаоно дозивају и додирују, преплићу и једначе у својим исконским дубинама, водећи нас ка крајњим спознајама о сопственој и суштинама које нас окружују? И зашто – запитаће се многи – овај текст о књигама двају аутора – у (тек) једном приказу? Зато што је песник Мирослав Тодоровић ученик *Живота и Природе*. И зато што је он човек који се, најзад, и *после свега, вратио у завичај* (разблудни син Земље!) где се *земљоделанијем* монашки *подвизава* духовним и телесним напорима, *учећи од земље*, мотрећи њене појаве и објаве, њене нутарње покрете (порођајне трепете). Напокон, и зато што песник Мирослав Тодоровић јесте (или би могао бити) један од ученика и „јунака“/ликова и Лазаревићевих и Данојлићевих! Како? Па, Тодоровић је вртлар двају вртова – *песничког* и *земаљског*. И један и други су, у уобичајеном и пренесеном смислу речи – *малињаџи*, може се рећи. Онај први врт је и на небу и на земљи, други – премда у тврдом, знојем накапаном земном врту – није нужно одвојен од оног првог, то јест небеског. И један и други обрађују се удвојеним снагама и Вишњим надама, јер друкчије и не може да буде, упркос разним теоријама које грубо разлучују духовну од физичке/физикалне енергије. Човек је небеско биће (на Земљи) које (нужно) не живи само од хлеба, како каже пророк.

И приде – Тодоровић је главни лик Стојковићеве књиге, као што је и лирски јунак сопствених (песничких) дела. Рашчитављујући књигу *Малина и други јади* – ми истовремено читамо и гонетамо књигу *Рукопис живота* (и обратно) – и једна и друга нам је „помоћна“ литература, алатка помоћу које откључавамо тематске и метафизичке трезоре обеју. Тодоровић је овде *лична једначина* – *пртљаг* без кога он никуда не иде. И без кога се овај песник не може добро сагледати. Најзад, у поднаслову књиге Тодоровићевих записа, претходно махом објављених у дневној штампи (књигу коју је сјајно приредио универзитетски професор, неуморни Недељко Богдановић) *Малина и други јади* – недвосмислено стоји: *Штиво посвећено књизи, речима и малинама*. Што год да ствара, пише, овај песник (као што је то,

мање-више, универзална матрица за његове „побратиме у свемиру“) реч је о *једноме*. О *истоме*. Посреди су небески (малинарски, у *садници* и *стиху*) засади на земљи, и обратно. Песникова брига, рад, бдење, стрепња и надежда су готово једнаки. Он свакодневно чита и толкује две лектире у једној писаници, чији је аутор Утројичени Јединац.

Мирослав Тодоровић је тамни лирик земље, упорни, устрептали послушнички њених порођајних трудова, удвојених са сопственим и завичајним; танани слушач и гонетач *горских оргуља* са којих разабире и опесмовљује васељенски *хуј* и *бруј*, *шум* и *лахор*, *пухор* и *лелуј*, *лепих* и *нечуј* обоготворене мајке Природе која је сапета у негве (раз)историје, распета чавлима пале човекове егзистенције. И *лепет* крила свога Анђела чувара, и свих добрих сила Неба које настајују ову *Карадолину*, мотри изнутра Мирослав.

Његове песме и прозаиде (које плене „истрганим“, фрагментарним кристалима, својом рефлексивношћу, чешће и више него као целинске форме) су у узајамном односу са догађајном и егзистенцијалном (као и есенцијалном) стварношћу, како тачно уочава песник, антологичар и књижевни критичар, агилни мр Душан Стојковић, који је приредио и рецензовао зборник одабраних критичких приказа (укупно 43 огледања) о песнику Тодоровићу, под комлементарним/конгенијалним насловом – *Рукопис живота*. Ако се не варамо, ова је шеста књига критичког пребирања и сабирања Тодоровићевог књижевног твораштва.

У песниковом уму (и рукама) су све *линије живота*, сви његови конци и кончићи. Њега подједнако боле и тиште све – како би се старински рекло – *ране рода његовог*. А те ране су увек, од искона, оне најдубље – духовне, трансцендентне. *То је квантно стање историјске и друштвене самосвести (стабилно памћење) народа и културе коме (којој) припада*. Статус писма, језика и књиге, белетристичке Речи, уметности и уметника; делатна улога интелектуалца; г(о)рко *постсазнање* да постајемо колонија енглеског језика и иностране књиге (одзиви Црњанском!); али, брине га подједнако и затуреност земаљских вртова и осипање њихових *градинара*; речју: културе у њеном генеричком и друштвеном (примењеном) значењу – то је основна, магистрална нит Тодоровићеве *линије живота* у оба његова *малињака*!

Да видимо сад како у „пракси“ (на примеру неколико репрезентативних самерања) изгледа компаративно читање ових двеју Тодоровићевих књига. Пишући о „градским резерватима“ и несклоности данашњег човека читању и књизи, у тексту „Људи без душе“ (*Малина и други јади*), на једном месту, наш песник каже: „...А ђаво ради своје, запослио доконе људе у градовима да ужагреним очима гледају на ТВ туђу трагедију, муку своју с ума да сметну...“. Читалачки пребирући Тодоровићеву збирку *Ветар понад гора* (засигурно његову најбољу, целосно самоостварену песничку књигу), академик Жарко Ђуровић вели: „...Природу у поезији Мирослава Тодоровића треба посматрати из угла посебне припадности њеним добрима, која пријањају за душу као лишај за камен. Пјесник је прихвата као екстатичан призив доживљајне пунине. Отуда његово стално обраћање њој...“ „...У ранијим временима писало се тегобно... Гушчијим пером. Ја сам као ђак писао крижуљом на таблици, затим перницом умачући је у мастионицу, онда се појави (и) чудо звано пенкало, а тек хемијска... Писало се с муком спрам светлости свеће, лампе петролејке, штедећи хартију...“ подсећа Тодоровић у тексту „Проклети занат“ (*Малина...*) А његов имењак мр Мирослав Радовановић рашчитавајући *Песме путовања*, запажа: „...Свет фрагмената у збирци *Песме путовања* најближи је свету мита. У песниковим представама сваки фрагмент је вредност за себе, носилац сложених садржаја...“

„...Српске земље је народ омеђивао својим језиком, и на тим просторима је правио своје државе. Дакле, језик је и територија, језик је и граница...“, опомиње Тодоровић у тексту „Врт звани језик/уреди свој врт“ (*Малина...*) Готово на истом фону надовезује се Милутин Лујо Данојлић (*Ветар понад гора*): „...Антејска идентификација са земљом и њеним сензацијама и плодовима, само је један начин да се отргне прави живот од „свирепог заборава“... У тексту „Златно доба“ (*Малина...*) Тодоровић ступшено кличе: „...Живот пише романе, али романи не описују живот...“ А Ранко Павловић, пером ослушкујући *Ветар понад гора*, пише: „...Два су се завичаја слила у један у Тодоровићевој поезији: родни крај и томови књига...“ (*Завичај у станишту живе поезије*).

„...Награде су резервисане за писце из центра. Из центра се гостује, из центра су Жирији, новинска слава, ТВ сјај. Шта рећи за прике и пајтосе, којекакве Алибабе...“, пише Тодоровић у колумни „Лоша адреса“ (*Малина...*) А неуморни алтруиста и „волонтер“ Мирослав Лукић, наш највећи (савремени) духовни за-

дужбинар живе књижевне речи (погледај галактичне светове његових ЗАВЕТИНА!), у огледу *У спомен на Палму у оази Терер/ Канали ФИЛТРА*, као да се надовезује на свога имењака, пишући о његовој књизи *Потоња верзија*: „...Мирослав Тодоровић је, могли бисмо рећи, та Палма у оази Терер, најусамљеније дрво на свету, или барем у поезији друге половине XX века. Најближе дрво овом дрвету на много великим растојањима према овоземаљским мерилима, и зато је о поезији овог песника написано врло мало ствари које одређују његову суштину...“

У песниковом ламенту *Пусто и глуво* стоји: „...Дођемо у Папратну. Глуво! Куће оронуте у земљу тону. Њиве заузела шума. А њива ти је к'о и жена, треба стално на њој,и око ње, да послујеш...“ Готово на истом фону Стана Смиљковић рашчитава Тодоровићеву песничку књигу *Божја визира* („Самотан слушам тугу у себи“): „...Враћа се свету у коме доминирају вечни елементи опстанка: вода, ватра, ваздух, земља. Око тих створитељских елемената кружи песникова реч задевајући их у зелено рухо природе, бистроточне и жубораве воде, земљехранитељице, ватре која разгорева пламенове унутарњег немира: *Свиће, а ја идем преко брда/Слушам горску тишину.*“

„... А ти си већ у малињаку, убираш пурпурне плодове, слажеш их у пластичну гајбицу, предајеш покретима у које се преображаваш. Чујеш веселе повике берача и берачица, пој косова слушаш, *удишеш* мирисе, душу земље осећаш. (...) Умор у раменима потмуло расте, осећам укоченост, туп бол у раменима, потмуло кљује у леђима, чујем дамарање мишића, а цело се тело предаје покретима, сада сам у власти тих покрета. Не чујем више пој косова, ни кликтај орлова што у пару, ено, плове понад Дубовца, само бруј врелине одасвуд дави. Тегобан, само наизглед лаган посао, али чуј, само за 1 кг. малина треба три стотине пута испружити руку, и на крају, постајеш само тај, механички покрет руке...“, повратник у завичај, самозатајени, раб земљоделачки Тодоровић Мирослав од Трешњевице – пише *јеванђеље по малини* („Берба малина, 2“). А Драган Ј. Ристић, у тексту „Панорама доживљаја и емоција“ пише о књизи хаику поезије нашег песника (*Шум и лахор*): „...Код песника Мирослава Тодоровића хаику настаје спонтано, из комуникацијског односа песника и природе... Онај ко чиста срца прилази свакој ствари и сваком живом створу (МАКОТО) своди људскост на оно природно, али и оно природно своди на људско...“

Надовезујући се на свој текст *Лоша адреса*, наш обделатељ двају вртова, у колумни „Врзино коло“, у неку руку, спокојно закључује: „...А потписник ових редова, далеко од београдске књижевне пијаце, на свом Парнасу у Трешњевици, не хајући за књижевне марифетлуке зна да је само писање награда, бојје послање, инокосан пискара понешто и нада се победи дела, али вазда има на уму речи проповедникове: *Што је било то ће бити...*“ Срба Игњатовић, песник, есејиста, критичар, истрајни посматралац наше књижевне и културне сцене – лудично прозира то (песниково) *врзино коло*, у тексту *Тодоровићев тавни прозни ковчежић*, где о Тодоровићевој прозној књизи *Сандук пун таме*, каже: „...Кад је о мотивима реч, извесно је да је *Сандук пун таме* мала целина заошијана у најразличитијим правцима. У том погледу аутор, наш прозаиста, „леgitимисте“ се као, како се некад говорило, прави разбарушени песник. Искрено ћу устврдити да ми је то драго и блиско, то јест да ми пружа читалачко задовољство...“

Наш земљоделатељ и малинар Мирослав од Трешњевице, у тексту *Сетва плаката и обећања* проговара језиком својих малобројних завичајаца, ничице палих на издисају села: „...У штампи нема више главних вести о сетви. Све је у сенци сетве плаката, обећања... Обећање, то је нашем народу и те како познато...“ А пишући о збирци *Светиња*, М. Радовановић запажа: „...Реакција песничке свести усмерена је да се одупре баналностима и суровостима, изазовима историје који унижавају...“ У насловној колумни *Малина и други јади* наш аутор „о изазовима историје“ директно говори: „...Ко снимити филм о малинарима тај ће добити Оскара. Занимљиво ће бити и Европи, и свету, да види егзотику, пола века се на исти начин обрађује, бере, гура, носи, вуче, сагиње, пузи... Ко све не бере? Све што миче, деца, стари и све могуће професије. Дошли из града да се овајде, економисти, правници, инжењери и пензионери у изанђалим оделима...“

У тексту *Списатељи и књиге у недоба* који би могао да носи и наслов „мука наша вајкадашња по Књизи“ – трешњевички *књигоделац* подсећа оне које је, по немости власти као фатума, немогуће подсетити на оно што је најважније. „...Још од Вука Караџића, па ево до данас писци раде на ползу отачеству. О своје руву и круву трукују књиге. У оно време благодарећи пренумерантима штампане су књиге, у њима је сачувана душа народа тог доба, наш ослонац. Где је то отачество данас? Могући, данашњи пренумеранти ишту хлеба: Хлеба, господару!...(..)

Навешћу (цитира песника Стојана Богдановића) како су песници третирани у средњовековној Србији. У чувеном Душановом законуку пише: *На градском казану могу да се хране градска сиротиња, песници и њима подобни...* А Братислав Р. Милановић у својој *рашчитаници* „Тамо где старе митове наслеђују нови“ о Тодоровићевој књизи *Грчка свеска* – као да је истовремено *устопио* на старо-нову агору и обрео се у средњовековљу – констатује: „...Трговци су се опет уселили у храм из којег их је Исус избацио и размножили се по свету. Плати па се моли: пред бофл робом, пред иконом коју приликом израде скоро да и није такла људска рука (...) Трагови старог света налазе се на предметима који су данас у употреби, али се њихово значење изгубило. До њега може да допре само онај ко зна старе митове и приче на којима је некада почивао свет...“

Учећи од земље, Тодоровић је „утврдио“ и сложену лекцију и за понеког од нас – „Учење старог воћњака“ – у којој научава: „...Воћњак је метафора и симбол. Асоцира, шири гране на све стране. Метафора за кућу, државу... Језик – Воћњак. Шта све није непозвано ушло у српски језик. У време избора пролетос стиже у село реч *кохабитација*. Али се не прими. Свака туђа реч у воћњаку српског језика је мука домаћину. А њих је све више. Закоровљују. Засењују. И језик постаје колонија великих језика. Воћњак и књижевност. Заборавља своје тло, свој језик више је ехо тзв. великих, жртва помодности. Али ко за тим хаје? Више нико озбиљан за књижевност и не пита...“ А приређивач Тодоровићеве књиге о малинама и потоњим јадима – Недељко Богдановић, записаће: „...Сваки је Тодоровићев запис несрећан случај који се решава умрежавањем на културном плану. У свом о(т)писивању стварности која га узбуђује, углавном као мучно несагласје, уз неку прекорну горчину, Тодоровић се наслања на искуство своје лектире, углавном оне које имају светски значај и универзалније поруке...“

Из свог малинарског расадника, мотри Мирослав Тодоровић, широм отворених очију, и на Србију, ничице попанулу пред „престо“ ТВ-пријемника – као земљу људског расадника који се непрестано празни, а танак му, и све тањи прираштај, притиче. У колумни „Људски расадник“, саман као ждрал изостао у јесен иза свог јата – ламентира наш песник у име свих нас, и свих оних који по вокацији свога „државног посла“ нису смели *телевизијски* занемети/ забленути: „...*Сулејман Величанствени* им сваке вечери улази у домове, и шири славу свог сара-

ја, своје хорде, свог харема, своје вере...Његов живот и прикљученија одушевљава. Да ли због тога што се у српски етнички код, уз петсто година робовања, трајно усадило *пусто турско*...“ Као да је нетом прочитао овај текст – Душан Мијајловић Адски у приказу „Тихост пуна одзвона“ (*Божја визура*) пише: „...То не значи да песник избегава данашњицу, етичке и све друге прихваћене вредности. Егзистенцијално питање је све-присутно, али за разлику од многих песника, у овој збирци оно није наметнуто, оно се посредно преплиће...“ Исто мисли и М. Радовановић (*Божја визура*) у тексту „Меланхоличне и само-својне песничке слике“: „...Песник приповеда о народу који се отуђио од завичаја и изгубио смисао. Негативна разилажења људи и завичаја (села) поништила су идентитет, човек се разишао са простором, лепотом, објектизована је визија човекове космичке судбине која је рефлектована као зли удес и потпуни промашај...“

Могли бисмо још понешто компарирати и рашчитавати и на основу других Тодоровићевих књига (и књига о њему), али суштинско песничково (сензоричко, поетско и поетичко, егзистенцијално и есенцијално) језгриште чини нам се да смо осеничили и приближили читаоцу. А у једно смо сасвим сигурни: без обзира на тренутни нагиб земљине осе – оба Тодоровићева врта „држе“ се динамички а стабилно. Расцвали и зреноплодни. Подједнако уроњен и у једно и друго царство (додуше, у оно *заветно* три копља дубље!) наш *Вртлар* се сналази добро: вазда му, као монаху, молитва песничка у устима, а посао у рукама.

Трешиње(вица) и *малина* – *малина* и *Трешиње*(вица)! Метафоре о *превечној* пролазности или о кружном дотицању истог које никад није исто?

Чедомир Љубичић

ЖИВОПИСНИ КОЛОРИТ ЛИКОВА

(Душан Мијајловић Адски: ТРОШЕЊЕ (НЕ)МОЋИ, Народна библиотека Раде Драинац, Прокупље 2016)

Човек кад је сам или је Бог или ђаво.

Оно што је у светској архитектури деконструктивизам, то је Душан Мијајловић Адски у српској књижевности. Приповедачу какав је Душан М. Адски судбина је наменила још један у низу тешких задатака. Ипак, не може се свакоме поверити писање прича које (ни)су истините. Но, то није нимало случајно; тако запаљивом наративном материјом могу да се баве само истински и врхунски мајстори стварања и оживотворења приче.

У причама које отварају књигу *Трошење (не)моћи – Комарац и Желудац који (ни)је успео да (с)вари*, Мијајловић као да пред читалачку глад за његовим приповедачким умећем подастире тестаментарни књижевни манифест Бигаса Луне или Педра Алмодовара са својим језгровито јасним порукама и опсежним живописним колоритом ликова од безнадежне маргине преко моћничке, политички – интересно прљаве, бескрупулозне, сурове ријалити државе каква је Србија, па све до најтамнијих нијанси Мефистовог лица неолибералног капитализма што је, заправо, право име поваздан активног фејсбук профила савременог света.

У причи *Комарац*, Душан Мијајловић Адски нас уводи у дубоко мисаони психолошки трилер у коме се намеће паралела између крвопијства и крвопролића и још мноштво недоумица које доноси душевна тескоба изазвана поразом племените једноставности и спокојне величанствености обичног. Поетика Душана Мијајловића Адског, без сумње, руши апсолутизам разума и оповргава вредност правила, јер не сумња у полемички

мотив, а идеалима прилази опрезно и сумњичаво добро знајући да уметничко – маштарско занесењаштво, створено као реакција на сувише велике слободе фикције, када падне на земљу из свог лета у апсурдност, нађе се у равнодушности осредњег укуса, ни сувише простог, ни сувише префињеног.

У причи *Пролеће л(к)ајања*, Душан Мијајловић Адски на потпуно аутентичан начин спаја балканског човека, са свим својим врлинама и манама, и Дениа Дидроа, знаменитог француског песника и филозофа који каже: *Само страсти и то велике страсти могу уздићи душу до великих ствари.*

У причи *Сунчано јутро пуно таме*, Душан Мијајловић Адски још једанпут доказује зашто је у осамдесетим годинама минулог века стекао статус култног писца еротских прича. До својеврсне и питорексне наративне експлозије доводе мириси, заправо мешавина мириса: секса, бензина, моћи, новца. Филмичном брзином, прецизног и јасног става без вишка емоција и недоумица, Адски приказује брутално, бескомпромисно бајање бајковитој беди транзиционе земљице која се граничи сама са собом.

Упечатљива до оне ситуације у којој читалац остаје дубоко запитан након њеног ишчитавања, прича *(Не)моћ сећања* може се назвати сликањем самоће. Када је наслика човек који је тешко проживљава и још теже преживљава, онда не може постојати сумња када се такав писац бори са њеним замкама, ретким ведринама, боловима, ломовима и страховима. Тада може постојати само емпатија и ништа друго. У таквим данима, годинама, животу, надасве, осамљенику, чини се, не остаје ништа друго до да размишља о дуговечности гаврана, сома, корњаче кроз призму дуготрајности сопственог главињања кроз време без људи и гласова. Не остаје му ништа друго до да закључи *да је неизговорена реч, најмудрија реч.*

У причи *(Без)вредни ланчићи*, Адски уноси пластични идеал Чеховљевске уметности приповедања, успевајући да на маестралан начин одржи ону дивну равнотежу између идеалног и реалног, између мистичног осећања света и проматрања природе без предрасуда. Волшебним наративним преокретом, нечим што је између класичног заплета и фаталистичког жигосања судбине главне јунакиње, Адски нас уверава да у причању приче тумачење стварности није довољно само по себи док сразмерно одмерена количина емоција и идеалне лепоте не достигну разлог за контемплацију.

Спремност Душана Мијајловића Адског да на темељима свести о вредностима примитивног у уметности и на само неколико корака од руинираних насеобина транзиционих, егзибиционистичких, урбаних и психолошких феномена и епифеномена говори о краху, греху, казни, врлини, страсти, кривици, моралу, етици, споменицима и делима, чулима и страстима, укореењена је у храбрости и решености да се у књижевности може и мора личити на себе. Обиље виђених књижевних модалитета тешко да даје за право писцу да разгаламљено узвикне: Ово пре мене нико није радио! Али, исто тако, не одузима му право на покушај да се досегне управо та разгаламљена еурека која понеке и налази. Као седмица на лотоу само једног играча. Као декласирање фаворита пред само једним гледаоцем на стадиону домаћина.

Мијајловићев спој стварносног и болно стварносног исткан је кроз још болнију савремену и модерну приповедачку визуру, у којој се на чудесно лак начин истачу модерне језичке црте и ивице и преливају се са зналачком и искуственом интервенцијом традиционалног на опнама где се најлакше уочава разлика између чути и слушати.

Душан Мијајловић Адски је књигом *Трошење (не)моћи*, читаоцу, свесно, оставио дилему: (Не)истините приче или операција маште? Операције маште су принципи из којих се рађају осећаји укуса. То што се ови осећаји рађају из маште не значи да су фантастични, имагинарни или идеални али све што је створено њеном снагом, хтела она то или не, утиче на операције душе.

Дакле, машта, активност која утиче на душу, ствара укус, а на једном просветљеном, вишем степену и надахнутог ствараоца што је након ишчитавања књиге *Трошење (не)моћи* и више него очигледно.

Приче Душана Мијајловића Адског проналазе своје крајње исходиште у свести о уметности, слободној од границе разума, а испод плашта интелектуалне или рационалне активности, као првом сазнању човечанства, несумњиво крију велики унутрашњи набој. Неке од тих прича на први поглед делују као идиличне разгледнице у којима је овај Салвадор Дали српске јужњачке утехе учтиво и културно затражио активно учешће интелигентног и суптилног читаоца. Као што рече Лихтенберг: *Писац метафори даје тело, а читалац душу.*

Због тог свог стилског мајсторства Душан Мијајловић Адски је омиљен код својих колега како младих, тако и искусних који су још увек спремни да уче, управо од њега.

У књизи прича: *Трошење (не)моћи*, Душан Мијајловић Адски, уметник од нерва и заната није могао, а ни хтео да се затвори у своју артистичку кулу од слоноваче него је некомформистички поделио судбину својих сународника и својим деловањем покушао да им ублажи душевне ране, поврати залутали смисао живота, због нерационалног и бахатог трошења (не)моћи. Нажалост постоје пролазне љубави, пролазне куће, пролазни градови и кревети за једну ноћ, али на срећу и непролазне књиге постоје. И каквим год интензитетом се трошила (не)моћ њихових овоземаљских мисија, оне на полицама кућних библиотека стоје постојано као одбрана од бесмисла. Као кинески зид.

Душан Мијајловић Адски

ЛЕГЕНДА О СНОВИЋЕЊУ

(Стамен Миловановић: RAMONDA SERBICA; Градска библиотека Атанасије Стојковић, Рума 2016)

Роман *Ramonda serbica* је објављен после конкурса за роман у рукопису. Конкурс је расписала Градска библиотека у Руми. Пре свега треба нешто рећи о Стамену Миловановићу, писцу. Биографија је, уистину, импресивна. Да би се побројале све награде за приче, приповетке и драмске текстове треба много времена и простора. Стамен Миловановић је писањем почео да се бави у ђачким данима. Писању се враћа, на своју и нашу срећу, 1995. године трилогијом драма: *Удовичко коло*, *Суноврат* и *Ђавола варош*. Потом следе многобројне награде за приче, приповетке и драме. Његове драме су награђиване или су биле у најужем избору на нашим престижним конкурсима за драму. Нижу се драме: *Повратак*, *Не плачи*, *Петра*, *Константин*, *Оливера*, *Дуга ноћ под орахом*, *Скрколије*, *Коначиште код Сојке*, *Последње бденије* (дуодрама), *Харон*. Многе су му драме извођене, а драма *Једначење по звучности*, заслужила је Нушићеву награду. Истовремено, све је више награда за приче и приповетке, ређе, афоризме.

Роман који има 340 страница, увек има нешто занимљиво да понуди читаоцу. Ако у обзир узмемо да је овде реч о познатом и признатом прозном писцу, ако *завиримо* у његову библиографију, биће нам јасно зашто је дело у рукопису оставило утисак на жири и зашто овај роман треба (про)читати. Тема романа је вечита, посебно кад смо ми, као народ, у питању. Стамен Миловановић на посредан начин размишља о нашем, српском, менталном склопу. Ми смо један од ретких народа који никад није начисто шта му је прече: прошлост или садашњост;

о будућности размишљају једино занесењаци. Такође, ми смо народ који никад не зна да ли су му легенде стварност а стварност фикција.

– *Сруши и ти нешто... Разбиј... Да знаш боље ћеш се осећати. Понекад има више уживања у рушењу него у оном што се на порушеном зида. Рушевинама печатимо прошлост.*

Зато; све што човек створи, кад-тад се у прах претвори, само *Ramonda serbica*...

Овај цитат из романа делује попут кажипрста који показује на прошлост и садашњост, нашу и светску, а где се са рушењем не престаје, напротив, исто се усавршава до умоболности. Али, ту је, на тлу, више неприметна него приметна, *Ramonda serbica*...

Не пориче аутор романа *Ramonda serbica* да су се на овим просторима мењала разна царства, па и царство Христа и Антихриста. Многи су одбијали, а многи прихватили освајаче и њихову веру. Они који су истрајавали и веру чували, уздали су се у реч, песму и причу. Отуда и дивне легенде које други народи немају. Легенде које су толико упечатљиве да не дозвољавају ни трунку сумње у своје постојање.

Роман почиње причом о мобилизацији 1999. године. После Хрватске и Босне, *где је крв текла*, такозвана демократска Европа и НАТО желе свој крвави пир да зачине у Србији. Главни јунак романа, мада се то за Ненада Милоја Ковачевића не може рећи; све је око њега и од њега самог битније, не бежи, бива мобилисан те, несрећне, 1999. године. Ненад од свега не прави драму. Оставио је у стану жену, глумицу, са којом је још увек у недефинисаној вези, на жалост својих родитеља. Још како су вредни пажње, зашто не рећи, маестрално осликани односи између оца и сина, оца који живи на селу и нада се синовљевој дипломи и женидби, и сина који је упознао један други свет, свет где се све одлаже и нечему се прилагођава. Наде су родитеља увек исте, нажалост, Ненад ће се једног дана сетити речи оца Милоја: *И кућа болује кад је напуштена. Осети кад нема живота и људског даха у њој, па се она, и све биљке које је човек неговао, разболе и брзо умру.* Рекох, роман се може једино читати, тешко га је препричати по редоследу догађаја.

У јединици, где су махом сељаци, радници и по који *пробисвет*, Ненад је једини са факултетском дипломом, али, редов. То му и такво окружење доноси нове спознаје, свет који је оставио у граду одједном му изгледа мало другачији, посебно док му Мирко Солиста, криминалац, објашњава шта је било у

Хрватској и Босни, и шта ће бити после НАТО агресије. Миркове сумње, касније у роману, оправдава песник Дубовски: *Ја-та кукавица престадоше/ да у бришућем лету/ полагају огњена јаја/ у топла гнезда Србије./ Сад само спокојно/ на покошеним ливадама/ покошени косачи одмарају.*

Рат не бира саборце. Треба са тим људима разговарати, ако ништа друго, легендама и истинитим причама треба време прекратити. Предивно је казивање о Јовани, потоњој монахињи, а која је унука Александра Лера. Кад дође до спознаје шта је њен прадеда, заиста, радио у Србији, она мења мишљење; уместо да мрзи Србе она их прихвата као своје, прелази у православље и постаје монахиња.

Смештајући роман између НАТО бомбардовања и хапшења Милошевића, Стамен Миловановић већи део страница посвећује кули у Сврљигу, *Сврљишким одломцима Јеванђеља*, легендама, несрећном Момчилу коме пронађен дукат разноси свакодневље у парампарчад. Читајући веома комплексан део, који се једноставно не да препричати, а који говори о Римском царству на овим просторима, о кули где је заробљена сенка једне жене, о онима који су и тада морали да бирају: смрт или придружење, писац као да има на уму латинску изреку, тачније, изреку Публилија Сира: *О како је дуг живот несрећнику, а како кратак срећном.* То се посебно односи на родитеље несрећног младића, Момчила.

Рат је завршен, свако слави своју победу, а он, Ненад, остаје без душевног мира. Неко ће одмах помислити на ратне трауме. Не, Ненад је опседнут Момчиловим белешкама, причама мештана, својим сновима, Мирковим малим поклоном, књижицом *Сврљишки одломци Јеванђеља*. Мирко, криминалац, зна шта значи страст, да је страст подједнако вредна код археолога и човека ван закона. Преписивање *Јеванђеља* у граду Сврљигу, започео је један, а завршио други граматик. Зашто, и како се то тако случило, писац је то надоместио легендом и сновиђењима јунака овог романа.

Ово је прекретница у животу бившег редова Ненада, археолога, који је преживео НАТО бомбардовање. Зашто, поменути наслов књиге? Можда зато: *Верујем да су сврљишке девојке своје момке и Рамондом китиле кад су им они у рат одлазили. Момци су их, иако временом увеле, све време крај срца носили, па кад су их својом крвљу оросили, Рамонде су, и тамо на Кајмакчалану, на њиховим грудима опет оживеле. Прекинуте љу-*

бави, неостварене жеље и недосањани снови су их, уверен сам, и по Албанији, Грчкој, Македонији, Бугарској... по читавом Балкану тако расејале...

Окосницу романа чине пронађени списи Момчилови, занесењака сличног Ненаду. Често се читалац запита, је ли је то, млађани, Момчило био ухваћен у Платонову мрежу, је ли отуда његов сан о жени, о њеној вечној женствености. Је ли отуда сва та романтичарска сновиђења, тежња да се одгонетне далека прошлост да би се бар за тренутак указала нада да постоји лична бесмртност. Опет, свака велика идеја бива за већину апстрактна. Рукопис као да вапи за још једном одговором: да ли вечно може бити само оно што није попут човека рођено, или се таква могућност нуди и човеку, чије је непобитно обележје рађање и смрт.

Леја, опчараном Момчилу, којег породица полако али сигурно губи, наговештава шта је заправо срж људске туге: *Докле, Леја? До кад ћеш ме сећањем на људе који си ловила и заводила мучити?!*

– Док ме моја сенка не нађе, Момчило – док кулу не срушиш – каже...

Увек постоји нека кула, неки бедем, и увек смо због нечег или неког *заробљени*. Наравно, рушење је решење, шта је човек без сенке, јединог верног пратиоца.

Супротно сновиђењима из рукописа, живот нуди нешто друго, жене су све више осамостаљују, оне су те које диктирају правила игре, у свим су животним дешавањима присутне или кључне, а о женствености размишљају и женственост прихватају на један другачији начин. Опет, ни прошлост није равнодушна, брани себе, бори се за криком пред данашњицом. Још један је рат завршен, још једна је победа уписана, још један је пораз потписан, глумци се враћају свом послу, проналазе чак и старе костиме, победоносно их подижу... авај ... далека прошлост не жели да учествује у слављу...

Неки комади гардеробе распадали су се и у прах претварали пре што их је Иванка у руке узела.

Између Леје и Нађе остаје нит, једино што је Нађа дефинитивно изабраница од крви и меса, и што може јасно да каже: *Идемо у Беч... Желим да и ти упознаш моје.*

Жене и мушкарци су у некој, вечито, недефинисаној борби, то траје, траје, све док им време не намигне ко је, и имали у тој борби, победника. *Ramonda serbica*, увек побеђује!

Љубиша Бидић

МОЗАИЧКЕ ЗАГОНЕТКЕ И ОДГОНЕТКЕ У ПОЕЗИЈИ ТАЊЕ КРАГУЈЕВИЋ

(Тања Крагујевић: ОД СВЕЛОСТИ, ОД ПРАШИНЕ, *Исток*,
Књажевац 2014)

Кад Тања Крагујевић објави прву књигу у двадесетој години и за њу добије са Радетом Томићем *Бранкову награду*, а потом, у готово пет деценија певања, овом књигом добије награду „Раде Томић“, има нечег дирљивог у континуитету и духовном рођаштву српских песника.

Зрење речи у ове песникиње, којима је поплочавала своје лирске мозаике, попут кубистичких или фовистичких сликара, имало је у спречи добро нађених идиома специфичан глас којим је у овом тренутку нашег певања завређивала своју препознатљивост. За одгонетање тајне ове поезије треба прво наћи кичмену мисао око које се врти биће песме. Са свим њеним притокама и утокама. Као органима нервног организма. Она заправо не поставља загонетке, нема своју сфингу. Она само објашњава одгонетке пред замишљеном сфингом. До препричавања. Са свом симболиком, филозофијом, етиком и естетиком, вредносним системима у које смо до гуше запали.

Наравно, са својом поетиком.

Тајна како се песма гради од чистог језичког материјала припада мајсторству иза којег нису само године, већ смисао за брушење, прозачност речи и њихово ритмичко уграђивање (које понекад одговара брзом дисању) пред тајним мотивом који у лескетању улази у нађени одушак.

Тајна њене песме је и у „причљивости“. Тај унутрашњи одушак би могао бити у сижеу мини есеја, или најкраће нарације. Али та нарација има нечег убитачног. Унутар ње догађа се њена супротност у унутрашњој сензибилности, у женствености

која је своје унутрашње достојанство оголила до последњих речи, а да им је очувала светост. И све их у чудесном чистунству приносила пред олтар поезије у катарзичним молитвама одгонетајући вечне филозофеме „куд одлази време“ (*Виминацијум*) „вечност, која наравно, не постоји“ (*Вечност*), „хиљаду ствари изгубљених, и једна нађена“ (*О облаку и трави*), „живот где падох и ја“ (*Анђелов шегрт*). Ти вечни поетски облаци из чистих порока, из очуваних старих бунара, трансформишу се у најразличитијом чулним стањима, а да су вазда у истој идентификацији:

*јер то је ето та рањива
та обновљива вечност.
Сред песка и муља сунчеве
пене и блудних дрвореда.
То је та чиста неповратност
сваке мене. Сваког ја.*

То обнављање „сваке мене“ је налажење других агрегатних поетских стања који је егзистенцијално објашњавају. У сложеној грађевини ове поетике лиричност ће моћном емоцијом покривати есејистички радио, душевност ће раскивати интелектуални оквир, залутале асоцијације се враћају мотивском језгру и слежу се у природу која ух је винула у небеса, кохезиона сила песме добија своју земљину тежу. А клатно које је зауставило песму, могло се поново занихати, ало оно је стало тамо где је требало.

Наравно да је ово у најширој егзистенцијалној палети љубавна поезија, наравно да је социјална, да је родољубива, да је интимистичка, мисаоно рефлексивна. Ова рефлексивност тражи подједнако танушног читаоца, јер варнички моћним електрицитетом, колико у врховима своје разгранатости, толико у нутрини своје живе биохемије „натопљене телом ране“ . Чиме ће органско стапање у бескрајној врцавости ројевитих асоцијација слећи у постојаност *оне приче, оне судбине – све док јој не измисли име*. У чаровитој формули свог идиома, у брушењу свог белутка Тања Крагујевић, иза које су многе лирске фазе, сачувала је, под његовом белом опном чврстину језгра у достојанству речи:

*Тако дуго учим се речима,
готово да сам и сама већ
једна од њих. Могло би се
рећи: језичка фигура.*

Иако ова збирка не садржи циклусе, могло би се рећи да два стожерна мотива која се налазе и у самом наслову (светлост и прашина) представљају две осе око којих се завртела њена магнетна резонанца. Кад песникиња материјализује сав тај оркестраријум који прожима ткиво готово сваке песме (да не помињемо и директне наслове: *Камичак, прашина; Киша пада и на сунцу, итд*), ушла је у симболику оне докучивости којом се најлакше објашњава недокучивост.

Да би „саставила једну зделу“ /наслов песме/ од археолошких наслага сећања Сетиш се Бродског: *Сети ме се, шапће прашина*, песникиња покреће целу менаџерију архетипских асоцијација које заструје у организму песме. Чепари једне песме могу се наћи тек у једној строфи, али читалац ће тек у неком бескрају моћи да их саставља, кад тај мотив постане неважан (*да не помињем зделе*, упорно сугерише песникиња), а без тог мотива цела симболика је бесмислена.

Тања Крагујевић тражи да читалац прати њено одгонетање, а да загонетање сам ствара. „Зима 011“ је љубавна песма о једном ненаписаном сонету преточеном у рељефну структуру њене тродимензионалне „језичке фигуре“. Љубавни мотив („реч у твом оку“) је пречест, али он није песникињина доминанта. Ни „невесела садашњост“, ни истрошени симболи урбаног и потрошачког света, ни танана интима прожета најтањим жилицама лирског крвотока – мада је све то у њеној доминанти интересантније не као *шта* већ као *како*, дакле, како је дошла до свог *штоства*. Тај процес у рашчлањавању својих метафизичких идиома носећа је тајна у енигматичном поседу и лепоти формуле којом се одгонетава њена „језичка фигура“. Сфинга њеног *штоства*.

Чак је и песникиња у овом кључу, на свој начин, помагала откључавање ове поезије објашњењима „У подножју песме“ на крају књиге, мада се тај текст може схватити као изузетно непотребан и изузетно потребан. Посебно ако се схвати као допуна песама песмом у којој се читалац и песникиња разилазе у тумачењу. Свак на своју страну.

Да ли је ово поезија бунта. Отпора. Противљења. Пркошења. Изласка. Љубавна и родољубива. Лирски интимна и исповедна. Социјална. Са боловима (наведимо онај у краткој песми „Сведочење“:

*Био је млад, носио је
црну капу
и био обучен у црно.*

*Та хладноћа, тај мир
неког ко одузима живот,
то памтим.*

Осећање света Тање Крагујевић је заправо једини одговор песникиње на живот који живи, друштво и свет у којем живи, на меру њене савремености.

То је и бунт против загађених речи, човека оптерећеног савременим несагласјем у медијским комуникацијама (телевизија, интернет, агресивне рекламе) излизаних и лажних у технолошкој револуцији која нас је заскочила, у прљавштини и малограђанштини до проституисања.

У великој оркестрацији асоцијативног сагласја Тања Крагујевић је опет створила јединствен, у српској поезији препознатљив сензибилитет, са дозом малих поетских грудвица емотивне згрушаности.

Зоран М. Мандић

ПРИЧЕ И ПЕСМЕ О РАНОТЕЖИ И КРАЈУ У СЕБИ И ДРУГИМА

(Рале Нишавић: ПРИЧЕ И ПЕСМЕ ИЗ КРАЈА, Бистрица, Нови Сад 2017)

Књига *Приче и песме из краја* Ралета Нишавића (1946) на свега 63 стране, па чак и мање, ако би их читалац пребројавао од стране пагинаране бројем 12, а с ког места, одмах након завршетка уводног аутопетичког текста *У вртлогу неправде*, који је аутор понудио уместо предговора, започиње излагање циклуса његових пробраних кратких и језгровито написаних прича, а по том „ход по мукама“ нових песма, сабира у себи читав низ поетских записа мотивисаних, како то сам аутор истиче, животним импулсима. Дубоко, доле, у кор ену тог мотива, у облику

имагинарног стога, или пласта, с врхом упереним горе, према читаоцу, реторички вешто, обликовано је промишљање феномена пролазности посматране с „временске дистанце којекаквих страхова у вртлогу неизвесне свакодневнице“. А, из мноштва којих се најизразитије истичу „страхови од немаштине у свакодневној борби за голи опстанак и егзистенцију“ и суморни страх од заборављавања, који се у извесном смислу може означити, као каписла или окидач, жеље и напора да се сва та промишљања и страхови (по)кажу, сведеним, како прозним, тако и поетским дискурсом. Да се уобличи у својеврсну (ис)повест о себи и другима и ближњима „из куће без оцака“, „непослатих писама“ и обраћања песнику/приповедачу, па и о великом француском филозофу Жерару, који је „летос ватрено расправљао“ с једним новосадским песником о: љубави, љубомори и бескрајној самообмани.

У овом необичном, а ипак унутра сродном, двоцикласном избору, посебно у делу у ком доминира класичан образац приповедачке нарације, њихов аутор користио се, у формату мотоа, одређеним филозофским темама из пера старих грчких и других филозофа: Хераклита, Аристипа, Бијанта, Мелиса, Сверинија

Боитјеа и Фридриха Ничеа, а све то у намери да што пластичније осветли феноменолошке фигуре: вредности, љубави, среће, постојања, страхова или зала и злих људи. У том осветљавању он своје аутентичне „приче из краја“ метафорички укршта са стандардима и различитостима басноликних светова фауна, нуђеи, при том, и веома занимљиве идеје о статусу, друштву социјалне правде и једнакости. Занимљивост тих идеја треба читалачки сагледавати у Нишавићевом науму, или систему размишљања, кроз лупу анализе у којој се те идеје могу изразити и пласирати и у име осталих, који се као и Томас де Квинси залажу за истину по којој откривање проблема није мање важно од налажења његовог решења. А, овде се, у овом делу текста, узгред мора напоменути да се све, антологијски важно, за шта су се залагали стари грчки филозофи, обистинило. И да та обистинења и данас, у дигиталној епоси савременог и битно филозофски прекомпонованог света, чине и репрезентују бит суштинске човекове мисије и његовог, иако ограниченог, постојања.

У правцу такве вере у остваривање мудрости старо грчких филозофа, Рале Нишавић се креће и у путањама његових „нових песама“ сатканих од мисли и слика о коначном сазнању, као и њиховог претапања, као на средњовековним фрескама. У том кретању песник „прелази многе путеве и странпутице“ властитог искуства док „загледан у невидљиве просторе шапуће молитву“, која му показује крајолике његове песничке линије. И амбиције да вечно скраси у телу своје песме. У том драстичном песниковом сучељавању са самим собом та „видик линија“ одједном „ спаја неспојиве границе, превоје, удаљине, висове, прозрачне облаке, пропланке“. А, што може „то можда да види само свемислећи човек“ или „човек препланулог лица“, који „види само њему видљив сев небеског хода“. Ови стихови припадају и лирици о свим „нежним птицама које своје летове бележе у скривене улице песникове“ да ли поред клинике Fresenius medical care (?) или у Србији која „...је скроз у песми“, која „арлауче као циганска черга / разгибана, нафракана, усукана, нашминкана“ и све то док песмом збори, Нишавић на оригиналан начин своје „приче и песме из краја“ увлачи у конкретизам хаотичне стварности разочаран у стање актуелне животне сцене на којој владају глупости, разна искривљења и девијантне ситуације и стања. Да би на крају свог уводног обраћања поручио потенцијалном читаоцу да поверује у његове исказе у смислу што за пре њиховог записивања није смишљао никакве концепте и скице, те да су све теме обухваћене овом књигом суштинске саме по себи и плод духа и имагинације вођене случајношћу која је прерасла у стварност и завршила „у крају“ као метафоричке тачке и сваког другог свршетка.

Жељка Аврић

АЗ СВИТАК ГОСПОДЊИ ЈЕСАМ

О песми *Одвијање свитка* Милице Јефтимијевић Лилић

*У почетку беше реч.
И реч беше у Бога.
И Бог беше реч.*

Првобитна намера да напишем есеј о збирци песама Милице Јефтимијевић Лилић „Партедон звездама зидан“ оваплотила се у есеј о једној Песми. Пажљиво ишчитавана, песма „Одвијање свитка“² привлачи посебну пажњу читаоца и завређује самосталан осврт. Песма која у себи сублимира јединствену филозофску мисао, религијске симболе; кроз коју се провлачи древни праотачки код можда најстарије (винчанске) цивилизацијске тековине, предодређени стваралачки ген, поетски израз и драмска узвишеност, све *увијено* у архаичну лепоту *јазика рода мога*. То је песма која и мистификује и разоткрива, чији траг следимо вођени њеном чудесном лепотом и снагом; то је *песма коју сам сву ноћ у сну слушао*³, која нас враћа себи, са којом се *стапамо*, чије нас *речи усхићују и погађају срце ствари*.

„Одвијање свитка“ је својеврсна песничка сага о Постанку – Слова, Речи, Човека; Писма, Језика, Ствараоца, а затим Мисли, Идеје и Дела; о самом Постању. О свему што је миленијумима, кроз муљ и маглу исправљало удове, уз жртве и са страшћу градило, ломило кичме и усправљало Ум; рушило границе, летело и суновраћало, ширило срца и руке и проширивало гробља, истовремено нас и богатило и сиромашило.

Богатији културним и духовним наслеђем, сиромашнији у незнању како да га сачувамо.

² Из збирке песама „Партедон звездама зидан“, *Арка*, Смедерево/ Стари Колашин/ Зубин Поток 2015.

³ Владислав Петковић Дис, *Можда спава*.

У првој строфи песникиња каже: „Аз свитак Господњи је сам,/ тама ме одмотава...“ Сваки човек је Божије биће, неодмотани Свитак у којем је исписана његова судбина, разлог његовог доласка на овај свет, његов будући живот, његова предодређеност. Човек долази на свет затворених очију, без знања о себи и о свету у који стиже – *то је онај живот где сам пао и ја*.⁴ У почетку он је *Tabula rasa*, неисписана књига, неодмотани Свитак, којег на животном путу чекају дуги, спори, често мучни и болни тренуци сазнања и спознања. Рођењем добија своје место и своју улогу. Живот, симболично представљен свитком који одмотавају Искуство, Креација и Дело, приближавају човека коначној спознаји о сопственој улози која му је вољом Творца додељена у часу рођења и сопственом Битку што га *Дан по Дан*, приближава *Великом Светлу*. Дошавши на свет да би *дао оно што има*, идући од Таме до Светлости, предодређен за Мисију, вођен вишим Смислом, следећи *први траг*, Човек постаје *Прометеј*, Стваралац:

*Поимам закон дат ми
У часу рођења мог*

*све је у теби,
Све си донела сад,
даћеш што већ имаш*

*Растеш да одгонеташ
Винчанско Писмо свето
што ти из вена капље...*

*Пергамент небо твори
твоји су само прсти*

Стваралац није слободно биће. Он не узима своју судбину у своје руке. Не прави слободно своје изборе. Попут Прометеја, носи на леђима стену на којој је прикован. Створен је по вољи Јединога који га води на његовом Путу. Њему приноси своје

⁴ Владислав Петковић Дис, *Тамница*.

дарове, њему посвећује своја дела, *прима се у његово послушање*. Његов је Сневач и Чувар, спреман на Бдење и Чинодејствије. Он је смртно биће са божанским даром. Његова Мисија је да служи Ономе који га је обдарио. Његов земаљски век је одређен дужином записа у Свитку и временом за које се чита и тумачи. Дужина свитка је идентична дужини сазнајног пута Човековог, који се завршава самоспознајом, на крају чега долази истинско сједињење са *Једним*.

Долазећи из Таме, из првобитног Хаоса, из незнања, идући ка Светлости, Човек постаје Стваралац, продуховљује се, док се на крају не сједини са Богом и сам постајући Логос. Мисија Ствараоца тако се потврђује као истински божанска – она је ту да забележи, заустави и овековечи Тренутак.

У необичном споју поетског завештања, у форми библијског верса и духу пророчког обраћања, архаичног језика, узвишеног тона, инверзивног реда речи, елиптичне форме, са песме „Одвијање свитка“ је потребно скинути све значењске слојеве како би се допрло до суштине:

*Копрену скидамо споро
слој по слој с кожом
Великом Светлу ближе
сваког смо дана*

По комад себе приносимо.

Пажљиво нијансиран мотив постојања на овом свету, посебно Човека - Ствараоца, симболично је представљен скидањем велова као слојева коже. Сваки вео корак је ближе сазнању: ко смо, где смо, зашто смо? Где је Истина за којом трагамо? Постоји ли Вечност? Или нам је ипак писана Коначност? Поређење са кожом асоцира да је пут до сазнања тежак, болан, пун мука, жртве, одрицања. Мотив приношења жртве се продубљује у следећој строфи. Идући за светлом, Човек – Стваралац и сам постаје светлост. Примичући се крају, враћа се Првом и Једином.

*Кад крајњи скине се повез
бићемо Тамо
и сами светлост.
Тад задњи жртвени обред
збиће се*

Песма „Одвијање свитка“ уоквирена је мотивом очију, што јој и формално потврђује значењску елиптичност. Символ очију је религијске природе; у питању је духовно гледање, не орган чула вида. Мотив се понавља и у средини песме, чиме постаје својеврсни лајтмотив. По доласку на овај свет човек има очи али нема вид, јер је још несвестан себе и света у којем се нашао. Потребни су време, искуство, сазнање, избори, стварање, дела, како би у себи пронашао унутрашњи вид и почео гледати духовним очима. Тек тад ће истински прогледати.: „Добро чух тај глас/ док очи не стекох још.“

Када је коначно прешао пут од таме ка светлости и сједињен са Богом постао његов неодвојив део, враћа се *Почелу* на којем неки нови, неразмотани, још непрочитани *Свитак* тражи свој вид, свој пут, своје место. Круг је описан, циклус се понавља, Почетак и Крај су сједињени као тама и светлост, као рођење и смрт, као посебно и опште, коначно и бесконачно, пролазно и бесмртно:

*Таме лишени
цели с Једним
за нама траг прве стопе
у њему Свитак*

што тражи очи.

Претеча књиге, свитак, некада се користио за писање и читање. Данас има искључиво ритуалну, обредну сврху у јудаизму. Ипак, *Свитак* је нашао своје место и у поезији Милице Јефтимијевић Лилић, као што га је заслужено нашла и њена песма „Одвијање свитка“ у савременој српској поезији.

Промишљања

Лука Прошић

ХАЈДЕГЕР О ЈЕЗИКУ И ПЕСНИК ГЕОРГ ТРАКЛ

1.

Хајдегерово виђење Георга Тракла и његове песме „Зимско вече“ дато је у студији „Језик“ /код нас објављена у књизи „Певање и мишљење“ /издање Нолита, едиција „Сазвежђе“, 1982. г./ у којој су објављени Хајдегерови текстови и о Хелдерлину, Новалису, Рилкеу, Штефану Геогру и др. Све текстове у овој књизи одабрао је и са немачког на српски превео Божидар Зец.

Ево шта Хајдегер каже о тој Тракловој песми, наиме, прво се каже да је песму „Зимско вече“ написао Георг Тракл, да постоје две верзије, Хајдегер наводи обе, даље се каже да је то величанствена песма, и да није ни битно ко је аутор, /на пример, сви знамо *Песму над песмама*, али мало ко зна да се она приписује Соломону, овај пример сам ја навео, јер то Хајдегер никада не би навео, зна се и због чега/, даље се каже и ово за Траклову песму, да је заиста величанствена и да се аутор може занемарити, није јој потребан да је брани пред читаоцима, она се сама брани, с тим је још и то што је у контексту те реченице, да њен аутор није ни важан за песму, то је да вредност песме често зависи и од аутора, итд. У наставку се говори да је ова песма написана у три строфе, да се њен „метар и врста њеног слика могу тачно одредити према правилима метрике и поетике“, и да су све речи у њој јасне и разумљиве, али има и неких стихова који могу звучати чудно, на пример, то су ови стихови: „Златно цвета дрво спаса/ Црпећи из земље хладан сок.“ Исто тако чудан је и стих: „Праг се скаменио од бола.“

Али, према Хајдегеру ти стихови не нарушавају склад песме, напротив, они „показују посебну лепоту“ слика у тој песми и припадају песми и производ су њеног говора. Даље се

говори да песма описује једно зимско вече, у првој строфи се описује шта се дешава напољу, и те „спољашње ствари додирују ствари унутар људског станишта“ где је све приправно и сто постављен за госте. У другој строфи „појављује се контраст, насупрот онима који су у кућама, неки су лишени куће, лутају „тамним стазама“, које воде и до куће која пружа спас, али каже Хајдегер да то није речено у песми, али је ту наведено „дрво спаса“. У трећој строфи је позив путнику „да и из спољашње таме крочи у светлост дома“, итд.

2.

Али, пре преласка на анализу Хајдегеровог продубљенијег писање о овој Тракловој песми, морало би се имати у виду и то да су многи ти текстови о песницима, па и овај о Траклу, настајали поводом изграђивања његовог становишта о језику, јер кад пише о песницима, он у највећој мери пише о језику, то је случај и са овим текстом о Тракловој песми, али и са текстовима о другим песницима, на пример, у „Уводу у метафизику“ /преводиоца Властимир Ђаковић, издање Вук Караџић, 1976./, Хајдегер пише о језику анализирајући прву хорску песму Софоклове трагедије „Антигона“.

3.

Познаваоци Хајдегерове филозофије сматрају да проблем језика код њега није пука тема, већ чини, са проблемом битка, централни проблем његове филозофије, тај „језички“ проблем појављује се и у „Битку и времену“, али касније преовлађује у његовој филозофији. /Овде бих напоменуо да је „Битак и време“ објављено у Немачкој 1927. г. код нас је објављено 1985. године, у преводу са немачког на хрватско-српски Хрвоја Шаренића, издавач „Напријед“, Загреб; на српски је преведено 2007. године, преводиоца проф. др Милош Тодоровић; уз ове информације треба имати виду да се о Хајдегеру доста писало у Југославији, познате су и обимне студије Гаје Петровића и Вање Сутлића о Хајдегеру; у оквиру тих студија они су писали и о Хајдегеровом језику који је уместо највиших категорија стварао такозване егзистенцијале, један од тих егзистенцијала је егзистенција која за своје сагледавање захтева изградњу тако-рећи „новог“ језика, то Хајдегер и ради, он целе реченице претвара у имена, да би означио одређена наша унутрашња стања која у себи осећамо као своју безмерну дубину и не/дореченост.

Потребно је рећи и ово, да је превођење Хајдегерових књига такође будило и код нас интерес за филозофски језик, на пример питање не/адекватне и не/уједначене филозофске терминологије, то се показује, та неуједначеност код сваког појединачног нашег филозофског, то се види и овде, на пример, преводилац Хајдегерове књиге „Увод у метафизику“ Властимир Ђаковић употребљава реч „биће“ за немачку реч *Sein*, за разлику од Милоша Тодоровића који ту реч преводи са „битак“, што сам и ја усвојио.

4.

Овде је неопходно издвојити и писање проф. др Сретена Петровића о Хајдегеру, и његовој естетици и поетици, посебно кад се ради о Хајдегеровим текстовима о песницима и изграђивању њихове поетике. Јер постоји уверење да код Хајдегера у неком смислу поетика и поетско стоје испред лепог и естетског, стварање и сам тај искорак у то што још није, сам тај стваралачки чин, то припада само собом и том онтолошком, али сам тај чин собом припада и егзистенцијалном, проф. Сретен Петровић о томе пише у обимној књизи *Деконструкција естетике, увод у онтологију стваралачког чина*, /издавачи „Књижевна задруга“, Бања Лука и „Народна књига“, Београд, 2006./ Чини ми се да су у овој обимној студији проф. Петровића назначени, како би се рекло, услови /или „простори“ да се Хајдегерова естетика и поетика сагледавају из једне естетичке и поетичке синхроније и дијахроније /да се једна естетика сагледава у односу на друге естетике/ ради потпунијег разумевања естетичког ума и света уметности, што је значајно и за потпуније разумевање Хајдегерових текстова о песницима, али исто тако и за разумевање његов схватања језика, човека и битка.

5.

Знамо да је Хајдегер после „Битка и времена“ написао много књига и текстова, ту спадају и текстови о немачким песницима, и посебно књига „Увод у метафизику“, у тим књигама и текстовима које је писао после објављивања „Битка и времена“, јавља се то „питање језика“ и „обрт према језику“ у једном интензивнијем виду. Али, мени се чини, да је тако, да смо ту, и код тога што је сигурно, да смо помало увек и у претпоставкама и домишљањима, да у то што је *пре* и *после*, да у то

никад не можемо бити сигурни, а није био ни Хајдегер, то је то што је и у историји, да оно што је касније, да се може узети као „објашњење“ тога протеклог. Али и не мора. То је тако некако и са Хајдегеровим писањем и изграђивањем његове филозофије, да то што је код њега касније настајало, да је у највећој мери повезано и са оним од раније, али је и тако да је и самостално или у толикој мери самостално у односу на то од раније, да се може узети као основа за многе касније идеје. Али и за то што је настајало раније. Нешто слично имамо и са његовом књигом „Битак и време“, независно од Хајдегерових изјављивао да писање другог дела „Битка и времена“ превазилази његове мисаоне снаге и да одустаје од писања тог дела. Али, можда и није никад ни одустао, и шта је заиста намеравао, то не знамо. Може се рећи да је током писања његових књига настајала једна „пукотина“ у његовом систему, коју је Хајдегер осећао, и вероватно настојао да се она повећава и, наравно, и то можемо имати на уму кад се прилази и овим текстовима о поезији појединих песника.

6.

Уз то, чини се, да је Хајдегер разрешење те „пукотине“ и/или њено објашњење покушао и у анализи Шелингове расправе о слободи / оба текста о слободи, и Шелингов текст, и Хајдегерава анализа тог текста, појавила су се на српском у преводу проф. др Милоша Тодоровића, под насловом „Две расправе о слободи, Шелинг и Хајдегер“, издање „Дерета“, Београд, 2016. г./

7.

Уз све то може се рећи и ово, кад се ради о Хајдегеру и његовој филозофији, да је све то што се десило у целини са Хајдегером, и како се десило и завршило с његовом филозофијом, и све то што је евидентно и извесно у његовој био/библио/графији и ауто/биографији, дакле, све то што је у целини с њим, то нам изгледа као нека „замка“ која је постављена тако да стално тражи претумачивање свега што је Хајдегер написао, и свега тога што је на неки начин било у додиру с њим. А било је заиста много тога што се дешавало за време његовог живота и тога у коме је и сам учествовао, могло би се рећи да је то код њега заправо прва драма, и да је драматичније и изазовније код њега него код других, његова драма заправо је драма овог вре-

мена, нашег времена, и свег наредног времена, Хајдегер и његова филозофија су, по мом суду, тај „егзистенцијал“ и знак времена коме припадамо, то би се и тако могло узети, упркос свом том згражавању над ужасима које су починили нацисти. То је и зато што и свет такав, сам свет је рањив, и сам човек постао је рањивији и ближи смрти.

8.

Један други филозоф имао је сличан удес као и Хајдегер, али с знаком *плус* испред тога што је радио, то је био Ђерђ Лукач, марксистички филозоф, његова драма и драма његових идеја је такође драма времена у коме је живео. То је, на неки начин, са већином филозофа, већина је била у близини власти и политике и служили су им, или су им се супротстављали, то се догађало и старогрчким филозофима, али и другим, све до савремених. У томе понекад имамо и то, да сам конкретан живот једног човека постаје филозофија /то је љубав према мудрости, по неком налогу, по разуму или сну или по неком „гледању“ и „гесту“, једни од многих постајали су филозофи својим животом, ту има с нама и то такво нагнуће које бирамо, или се само одабере за нас, такав је био Сократ, он је својим животом изградио своју филозофију, Јасперс га сврстава у филозофе и људе који су „постављали мере свету“.

9.

Уз све то треба имати у виду и то да, с тим биографским и аутобиографским и животним /у једном најширем смислу то је то постојеће и то што се издешавало/ да, уз то одређено и постојеће, дакле, биографско и животно наше, да с тим „иде“ и духовно и идејно, и у тој некој основној позицији постојећег и не/постојећег и могућег, настајали су сви животни феномени, и писање и писмо, и књиге, и филозофија и наука, и слобода и неслобода, и језик и говор, и све то друго што је с нама и од нас, које онда и само постаје биографско и аутобиографско.

10.

Сада бих изложио неколико основних ставова о језику из „Увода у метафизику“. Прво, то је овај став: „Ми смо рекли: Грци схватају и језик као нешто што бива и, према томе, у смислу њиховог разумевања бића“. Јер, то што постоји, наиме, би-

так, то се и догађа, то је та линија Парменид-Хераклит, код Хераклита је догађање, и у том догађању је то што постоји /битак/, то се показује, односно појављује се, Грци, по Хајдегеру језик „посматрају... у извесном широком смислу... наиме полазећи од онога што је написано.“ Јер, оно што се говори остаје у томе написаном. „У томе /написаном оно што се говори долази до стајања /о-стајања/. Језик јесте, то јест он стоји /бди/ у хијероглифу речи, у слову, у словима, грамата. Зато граматика представља језик који бива“, односно који се дешава, који се говори. И ово би био кључни став, који изједначаје „битак“ и „језик“, о томе ће бити говора касније, у тексту у коме се говори о именовану „битка“. Али, то се разјашњава и у тексту „Језик“ који је касније написан поводом Траклове песме „Зимско вече“.

11.

По Хајдегеру та таква метафизичка линије почиње са Парменидом, који изједначава битак и мишљење /разабирање, мишљење битка је сам битак/ ту линију наставља Хераклит и по њему *реч, говор, разум, логос* означава слагање, полагање једног до другог, тако се успоставља ред и целина и, наравно, при томе то појединачно, због тога што је сложено у једну скупину и целину, не губи своју појединачност и посебност, то је то што човек успоставља, то је полис и завичајно, историја и култура, и то би било превођење битка у то завичајно и политичко и око тога се изграђује Хајдегерово филозофија, и то што се назива његов „обрт ка језику“. Али то, опет, не значи напуштање „онтолошког хоризонта“ успостављеног у „Битку и времену“.

12.

Такође, по мом суду, значајан је и овај став из „Увода...“, у коме се говори о језику, и стварима. „Речи и језик нису неке љуске у које се пакују ствари само ради усменог и писменог општења. У речи, у језику постају, и јесу тек ствари. Стога нас и погрешна употреба језика у пуком наклапању у ударним речима и фразама лишава правог односа према стварима“ /Увод... 32. стр./ И ту имамо истицање те велике предности коју језик за нас има уместо ствари, то је та предност у томе, што заиста имамо језик о стварима, уместо самих ствари, у речима и име-

нима и у језику имамо све, такорећи и сам битак, то је та наша моћ и надмоћ у свету који стичемо говором и речима.

Хајдегер то показује у неком смислу и тад кад говори о изворном значењу старогрчке речи „физис“: „Шта пак показује реч физис? Она показује оно што израста из себе /на пример израстање неке руже/, развијање које се отвара, у таквом развијању прелажење у појаву и у њој задржавање и остајање, укратко, израстајући-пребивајуће владање. Лексички физис значи расти, доводити до растења...“ И „физис“ се може разабрати свуд, на пример у рађању сунца и подизању навише, у таласању мора, у растењу биљака, у рађању човека и животиња... „То физис је само биће услед којег оно што бива постаје и остаје опажљиво“ /Исто, 32 стр./

13.

Ево још неколико ставова из „Увода...“, то су ставови из Хајдегерове анализе прве хорске песме Софоклове „Антигоне“, то су говори о томе да је у свету много шта незавичајно за човека, али је човек у томе „оно што је најнезавичајније /најстра/х/није/, најстра/х/шније /најстраховитије/“ /Исто, стр. 160/. Хајдегер каже да то такво схватање „обухвата човека од најкрајњих граница и од најнаглијих бездани његовог бића...“ то је у скалду са Хајдегеровим питањем „Зашто је уопште оно што јесте, а не чак ништа“, које је најшире, јер обухвата све, и дотиче оно „ништа“, то је та „најкрајњија граница“ човекова; то питање је и најдубље, јер је без дна, и као то такво питање, оно је најизворније и носи све у себи и скупља све у себе и око себе. И у том неком погледу човек је то што је без граница и у том смислу сам битак.

14.

Једно од питања је: шта човеку омогућава да поседује ту неку безмерност свега, наиме, да има свет као свој „посед“ и, уз то, да стиче моћи над собом и над другим? И све то друго, на пример, ту неку безмерну субјективност и удаљавање од свега? И, то путовање без путовања, и падање и кад се узвисује, итд. Човек је, наравно, и *sui generis* међу другим живим биће, човек је свест и самосвест, и све то што се дешава код човека, дешава се прво унутра, то је та „диспозиција“ и по томе је и та наша безмерна издвојеност од других, све је то и по Хегелу, и по Марксу /код Маркса „језик је непосредна стварност мишље-

ња“/, све то Хајдегер прећутно преузима, али његова су објашњења свега тога што је с нама заиста изузетна и другачија, Хајдегер сада каже да је унутрашње човеково постојање сам „језик“, и то је језик који говори /о томе Хајдегер пише и у тексту „Језик“ поводом Траклове песме „Зимско вече“, али о томе касније/.

15.

Наравно, овде се не може говорити о свему што Хајдегер пише поводом Софоклове хорске песме. Али, постоји много тих необичних запажања, која заиста изненађују, на пример, кад говори о томе да човек има моћ и над собом и над другима, и да свуда чини насиље, човек је тако, чини насиље, и унутра својим демонима и фантамазгоријама чини насиље над тим што је то пред њим као реалност, тим унутрашњим својим „стањима“ стално је у супротности према томе спољашњем, и тиме онда и у претњи и у том усмерење да над тим спољашњим чини насиље, и сл. И језик и говор су то што је насилно, то је зато, што смо сами у крајњем то што смо одредили као битак, то је и језик, и језик је то, сам „битак, у реч се, каже Хајдегер, уселио битак, наиме, уселио се у „име“, ми смо битак „именовали“, и тако смо добили „битак“ и, онда, то је то друкчије наше постојање од нашег постојања у реалности. И онда према себи уређујемо свет, и то је та наша „игра“. И цела сфера говора и језика је слободна, ту смо аутохтони и суверени и ту се јављамо као слобода, и јесмо слобода, и зато преуређујемо све/т/ према себи, ми смо тај „тајанствени разлог“ свету и свему што се тако показује како нам се показује, и што уређујемо према себи, шта бисмо више?! Са нама, са слободом и са „...разлогом слободе“ имамо и то што је човечанство, и историја и култура и цивилизација и сл. Онда, с тим имамо то, да је то све, што је из слободе, да је и то насилно, насилно је што из слободе, онда ми у свему томе, ми смо се изборили за себе и своју бивственост која се бар у томе говорном и унутрашњем изједначила са самим битком и самим постојањем. „Тек ако поимамо то да употребљавање силе у језику, у разумевању, у образовању, /да то, Л. П./ у градњи са-ствара /то јест, увек: про-из-носи/ насиље... у ономе обвладавајућему што бива, тек тада разумевамо незвичност... свега насилног. Јер човек, тако свуда без станишта, не постаје без излаза у спољашњем свету, што удара на спољашње препреке и због тога не може даље. Ту, и тако, може он ипак управо увек даље у оно што је и-тако-даље.“ Човек тако ствара

тај свој „круг“ завичајног, и онда све то спољашње и изван тог круга одмерава према себи и свом кругу.

16.

Шта се каже за смрт у том контексту незавичајности: „Само у једном се осујећује свако чињење насиља. То је смрт. Она прекорачује свако докрајчивање, она преграничава све границе... Човек је без излаза у односу према смрти не тек кад дође до умирања, већ стајно /стално/и суштaствено. Уколико човек јест, он стоји у безизлазности смрти. Тако је опстајање сама незавичајност /стра/х/ност, стра/х/шност, страховитост/ која се дешава. /Незавичајност која се дешава мора се за нас почетно оснивати /утемељивати, образлагати/ као опстајање /Исто, 170/.

17.

Опет, кад се ради о „бивстеном и човековом опстајању у битку“ Хајдегер издваја технику и уметничко дело. Овде ћу навести један општеприхваћени Хајдегеров став о техници, да се са техником достиже врх рационалности, односно да је техника крајњи домет метафизике и њено завршавање, а тиме и њено укидање. Наравно, код тог можемо се питати да ли то овај дигитални облик технике, или је то неки други наредни, који још и не слутимо, то се можемо питати због низа разлога, између осталог и због тога, што ово наше време носи у себи низ ознака, због којих бисмо га могли назвати време позитивизма смрти, смрт је, видели смо, по Хајдегеру, то бивствено што се не превладава, смрт нам припада, сваком појединачно припада. Али се ово време може, са неком суздржаношћу и скепсом и, опет, с тим и са надом, дакле, ово време може се сагледавати као време у коме појединац стиче не само моћ над собом, већ стиче моћ и над родом, то му пружа „техника“, и то је с техником, она нам пружа и *плус*, али носи са собом опасност, сам нестанак људског рода.

Али, са техником, као рационалним, јесте и то што је то је уметничко „дело“: „Знање /умење/ је моћ одтелотворавања бића као нечега што свакада тако и бива. Уметност у правом смислу и уметничко дело називају Грци на наглашен начин техне стога што уметност најнепосредније у нечему што присуствује /у делу/ доводи до стајања /успостављања/ бића, то јест у себи опстајуће појављивање. Дело уметности у првом реду није дело уколико је делано, чињено, већ утолико што оно у нечему што

бива изделава биће“ /Исто, стр. 171./ Овде имамо најнепосредније исказан Рилкеов став да је „поезија само постојање“, и оно /постојање/ се и не може другачије исказивати него поезијом, поетским језиком. Исто је и с тим „ништа“. То исто се изражава и у овом ставу из „Уводу...“ који би се морао имати у виду кад се има у виду сам језик. Ево како гласи тај став: „...језик је прапоезија, у којој неки народ опевава биће“ /Увод... стр. 183./ Дакле, сва поезија и прапоезија, то је језик и, пре свега, језик, то је прапоезија и сва поезија и сви ти поетски облици, и у њима свако појединачно и сам народ и сви народи, то је тако, у поезији допиру до битка и постојања, и тај први облик поезије у којој се допире до битка, до постојања, то је језик, и зато Хајдегер језик у коме „стоји битак“ назива прапоезија. Пред тим што је тако, дакле, стојећи пред „техником“ и „уметничким делом“ то нас ставља пред нове дилеме и питања и тражење решења за нове изазове и нове „замке“.

18.

У говору о уметничком делу, Хајдегер у неком прећутном смислу говори и о пореклу језика јер, ма о чему се говорило, „увек и поново искрсава питање о извору /пореклу/ језика /говора/ /Исто, 182.“ Има различитих одговора. По Хајдегеру „порекло језика остаје тајна: то порекло остаје тајна.“ Али не зато што нисмо довољно „лукави“, како он каже, да се тога досетимо, већ зато што „тајанственост спада у суштину порекла језика. Али у томе лежи да је језик могао да отпочне само из онога што надвлађује и што је незавичајно /стра/х/но, ста/х/отно, стра/х/шно, страховито/ у избијању човека у биће. У томе избијању језик, као постајање бића речју, бејаше поезија. Језик је прапоезија у којој неки народ опева биће /182–183./“ Можда би било најцелисходније оставити читаоцима да се сами потруде око разумевања тога става. Верујем да бисмо имали врло различите одговоре. Ево и мог тумачења. Прво, језик је очигледан доказ да је човек избио у биће, односно „испловио“ у битак, и то је што је најмоћније човеково, и то је тако с тим, да битка увек надвлађава човека. И зато је то страховито и све то друго што се изражава речима и што ми изражавамо, и овде се ваља сетити Хајдегеровог преузимања старогрчког разумевања о истини, то је „алетеа“, односно то што нам се показује, истина је „нескривност“ битка, сам битак, и сам свет нам се показује, и то показивање битка и света, то је тако да нам то и припадам, али нас то и надвлађава. Битак и свет нам се усељава

у речи и имена, и постаје језик, с те неке сазнајне стране, то је то истинито, то што нам се открива, и то је наше „испловљавање“ у битак, и наше откривање битка и света, и то је говор наш и наше гледање битка, и наше краљевско гледање битка и света, јер тиме и владамо што гледамо, то имамо са собом, и свет и битак имамо и носимо собом. И, у целини, ако узмемо, онда је наш говор и наше гледање, и ми сами смо прапоезија и с њом, с том пра/поезијом, иде све то друго поетично и створено, то је услов, односно језик и говор, то је та прапоезија, то је услов за сваког појединачног песника и за сваку појединачну песму. Јер се у реч уселио сам битак. Ево шта даље каже Хајдегер, у вези са тим својим ставом: „Обрнуто, велика поезија кроз коју неки народ ступа у историју почиње уобличавањем његовог језика. Грци су ту поезију стварали и разабирали /доживљавали/ кроз Хомера. Језик је за њихово опстајање био очигледан као њихово избијање у биће, као отварајуће уобличавање онога што бива.“/Исто, 182–183./

19.

То што имамо у „Уводу...“, то је то „дешавање“ око овог питања: „Зашто је уопште оно што је јест а не чак ништа“, то је основно филозофско питање, које је Хајдегер поставио одмах на почетку писања „Увода...“, треба одмах рећи да аутор тога основног филозофског питања није Хајдегер, него су то стари Грци, они су се пробали први до тога питања и сви који су каснији, ако путују у прошлост, онда неизоставно наилазе и на то питање, не може се заобићи, и кад га нађу, онда и не желе даље, или не могу даље, даље је ништа и то никуда, и онда ту се и почиње, и на прави начин се почиње, и људски, и на наш начин, и зато би се то порекло наше и говор, то би се могли назвати најтајанственији и најотворенији почетак, зато што се почиње и од то „ништа“ и од тог „никуда“ даље. И то што се каже у „Уводу...“ то се тако или слично каже и у тексту „Језик“ у коме се исписује та песма „Зимско вече“ коју је Тракл ко зна зашто и како исписао и порекло те песме је тајновито, и не можемо допрети до њеног порекла и нема га, јер то порекло, то се своди на то „ништа“, јер све је отуда и, опет, то „ништа“ све дочекује и с тим завршава и, опет, само ништа и не почиње, и не завршава, и нема га, само је то „постојеће“ и то је „песма“, то сам прочитао код Бранимира Живојиновића, то је он утврдио код Рилкеа, тај став да је „постојање песма“, или се једино у песми изражава то што је постојање насупрот ничему,

„песма“ је та форма постојања насупротив ничему. И све ово онда иде у заграду и у неко чекање других.

20.

Шта се каже о језику у тексту „Језик“ и о Тракловој песми „Зимско вече“? Већ сам о томе нешто наговестио на самом почетку текста. Али то што је већ речено, то је већ тиме, што је раније, тиме је и та припрема за то касније. Али, то је код мене тако, да се то касније и завршило /или исцрпило/ тим ранијим, то је тај почетак који носи све друго, и касније. Тако је и са Хајдегеровим текстом под називом „Језик“.

21.

Али, без обзира како је с тим „пре“ и с тим „касније“, овде бих интерпретирао оно што је по мом суду најзначајније.

Одмах на почетку каже се ово: „Човек говори...“ и увек говори, и тад кад не говори, и тад говори и, у крајњем, говори зато што језик чини човека човеком“ /„Певање и мишљење“, стр. 170./ Онда је с тим и потреба да се језик дефинише и језик онда сагледавамо са различитих аспеката, каже се у том тексту, и изграђене се многе науке о језику. Али и сад је, после свега тога што је речено о језику, тешко говорити о „језику“, „теже него о ћутању“ и, у крајњем, говорити о језику значи говорити о нама самима: „Расправљати о језику значи довести на место његове суштине не толико језик, колико нас саме, значи сакупљање нас самих у догађај“ /Исто, 171./ Хајдегер овде истиче и ово, да у овој расправи хоће да остане само код језика и да језик дефинише и појми из самог језика, и не жели у томе „даље од језика“, дакле, жели то што је „језик“ дефинисан сам собом. И сад је једно кључно питање: „На који начин језик постоји као језик?“ Одговор је: на начин на који и постоји, наиме постоји тако што говори, говор језика је начин постојања језика. И Хајдегер почиње од тога: „Језик говори“. Зато по Хајдегеру мора да „постане јасно шта значи говорити“.

До појма „језика“ доћи ћемо, дакле „говорењем...“, „...појам језика“ подариће нам говорење, дакле, треба да „задремо у говорење, и ту сада имамо ово, по мом суду, да се „језик“ може одрети као орган, као део нашег „тела“ који се покреће тако како се покреће /зато што то наш разум тако жели /код Хераклита, опет, разум се одређује као логос, који је сам себи разлог, изграђује се сам из себе, дакле, опет нешто што је

реч и језик, то је тако да разум сам себе покреће, и тако говори, односно слаже то гласово /фонеме/ у говор, и то је то што се показује слуху, или слаже слова /графеме/ у писмо и књигу, односно наређује нашој руци да пише оловком по папиру и наш разум онда у крајњем и није друго него то што је наш говор и та наша исписана књига. Сад долази један Хајдегеров став, који то појашњава и то ћу цитирати: „Десетог августа 1784. Хаман је писао Хердери /Hamanns Schriften, ed. Rot VI, str. 151. и даље/:

„Кад бих био елоквентан попут Демостена, не бих морао ништа учинити сем да трипут поновим једну једину реч: разум је језик, *логос*. Глођем ту кост пуну сржи, и глодаћу себе над њом све до сржи... За мене још увек остаје тама над том дубином: још увек чекам на анђела Апокалосе, са кључевима за ту бездан“ /исто, стр. 172./ Ова реченице можда би могла да се протумачи овако, да је око тога што је „језик“ увек много тога нејасно, и да ће то увек бити тако, као што је то с много тога другог у нашем животу, и никад неће бити јасно, па ма колико се трудили око тога разјашњења, јер решења/објашњења за те неке „ствари“ у нашем животу никад неће бити, није то било ни пре нас, нити ће то бити после мене, а ни ја ту ништа не могу, а ни они после мене, решење је за то да то што је тако с тим, и с нама, да то нестане, али зато што то постоји за нас постојеће и за све постојеће, и сваког појединачно, онда то не може нестати ни за мене, а ни за друге, онда је решење у томе, да свако од нас појединачно настаје и нестаје, то је та наша дијахронија, и тај наш временски распоред и след, или да сви нестанемо.

Ево шта каже Хајдегер о тој реченици, да из ње следи да је за Хамана бездан то „да је разум – језик“. Дакле, овако, разум се своди на „бездан“, и сам језик се своди на „бездан“, и разум и језик носе то безмерно и недомишљено и недоречено, и оспособљени су унутра у себи и собом да се не могу истрпети и завршити, и кад се заврше, тад и почињу. Али, ако се запостави тај „бездан“, онда имамо то да је разум основ језика. /Јер, о бездану се говори тамо где нема основа, то је то нешто што нема основа, у крајњем, то је само „ништа“, или то „нешто“ што није одређено, или се још није одредило, итд./ Али, овде ћемо, каже Хајдегер, поћи од тога да „Језик – јест језик“, наиме да је језик сам себи тај основ, да језик сам себе одређује. И онда: „Поставка „Језик јесте језик“ оставља нас да лебдимо понад бездани све док истрајавамо уз оно што она казује.“ /Исто, 174./ И овде би се могло додати то да нас та бездан приморава да се држимо „језика“. Или да сами себе изграђујемо, насупротив себи

као некој бездани, и изграђујући себе изграђујемо свој језик и свој говор, као то што више и не припада само мени, већ и другима.

22.

Хајдегер каже и ово: „Језик је језик. Језик говори. Ако допустимо да паднемо у бездан коју назначавашта поставка, нећемо се стравалити у празнину. Ми ћемо да паднемо нагоре, у висину, чија големост отвара некакву празнину. Висина и дубина премеравају место у којем бисмо желели да се одомаћимо, како бисмо нашли боравиште за човекову суштину. Размишљати о језику значи: dospети у говорење језика на такав начин да се то говорење дешава као оно што јемчи боравиште за суштину смртника“ /исто, 173. / Да, ми смо смртници, и потврда да смо то, смртници, то је сам језик, и зато говоримо, и кад нас нема, онда смо у језику,- језик је наше боравиште, и за нас је смртнике.

Једном речју, то што називамо „језик“ то је, између осталог, и то у чему се остаје и после смрти, наиме остајемо у томе што говоримо, и у томе што радимо, и то је наш „говор“ о нама, тако се превладава наша коначност, ми не само да говоримо, и изражавамо своје намере, него и „остајемо“ у свом говору, и то је опет тако да остајемо и код себе, и код других, имамо за то ту диспозицију, или тако се показујемо сами себи, с тим су и сви ти увиди и узбуђења наша, и та усмерења и захвати и подухвати наши, то су ти записи наши, и говори наши, и то је то што остаје, и поред тога што се пролази и нестаје. И ти други су тако, и ти који су били и прошли, али су и остали с нама као „знак“, и то је тај „знак“ о њима, то је то што је историја и та прича и повест која нас „враћа“ тим протеклим и несталим, ти нестали тако и постоје за нас постојеће.

23.

И то такво разумевање језика Хајдегер даје у тексту „Језик“, то је то да је човек стално у језику и стално говори, и тад говори кад не говори, и тад путује по свету кад не путује, и тад успоставља те „стазе“, и у сну их успоставља и у највећој пробуђености успоставља те своје умности и посебности, те умне стазе наше су наше „избијање у битак“. А с тим је и та Андрићева „стаза“. И сами смо себи једна стаза, тако се показујемо и у томе окончаном, али у томе и преостајемо као то извесно и

присвојено, али и неизвесно код других, сви и свуд смо и нестанак и нада, то је та Блохова нада и та надокнада за нестанак и смрт, у језику испловљавамо у свет и у битак и у „себе“ испловљавамо, и то је другачије испловљавање наше од оног испловљавања, кад су стари Грци у баркама и лађама испловљавали на море. Јер и ми, и сви не Грци, али и стари Грци испловљавамо на море у баркама и лађама, али имамо и друге барке, то су речи и говор и снови и планови и умности и лудости, и песме су те барке, и све друге наше уметничке творевине, у свему томе испловљавамо и у свет и у битак, у томе пристижемо другима, и најдаљим и у најближим, и у највише и најдубље, и у све, и у ништа и у смрт, то је то што је с нама и то с том нашом лађом/језиком.

У том неком смислу све друго што је Хајдегер рекао о Траклу и његовој песми „Зимско вече“ у овом тексту под насловом „Језик“, речено је у смислу тога што нам сам језик као то наше испловљавање у свет доноси. Зато је најбоље то препустити самом читаоцу. Опет, ми и читаоци? Шта смо? Сви смо, по Хајдегеру, заправо то најстра/х/т/ш/није, јер у томе смо и та слобода и то пред одлуком... И, опет, у томе, језик је то „добро“ којим човек „успоставља“ и то завичајно, и свој „полис“, и то познато и најближе, али и то најдаље и незавичајно, сам језик постаје „човек“ и/или се изједначава са језиком и онда је и то завичајно и незавичајно. У тексту о Хелдерлиновој поезији „Хелдерлин и суштина поезије“ Хајдегер наводи један од кључних исказа о човеку и језику, то је Хелдерлиново питање: „Зашто је човеку дато најопасније од свих добара, језик... да њиме даје сведочанство о ономе што он, човек, јесте...“

Звонимир Костић Палански

ВИНСЕНТ И ТЕО

„Три месеца пре смрти насликао је мало платно на коме су два сељака који копају земљу. То је урадио по сећању, јер се оно односи на сељаке које је сликао пет година раније у Холандији, и то је својеврсно одавање поште које је исказивао читавог свог живота Мијеу. Међутим, то је исто тако и слика чија је тема нека врста фузије коју налазимо на цртежу.

Та два човека који копају насликана су истим бојама – браон бојом кромпира, сивом бојом лопате и бледоплавом бојом француских радних одела – као и поље, небо и брда у даљини. Потези четкице који описују њихове удове исти су као и они који прате удубљења и гомилице земље на пољу. Та два човека уздигнутих лаката постају још два гребена, још два брежуљка, наспрам хоризонта.“⁵

Два човека, два гребена, два брежуљка. Или две хумке?

Шта онда копају та два човека на слици? Кромпир или гроб? О чему је могао да размишља уметник три месеца пред смрт? Можда је кромпир само слика истине да земља враћа оно што јој се да. Ван Гог, а о њему је овде реч, најпре је био проповедник у једном рударском насељу на југу Белгије, касније се сасвим посветио сликарству, али вероватно никада није заборавио шта је проповедао и у шта је веровао. Знао је да је човек прах и да се враћа у прах, али је исто тако знао и речи пророка Исаије: „Оживеће мртви твоји, и моје ће мртво тело устати. Пробудите се, и певајте који станујете у праху; јер је твоја роса роса на трави, и земља ће изметнути мртваце.“ Исаија 26,19

У јуну 1890. године Винсету је у посету дошао брат Тео. Била је то депримирајућа посета. Видно потресен његовим незадовољством 27. јула отишао је у поље да слика, али је пуцао себи из пиштоља у груди. „Брату који га је уверавао да ће рану преживети шапнуо је: ’Бескорисно је, туга ће увек трајати’, и додао да није мислио да ће му живот ’донети толико јада’.“⁶

⁵ Дон Берцер: Облик цепа, Уметничка галерија *Надежда Петровић*, Чачак 2006, стр. 66–67.

⁶ Сретен Марић: Уговор с братом, предговор за књигу: Ван Гог: Писма брату, Глас, Бања Лука 1983, стр. 17.

Тешко рањен, умро је два дана касније. Сахрањен је са штафелајем и бојама у ковчегу посутом сунцокретима. Његов брат Тео умро је пола године касније. Сахранили су га поред Винсента на гробљу Овер сир Оаза.

Два човека, два брата, два гребена, два брежуљка.
Винсент и Тео.
И две хумке, најзад.

ИЛУЗИЈЕ

„У мени су најстварније илузије које стварам повезане са мојим сликарством. Све остало је живи песак.“⁷

Искрено признање великог сликара Ежена Делакроа.

Живети између илузија и живог песка? Не, то није право питање. Право питање је: У шта тонути? У илузије или живи песак? Све што није уметност за њега је био живи песак који је претио да прогута његов дух. Између осталог, и обилна храна и људи. Волео је да вечера мало, а после да ради у самоћи. Чести сусрети са људима и бесплодни разговори такође су били за њега живи песак. А кад није могао да их избегне, волео је да се враћа у самоћу и живи трезвено као Платон.

У свом дневнику тим поводом је између осталог записао:

„Ја признајем да ми је неопходно да сâм видим свој ателе, да у њему живим сâм кад се у њега сместим; почнимо већ сада да се навикавамо: све срећне промене родиће се из тога. Сећање ће се вратити, а присутан дух ће дати места реду.“⁸

Самоћу као услов за велика дела и велике творевине препоручивао је и песник Јован Дучић и притом наводио примере Микеланђела који се одвајао од света (*Не будите ме; говорите тихо... Non mi risvegliate, parlate basso.*), самотника Петрарке, Милтона одвојеног од света својим слепилом:

„Треба да се уметник и мислилац одвоји у пустињу, или се затвори у своју кућу као у тврђаву, и не силази међу свет друкчије него што силазе они из тврђаве, у сухе дане, на реку, по воду.“^{9 3)}

⁷ Ежен Делакроа: СЛИКАЊЕ ЖИВОТА, Изабране странице дневника, Службени гласник, Београд 2010, стр. 11.

⁸ Исто, стр. 11.

⁹ Јован Дучић: Градови и химере, Свјетлост, Сарајево 1969, стр. 146.

Право тумачење оваквог избора немам. Ако то Јосиф Бродски боље зна, онда му треба препустити реч. Али и он је у недоумици, јер каже:

„Можда је уметност просто реакција организма на властиту ограниченост.“¹⁰

Рекао бих да Роден нуди дефиницију која надмашује сваку илузију:

„Уметност је контемплација. То је задовољство духа који продире у природу и у њој открива дух којим је она надахнута. То је радост интелекта који јасно види свет и поново га ствара осветљавајући га свешћу. Уметност је најузвишенија мисија човекова, јер је то напор који настоји да схвати свет и да постигне да га други схвате.“¹¹

А треба знати и ово, на шта нам скреће пажњу Ричард Волхајм:

„Реч ’уметност’ онако како је ми употребљавамо јесте изум седамнаестог века.“¹²

КАКО ПОСТАТИ ДОБАР СЛИКАР

„Сунг Ти, из 11. века, рекао је сликару чија је техника била добра, али су му дела мањкала у природности: ’Треба да изабеш стари и трошни зид, и прекријеш га белом свилом. Онда, од јутра до вечери пиљи у њега, док на крају не будеш могао да видиш рушевину кроз свилу, њене избочине, улегнућа, кривине и расцепе, запамтиш их у свом уму и фиксираш у оку. Постепено’, наставља он, ’ове избочине, набори и удубљења попримиће облик планина, река и шума; на њима можеш замислити путнике који лутају, и птице како лете небом.’

Као што памтимо, Леонардо је готово исту ствар посаветовао свом ученику, говорећи му да стимулише своју машту пажљиво гледајући мрље од воде на зиду, или жиле у структури

¹⁰ Јосиф Бродски: Водени жиг, Матица српска – Нови Сад, Цицеро – Београд, Писмо – Земун 1994, стр. 42.

¹¹ Пол Гзел: Огист Роден о уметности, Метапхусица, Београд 2004, стр. 15.

¹² Ричард Волхајм: Уметност и њени предмети, Цлио, Београд 2002, стр. 85.

мермера, и да јој допусти да у њима открије сугестије за сликарске идеје.¹³

Пишући о Бати Михаиловићу песник Чарлс Симић помиње и једну Вазаријеву причу, па вели:

„Допада ми се Вазаријева прича о Пјеру ди Козиму: како седи удубљен у посматрање зида по којем пролазници плују. Од тих случајно насталих мрља он ствара битке, фантастичне градове и величанствене пејзаже.“¹⁴

А пишући о фракталима у историји уметности у својој књизи *Математика и естетика* Љубиша Коцић поред тога што помиње прва два случаја, има још два занимљива примера:

„Класични грчки аутор Филостратос, у свом дијалогу између Аполонија и Дамиса, расправља о 'сликама у облацима'. Његов закључак је да посматрачев ум може створити такве слике само ако уметник користи и свој ум и своје руке да би имитирао природу. Плиније је приметио да сунђер, натопљен бојом и бачен на бели зид некад може да изазове врло лепе ефекте. Ово су веома рани примери помињања комплексних или фракталних објеката у визуелним уметностима.“¹⁵

Не знам да ли је млади кинески сликар једног дана након дугог пиљења кроз свилу и преношења фантастичних пејзажа које је могао да види на трошним зидовима постао добар као Сунг Ти, али што се тиче Леонардовог ученика, он, и поред доброг савета како да поспеши дух своје инвенције, како да посматра зидове „умрљане влагом или камење неједнаке боје, те у њима проналази божанске пределе и сцене бојева и необичне фигуре у силовитој акцији“¹⁶, очито није стекао славно име. Јер да јесте, знали бисмо данас за њега. Остао је, на жалост, само Леонардов ученик. А можда се гледајући мрље од воде на зиду или жиле у структури мермера и сâм преобразио у њих!

Да ли ће данас неки млади сликар прихватити савете Филостратоса, Плинија, Сунг Тија, Пјера ди Козиме или Леонарда, скоро да је свеједно. Али речи Едуарда Манеа просто обавезују:

¹³ Лоренс Биџон: Змајев лет, Либер, Београд 2005, стр. 80–81.

¹⁴ Сликарство Милорада Бате Михаиловића, Галерија САНУ, Београд 1989, стр. 48.

¹⁵ Љубиша Коцић: Математика и естетика, НКЦ, Ниш 2003, стр. 179.

¹⁶ Ричард Волхајм: Уметност и њени предмети, Цлио, Београд 2002, стр. 24.

„Нећеш постати сликар, ако сликарство не волиш више од свега. Затим треба мало знати свој занат, а такође треба бити узбуђен и темом...“¹⁷

У том смислу се и Жорж Брак пита:

„Слика која не узнемирава? Шта ли је то?“¹⁸

Ево још једног доброг савета. Казује га Камиј Коро у својим забелешкама:

„Нека те води само осећање. Али, пошто смо обични смртници, склони смо да грешимо. Слушај примедбе, али послушај само оне које разумеш и које мора да се стопе с твојим осећањем. – Чврстина: покорност. – Иди за својим уверењима. Боље је бити нико и ништа него одјек других сликара. Као што кажу мудраци, кад неко некога следи, увек иде позади.“¹⁹

И да завршим са Дирером:

„Нека се нико не стиди да учи, јер добар савет користи добром раду. Али онај који тражи савет о уметности нека га тражи од оног који одлично познаје те ствари и може својеручно да покаже оно што мисли.“²⁰

МИКЕЛАНЂЕЛОВЕ УЈДУРМЕ

„А открио сам још нешто: то пада у очи, али се нико не усуђује да искрено гледа у то. Можда зато што је Ватикан тако званичан и тако импресиван. Налазећи се између његовог овоземаљског богатства с једне стране и његовог пописа вечних казни с друге, посетилац је натеран да се осећа бескрајно малим. Претерана богатства Цркве и претерана кажњавања које је прописала Црква били су заиста комплементарни. Без пакла, то богатство би изгледало као крађа! Уосталом, данашњи посетиоци из читавог света толико су пуни страхопоштовања да забрављају на своје мале ујдурме.

¹⁷ Иља Еренбург: Француске свеске, Матица српска, Нови Сад 1965, стр. 184.

¹⁸ Ликовне свеске 2, Уметничка академија у Београду, Београд 1972, стр. 47.

¹⁹ Ричард Фриденгал: Историја уметности кроз писма великих стваралаца, од Блејка до Полока, Југославија, Београд 1963, стр. 82.

²⁰ Ричард Фриденгал: Историја уметности кроз писма великих стваралаца, од Гибертија до Гејнзбороа, Југославија, Београд 1963, стр. 66.

Али не и Микеланђело. Он их је насликао, и он их је насликао с таквом љубављу да су постали централне тачке, тако да су, четири века после његове смрти, папске власти потајно прекривале бојом, једног за другим, ликове мушког пола у Сикстинској капели. На сву срећу још приличан број њих је остао.

За живота о њему су говорили као о 'величанственом генију'. Он је чак више од Тицијана преузео – у последњем могућем историјском тренутку – ренесансну улогу уметника као врховног творца. Његов искључив предмет било је људско тело, и за њега је узвишеност тог тела лежала компримована у мушком полном органу.²¹

Микеланђело је у току три и по године, колико је радио у Сикстинској капели, само папи Јулију II, наручиоцу посла (или боље рећи: ћудљивом наредбодавцу), и то повремено, допуштао да види шта ради и докле је стигао, а папа, вероватно од испреплетаних скела није баш све најбоље могао да запази шта је Микеланђело посебно истакао на нагим телима насликаним на прилично високој таваници полумрачне капеле. И тако је до самога краја успевао да сакрије своје удурме и, уместо прстом, полным органом је показао да се не плаши вечних казни Цркве ни њеног измишљеног пакла, а самим тим и да њено богатство није ништа друго до вишевековна крађа грамзивих и корумпираних папа и свештеника. Сасвим је могуће да се и сâм црквени поглавар са свом том голотињом, не наравно и са прикривеном критиком, саглашавао, јер колико год била под утицајем Цркве, то је ипак била, како каже један аутор, фалусоидна култура. А у таквој култури и атмосфери ни папа Јулије II није био бољи од осталих. Штавише, „био је отац породице и тежак пијанац, псовао је као кочијаш, био авантуриста и хомосексуалац. Био је згодан, али и сифилистичар, и имао је мноштво љубавница.“²²

Најновије студије откривају да је Микеланђело за приказ својих нагих тела добио инспирацију у тада популарним јавним купатилима, која су истовремено служила и као јавне куће за женску и мушку проституцију. И тако је и женске и мушке проститутке увео, неке у пакао, неке у рај. На једној од фресака се

²¹ Џон Берцер: Облик цепа, Уметничка галерија *Надежда Петровић*, Чачак 2006, стр. 69–70.

²² Најдел Которн: Љубавни живот папа, Компанија Новости АД, Београд 2008, стр. 247.

може видети како једног грешника вуку за тестисе у пакао, док се мушкарци који иду у рај грле и љубе. Иначе, далеко више склон мушкарцима (никад се није женио нити имао породицу), Микеланђело је и женске фигуре сликао према мушком моделу.

„То је, каже Зено, експлозија антике, сред хришћанског сликарства. Нешто паганско. Микеланђело. Пуна је античких, голих атлета, античких пророчица.“²³ – пише Црњански у својој књизи о Микеланђелу.

Очекујући можда да ће се Црква ипак освестити и препознати шта јој је понудио, односно подметнуо, Микеланђело је своју кожу и своју главу на једној од фресака, наводно приказујући светог Вартоломеја, предао у руке једном од нагих атлета.

Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.

Милош Црњански даље вели:

„Слика Страшног суда није међу онима, које ми се допадају, у сликарству Микеланђела. Анатомија, сувишна анатомија, упропастила је у њему – по мом мишљењу, а у том нисам усамљен – и његово сликарство.“²⁴

Можда је на овакво мишљење утицао Делакроа, кога Црњански у уводу цитира:

„Делакроа је ... рекао за слику Страшног суда да је то месарница.“²⁵

Завршавајући свој текст Црњански понавља ово мишљење:

„Цртао је претерано. То лудачко цртање – с почетка генијално – претворило се, на крају, у гигантомахију и месарницу. Упропастио је у себи лепоту тела. Претерао је. То једино смаграм да је у њему трагично. Театрално. Барокно у рђавом смислу. У томе Французи имају право. Није лепо.“²⁶

Мића Стоиљковић дели овај суд, али види и нешто веома позитивно, а то је цртеж:

„За онолике масе мяса које је Микеланђело окачио о свод Сикстинске капеле, те нудистичке Библије, било је потребно савршено познавање људске анатомије и цртежа који ће представити ту силну телесност.“²⁷

²³ Милош Црњански: Књига о Микеланђелу, Нолит, Београд 1981, стр. 102.

²⁴ Исто, стр. 109.

²⁵ Исто, стр. 99.

²⁶ Исто, стр. 112.

²⁷ Мића Стоиљковић: Књига о цртању и цртежу, Граматик, Подгорица 2001, стр. 60.

Да кажемо и то да је Микеланђело најпре одбио папину понуду да ослика таваницу Сикстинске капеле правдајући се тиме да он није сликар већ скулптор. Али како је папина понуда више него захтев и наредба, морао је да се повинује ономе коме „вера није била чак ни – хоби“²⁸ Зато је можда „експлозија антике“, голих жена и голих атлета, била још једна Микеланђелова ујдурма. Али и „свети отац“ је реаговао. „Папа је наредио само да се, на голе фигуре Сикстине, нафарба неколико гаћа.“²⁹ Но, није то био папа Јулије II, већ папа Павле III, који је сео мало касније на „свету столицу“ и као бранилац морала и правоверја оживео Инквизицију, а „иронија је да је он, са својим љубавницама, незаконитом децом, двоструким инцестом, тровањима и давањем кардиналске службе својим малолетним унуцима, могао бити првоосумњичени за Инквизицију.“³⁰ Али наредба је наредба. „Сликар Данијеле да Волтера, као што је познато, облачи им гаће, на слици.“³¹

Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa.

На крају треба рећи и ово што је запазио Ели Фор:

„Мицхелангело је живио у Риму сам с тим великим успоменама. Ондје је доживио смрт шесторице папа; попуштао је пред њиховим пријетњама и њихове је налоге слушао само зато, да би се слободом своје умјетности осветио за своје ропство.“³²

ВИДЕТИ БОЖЈЕ ДЕЛО

„Гледати као новорођенче!... Данас је наш поглед мало уморан, оптерећен памћењем хиљада слика. А и ти музеји, слике у музејима!... И изложбе!... не видимо више природу; поново видимо платна. Видети Божје дело, то је оно што ја настојим.“³³

Тако је говорио Пол Сезан 1902. године. А две године касније писао је пријатељу Емилу Бернару:

²⁸ Н. Которн: оп.цит. стр. 248.

²⁹ М. Црњански: оп.цит. стр. 105.

³⁰ Н. Которн: оп.цит. стр. 266.

³¹ М. Црњански: оп.цит. стр. 44.

³² Ђелие Фауре: ПОВИЈЕСТ УМЈЕТНОСТИ, Умјетност ренесансе, Култура, Загреб 1956, стр. 75.

³³ Пол Сезан: Истина у сликарству, Службени гласник, Београд 2011, стр. 28.

„Лувр јесте добра књига коју ваља прелистати, али то треба да остане помоћно средство. Разлика између слике и природе представља право, чудесно проучавање којим треба да се бавимо.“³⁴

Исус је дао диван савет онима који су забринуте за свој живот, а ја се овде усуђујем да тај савет ограничим на уметнике: „Погледајте на љиљане у пољу како расту; не труде се нити преду. Али ја вам кажем да ни Соломун у свој својој слави не обуче се као један од њих.“ Матеј 6, 28/29.

Како то да слава љиљана може да надмаши славу једног од најбогатијих царева који су икада живели? Једноставно – божански Уметник (а из Библије закључујемо да је то сâм Исус) облачи љиљане у своју славу! А људска слава се не може мерити са божанском! Постоји око 90 врста љиљана, а њихове боје су бела, жута, ружичаста, наранџаста и црвена. Цветови су крупни, левкасти или звонолики. Латиче су срасле или делимично слободне, више или мање савијене уназад, једном речи – божанствене!

Сећам се једне моје давне посете Буковичкој Бањи, чији дивно уређени парк краси велики број мермерних скулптура најзначајнијих уметника света. Један камени цвет ми је тада посебно привукао пажњу, па сам, да бих прочитао име аутора, морао да начиним неколико корака по травњаку. Био је то, мислим, неки уметник из Јапана, чијег се имена, на жалост, више не сећам. Оно о чему тада нисам размишљао, али чега сам се касније сетио, јесте да сам погазио највероватније бар неколико малих, лепих, живих и мирисних цветова божанског Уметника да бих видео име аутора каменог цвета. А управо је уметник из Јапана био надахнут њима и оставио за собом диван цвет у белом мермеру!

Данас ме овај догађај подсећа на једну анегдоту коју је испричао редитељ Радивоје Лола Ђукић, а забележена је у монографији о сликару Божи Илићу:

„Пре педесет година, на Академији ликовних уметности, наш професор Мило Милуновић одржао нам је један од својих величанствених говора, који је, отприлике, овако гласио: – Младе колеге, ако емблематизујемо наше психогене асоцијације као енкопију, осетићемо лингвидитет, јер као лапили из вулкана, из нашег сензибилитета у ларгету извиру наше истине. Сваки поета лауреатис ренонсирати ће се плидинга о свом делу, јер му енколијастика није нужна ... слажете ли се?

³⁴ Исто, стр. 28.

Ми, клинци, ћутали смо, јер ништа нисмо ни разумели. – Не трудите се да разумете – наставио је велики маестро пиљећи у нас са пуно осмеха, без подсмеха – јер то ништа и не значи! Претенциозна форма и лажна образованост не треба да вас занесе, јер погледајте ово ... и он извади цвет беле раде.

– Он је тако једноставан и зато безмерно леп!”³⁵

Сезан је био импресиониста и волео је природу, као и сви други који су припадали том кругу сликара – Моне, Мане, Писаро, Базил, Сисле, Реноар, Дега, али и они који су се појавили касније – Сера, Сињак, Крос.

„Импресиониста је у природи добио нове очи, он је почео да види, мисли и осећа на други начин. Између пејзажа, платна и њега успостављен је спонтан и директан однос, скраћен је процес од надахнућа до реализације, измењен метод сликања, одбачена стара средства. Природа их је учила, откривала им тајне и законе, показивала да стварност није статична већ променљива, зависно од идеје и доживљаја који се у њу пројектују.“³⁶

Сезан је до краја живота остао веран својој највећој љубави – природи, што се може видети и из његовог писма из Екса од 21. септембра 1906. године пријатељу Емилу Бернару:

„Много проучавам природу и чини ми се да споро напредујем. Волео бих да сте крај мене, јер самоћа увек пада помало тешко. Али стар сам, болестан, а зарекао сам се да ћу умрети сликајући, радије него да потонем у понижавајућу сенилност која прети старцима који допусте да њима овладају страсти које отупљују чула. Ако будем имао задовољство да се једног дана сретнем са вама, моћи ћемо боље, очи у очи, да разговарамо. Опростите ми што се увек враћам истом, али верујем у логичан развој онога што видимо и осећамо проучавајући природу, ослобођен сам бриге о потоњем начину рада – јер начини рада су за нас само једноставна средства да омогућимо јавности да доживи оно што сами осећамо и да нас прихвати. Великани којима се дивимо мора да су само то и чинили.

Тврдоглави старац вас срдачно поздравља.

П. Сезан”³⁷

³⁵ Славица Стевановић: БОЖА ИЛИЋ, Музеј савремене уметности, Београд 1996, стр. 32/33.

³⁶ Лазар Трифуновић: Сликарски правци XX века, Просвета, Београд 1994, стр. 27.

³⁷ П. Сезан: оп. цит., стр. 90.

Такав је био Сезан. Стефано Цуфи нашао му је занимљиво поређење:

„Ликом и карактером Сезан подсећа на свој омиљени призор, профил планине Сент Виктоар: тврдоглаво самодовољна, непомична пред променама које доносе време и годишња доба, а опет у стању да ухвати суптилне варијације светлости, да протумачи геометријске односе, да тихо измери сваки простор.“³⁸

И, да поновим Сезаново мишљење о Лувру:

„Лувр јесте добра књига коју ваља прелистати, али...“

Али: „Све се своди на следеће: имати осећања и читати Природу.“³⁹

Рилке би, можда, додао: „У сваком цвијету цијели је живот, а стострук је у сваком плоду.“⁴⁰

Да ли, на крају, да цитирам Пикаса, који у овом контексту звучи врло деструктивно? Јер каже: „Природа мора постојати ради тога да бисмо могли вршити насиље над њом!“⁴¹

Међутим, лепши је запис Иље Еренбурга: „Матис ми је једном рекао да сликар не може а да не воли цвет, а волећи цвет, он је весео и воли живот.“⁴²

Порука Доситеја Обрадовића такође је врло озбиљна:

„Из све ове књиге Бог говори к свим људма: 'Познај, чловече, творца твога, творца вечнога и јединога, праведнога и милостивога. Нек чувствује срце твоје, зато је створено, јер иначе не можеш бити благодан, развје чувствујући; и колико више будеш чувствовати, више ћеш љубити, више ћеш се силити за испунити свету и праведну вољу његову. И на ови сами начин бићеш благополучан и блажен во вјек вјека, јер си зато створен, словесним умом и бесмртним духом одарен.“⁴³

Па ипак, завршићу Монеом, чију мисао мало ко није чуо и запамтио: „Ја сликам као што птица пева.“⁴⁴

³⁸ Стефано Цуфи: Увод у књигу: Роберта Бернаби: СЕЗАН, Књига Комерц, Београд 2012, стр. 6.

³⁹ П. Сезан: оп. цит., стр. 95.

⁴⁰ Раинер Марија Рилке: АУГУСТЕ РОДИН, Младост, Загреб 1951, стр. 99.

⁴¹ Андре Малраух: Глава од обсидијана, Напријед, Загреб 1974, стр. 38.

⁴² Иља Еренбург: Француске свеске, Матица српска, Нови Сад 1965, стр. 50.

⁴³ Доситељ Обрадовић: Изабрани списи, цитат из књиге Живот и прикљученија, Матица српска – СКЗ, Нови Сад – Београд 1969, стр. 113/114.

⁴⁴ Зоран Павловић: Уметност тумачења уметности, Плато Бокс, Б&С, Београд 2009, стр. 34.

БРАНКУСИЈЕВ ПОЉУБАЦ

„Пољубац. Први је направио 1907. и наставио је да их прави све до 1940. То је најчешћа тема у његовом делу, пандан птици. Сви *Пољупци* су у грубом камену. Ниједан није исполиран и ниједан није платонски.

Све верзије показују загрљени пар исклесан из једног каменог блока који остаје прилично правоугаон, као неки стуб. Њихова два ока у профилу праве једно око, њихове четири усне само једна уста. Једна плитка линија означава границу њихових двеју кожа које належу једна на другу. Најистуренија површина блока представља њихове четири руке које су обгрљене, које се завршавају њиховим јадним отвореним шакама, притискујући оно друго тело ка себи, груди на груди. Камен сада не мора да надмашује своју материјалну природу. Он остаје везан за земљу, део истог света као и лишај и маховина и пера. Иако су ови парови дело истог уметника, они теже ка нечем веома различитом од његових осталих дела.

Пред нама се човек сусреће с оним што је дошло, не пре Пада, него после њега. Ти здепасти љубавници су на његовој страни, на нашој страни, у свем нашем уобичајеном нeredу. Они не траже савршенство; они само чезну да буду мало потпунији. По ко зна који пут с *Пољупцима* тај стари враголан улио је бол у камен: бол чежње за изгубљеним јединством.⁴⁵

Реч је о Бранкусијевим скулптурама. О једном *Пољупцу*, чије је реплике више пута правио. Како је само дивно преточио у камен оно са чим се највероватније и сâм сусрео приликом читања описа венчања првог људског пара, Адама и Еве, записаног на страницама Старог завета.

„Господ Бог пусти тврд сан на Адама, те заспа; па му узе једно ребро, и место попуни месом; И Господ Бог створи жену од ребра, које узе Адаму, и доведе је к Адаму. А Адам рече: сада ето кост од мојих кости, и тело од мојега тела. Нека јој буде име човечица, јер је узета од човека. За то ће оставити човек оца својега и матер своју, и прилепиће се к жени својој, и биће двоје једно тело.” 1. Мојсијева 2, 21–24.

На најпластичнији начин Бранкуси је показао да двоје могу бити једно тело, једно око, једна уста! Да могу бити прилепљени једно уз друго! Стопљени, боље рећи. Истоветну мисао налазимо и код Исуса, који у расправи са фарисејима каже:

⁴⁵ Џон Берцер: Облик џепа, Уметничка галерија *Надежда Петровић*, Чачак 2006, стр. 89–90.

„А он одговарајући рече им: нисте ли читали да је онај који је у почетку створио човека мужа и жену створио их? И рече: зато оставиће човек оца својега и матер, и прилепиће се к жени својој, и биће двоје једно тело. Тако нису више двоје, него једно тело; а што је Бог саставио човек да не раставља.” Матеј 19, 4–6.

Своје остале скулптуре – птице, рибе, принцезе – Бранкуси је полирао до високог сјаја, до тачке када прелазе у светлост, враћајући им тако облик из времена пре појаве греха, пре пада човека у грех. *Пољупци* су нешто друго. Они су од необрађеног, грубог камена, и носе тако идеју да је могуће остварити јединство два бића и после Пада. Зато, по мени, Бранкуси није улио бол у камен, бол чежње за изгубљеним јединством, како то Берцер вели, већ је излио, истиснуо бол, бол чежње из камена, остваривши то јединство.

Можда је Целан управо о томе певао у песми *Код Бранкусија, удвоје*:

*Ако би који од каменова ових
открио
шта га прећуткује:
овде, блиско,
поред штапа овога старца,
отворило би се, као рана,
у коју би морала да зарониш,
сама,
далеко од мог крика, већ са –
клесаног, белог.⁴⁶*

Занимљива је анегдота о брачном пару Ајнштајн. Велики геније, Алберт, после једног заједничког рада из физике понудио је својој супрузи да се и она потпише пре него што га објаве, на шта је Милева рекла да није потребно, јер је њено име већ ту, у њиховом заједничком презимену. *Einstein* значи *Један камен!*

⁴⁶ Паул Целан: *Bei Brancusi, zu zweit*, превод З. Костић Палански

Сагледавања

Владислав Ђорђевић

МОЋ РАДИКАЛНОГ ФЕМИНИЗМА

Феминистичка идеологија је продрла у све сфере јавног и приватног живота. Не живимо у доба либералног феминизма – феминизма који захтева равноправност жена са мушкарцима, већ у доба радикалног феминизма који захтева привилегован положај жена. Како смо до тога дошли?

1. Социјалистичка „родна равноправност”

У Србији су жене стекле равноправност са мушкарцима Уставом ФНРЈ донесеним 31. јануара 1946. Сви наредни уставни прокламовали су равноправност жена и мушкараца. Са аспекта права, равноправност полова је постигнута пре више од 70 година. Ако нисте старији од 90 година, ви не можете да се сећате времена када је постојала неравноправност полова. Тела која се номинално баве равноправношћу полова баве се послом завршеним давно пре него што су се њихови промотери и родили. Оно за шта се многобројни секретаријати за равноправност полова заиста залажу јесте „родна” равномерност. Разлика је семантички и правно суптилна, али суштински велика.

Ти секретаријати спремно истичу да су жене у периоду после Другог светског рата, и поред прокламоване равноправности, у неким друштвено-политичким и друштвено-економским сегментима биле у другоразредном положају. То је тачно, али разлог за то није правна неравноправност него – највећим делом – физичко-биолошка и психо-ментална различитост полова, тј. неспремност жена да се баве одређеним занимањима.

Социјализам је био еманципаторски покрет. Он се залагао за „родну” (тада се говорило полну), социјалну (тада се говорило класну) и националну равноправност. Те су се равноправности могле остварити само под условима диктатуре. У природном стању, полови, класе и нације живе у сукобу. Што је добро за један пол, није добро за други; што је добро за једну класу, није добро за

другу; што је добро за једну нацију, није добро за другу. Пролетерска диктатура није била ништа друго него покушај да се сукоби међу тим завађеним групама изгладе. Социјализам је заговарао егалитаризам – идеологију која за свој идеал има свет без полне, класне и националне борбе. Комунистичка диктатура је била покушај да се природни друштвени сукоби наређењима од врха власти ублаже и чак елиминишу. Комунисти су тежили – сведено на своју антрополошку суштину – остварењу ранохришћанских идеала. И рано хришћанство је заговарало егалитаризам.

2. Капиталистичке социокултурне дискриминације

Са увођењем либералног капитализма изронили су сви друштвени сукоби. Појавиле су се разне социокултурне дискриминације: сексизам (*sexism*), класизам (*classism*), конфесизам (*confessism*), национализам (*nationalism*), еџизам (*ageism*), урбизам (*urbism*), факултизам (*facultism*), хелтизам (*healthism*), хајтизам (*heightism*) и бјутизам (*beautism*). Они подразумевају дискриминацију на основу: пола, економског стања, вероисповести, националности, старости, места становања, образовања, здравственог стања, висине и лепоте.

У социјализму су се неговале вредности друштвене правде и солидарности. У либералном капитализму царује борба за опстанак у којој је ближњи такмац, а не сарадник. Патологија савременог српског друштва последица је антрополошке филозофије по којој је човек човеку вук. У савременом „либералном” капитализму влада „рат свих против свих” (Хобс).

3. Институционални развој феминизама у Србији

У данашњој Србији владајућа идеологија је радикални феминизам. Њу подупиру званични органи за родну „равноправност”, правосудни органи, центри за социјални рад, службе за запошљавање и ина државна тела. Ту идеологију подупиру и многобројна феминистичка удружења из невладиног сектора (НВО). Како је до тога дошло? Како смо од традиционалног, патријархалног друштва постали друштво у коме је радикални феминизам владајућа идеологија?

У социјалистичкој Југославији није постојало ниједно феминистичко удружење изван контроле владе. Женске интересе је бранио Антифашистички фронт жена (АФЖ), основан током Другог светског рата (6. децембра 1942). Године 1953. формално је престао с радом. Фактички је наставио да делује у оквиру Социјалистичког савеза радног народа Југославије (ССРНЈ) као Савез

женских друштава Југославије. Године 1961. формирана је Конференција за друштвену активност жена. У бити, није постојала потреба за независним феминистичким покретом, јер је полну равноправност гарантовао Устав кога подржава диктатура КПЈ/СКЈ. Ипак, неке образоване жене су самоиницијативно покренуле „женско питање“.

Модерни српски феминизам започет је средином седамдесетих година XX века. Камен међаш представљају феминистичка предавања у Студентском културном центру у Београду започета 9. априла 1975. Ове трибине су временом замрле, али многе феминисткиње које су на овим трибинама учествовале наставиле су да раде на различитим феминистичким пројектима. Појављивали су се многи феминистички текстови у штампи (*Дуга, Омладинске новине, Полет, Свет, Двоје, Старт, Свијет, Данас, НИИ*), тематски бројеви о феминизму у недељним новинама (*Репортер*) и политичким часописима (*Марксизам у свету*). Феминисткиње су позиване у школе, обданишта и студентске домове да говоре о феминистичким темама и да организују округле столове, радио и ТВ емисије. Феминисткиње су се избориле и за приступ у „женску штампу“. Тако је у *Базару*, утицајном женском часопису, постојала стална рубрика Софије Тривунац. У њој је она давала феминистичке одговоре на питања читатељки. Софија Тривунац је 1985. основала први центар за феминистичку терапију у Београду. Лепа Млађеновић је покренула феминистичку групу „Жена и друштво“ 1986. То се може узети као формалан почетак радикалног феминизма у Србији.

Србија је деведесетих година XX века била у ратном окружењу и економски осиромашена. И поред тога, феминистичка удружења су се намножила као печурке после кише. Сва се могу поделити у четири групе. Прву групу чине политичке организације. Оне су махом антиратне групе (Београдски женски лоби, Женска странка, Женски парламент, Жене у црном). Другу групу чине организације за борбу против насиља (СОС, СОС за девојчице, Инцест траума центар, Сигурне женске куће). Трећу групу чине различите организације за маргинализоване жене (за лезбијке – Лабрис, за избеглице – Ластавица, за инвалиткиње – Из круга). Четврту групу чини организација феминистички оријентисаних образованих жена (Центар за женске студије).

Када је 2000. Социјалистичку партију Србије (СПС) на власти заменила Демократска опозиција Србије (ДОС) број женских организација је поново порастао. Разлога за тај пораст има много, али је основни тај што владајућа елита промовише феминистичке организације желећи тиме да покаже своје европејство и либера-

лизам. ЕУ финансира многе феминистичке НВО и притиска нашу власт да спроводи идеологију радикалног феминизма.

При законодавним телима – Скупштини Србије и Скупштини АП Војводине – постоје „Женске парламентарне мреже”. Оне директно утичу на предлагање и усвајање феминистичких закона.

У Београду делује Аутономни женски центар, једно од најјачих упоришта радикалног феминизма код нас. Он је практично део извршене и законодавне власти.

Данас у Србији има стотињак феминистичких организација. Нема већег града у Србији који нема бар једну феминистичку организацију. Исто тако, у скоро сваком већем граду у Србији постоје „Сигурне женске куће”.

Покрет за мушка права је слаб и неорганизован. Углавном се своди на личну иницијативу појединаца. Мушкарци не само да нису добро организовани, него нису још ни свесни своје обесправљености. Прво што је потребно јесте то да мушкарци постану свесни да су *de iure* и *de facto* у подређеном положају. Али мало ко о томе има икакву свест.

4. Феминистичке пропагандне тактике

Радикални феминизам се пропагира на бројне начине. Значајно пропагандно средство су медији: радио, телевизија, интернет, новине и разне друге публикације. Пропагира се и преко течајева које организују разне школске и владине установе. Пропагира се и преко изричито феминистичких часописа. *Феминистичке свеске* су намењене феминистичком активизму, *Женске студије* феминистичкој теорији, *Pro Femina* феминистичком стваралаштву, *Темид* правима жена итд. Ми немамо часопис који промовише искључиво мушка права и мушке интересе. А треба нам.

5. Феминистичко везивање за друге идеологије

Феминизам је ригидан у својим основним постулатима, али флексибилан у тактици. Нека феминистичка удружења своје интересе везују за друге идеологије: пацифизам (антимилитаризам), екологију (очување природне средине), секуларизам (одвајање цркве и државе, тј. забрану одржавања веронауке у школама) и хомосексуализам (покрет хомосексуалаца и лезбијки). То везивање за друге идеологије феминизму даје гipкост и снагу. Феминисткиње су препредене.

У оквиру академског феминизма постоји чак и покушај да се феминистички интереси повежу са владајућом религијом. У том смислу је феминисткиња др Свенка Савић објавила зборник *Фе-*

министичка теологија (1999). То је кукавичије јаје. То је покушај да се у хришћанство убади вирус феминизма. Та тактика даје делимичне резултате. Данас се и у многим хришћанским круговима расправља о феминизму и то углавном са симпатијама.

Чињеница да је феминизам продро чак и у хришћанство, говори у прилог тези да се данас ниједан покрет по снази не може мерити са феминизмом. То је набујала река која руши све пред собом. Ретки оспораватељи феминизма – попут моје маленкости – пред њим изгледају као Давид пред Голијатом.

6. Државна политика „родне равноправности”

Данас у Србији постоји више политичких тела за „родну равноправност”. То су: „Управа за родну равноправност” Министарства рада и социјалне политике Републике Србије, „Одбор за равноправност полова” Скупштине Републике Србије, „Савет за равноправност полова” Владе Републике Србије, „Секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова” АП Војводине, „Одбор за равноправност полова” Скупштине АП Војводине и „Завод за равноправност полова” АП Војводине. Агенду радикалног феминизма спроводе републички и покрајински омбудсмани – заштитници грађана. Републички Заштитник грађана усрдно се бори за права жена. Практично је и функција Заштитника грађана постала пункт за ширење радикалног феминизма.

Поред ових државних тела, постоје и многе друге феминистичке организације у невладином сектору (НВО). Чак и оне невладине организације које нису изричито феминистичке углавном су под његовим утицајем. Све у свему, целокупна српска политичка елита спроводи агенду радикалног феминизма. Бројне организације сматрају себе одговорним за промовисање равноправности полова. Али, оне не промовишу равноправност полова, него привилегованост жена.

7. „Родне студије”

Идеологију радикалног феминизма подупиरे знатан дао академске заједнице. Неки то чине из убеђења, а неки зато што су за то плаћени.

Теоретичарке радикалног феминизма делују у многим образовним институцијама, а посебно на универзитетима. На универзитетима су оформиле специфично феминистичку студијску групу под називом „Родне студије” (*Gender studies*). Како се до тога дошло?

Средином седамдесетих година XX века на универзитетима широм САД установљују се програми „Женских студија” (*Women's studies*). У неким случајевима називају се директно „Феминистичке студије” (*Feminist studies*). Покрет „Женских студија” (*Women's studies movement*) проширио се свуда по свету. Феминизам је универзални феномен.

Иницијатива за оснивање „Женских студија” потекла је са Трећег југословенског феминистичког скупа одржаног у Београду од 30. марта до 1. априла 1990. Није прошло много времена, а захтев је реализован. У Београду је 1992. почео са радом Центар за женске студије, истраживања и комуникацију. Он је с пролећа 1992. организовао „Женске студије” у форми алтернативних студија. Центар је почео да издаје и часопис „Женске студије”.

Недуго затим, а те алтернативне студије постале су део универзитетских студија. То је било могуће и стога што су предавачице ових студија биле уједно и универзитетске професорице. „Женске студије” су почеле да се предају 1993. на Филозофском факултету Београдског универзитета (БУ). Предавачице на њима су биле: Анђелка Милић, Марина Благојевић и Жарана Папић.

„Женске студије” су касније преименоване у „Студије рода и културе” да би се избегао експлицитно сексистички назив. Иако је студиј преименован, његова суштина није. Основна тачка гледишта остала је феминистичка.

Са Београдског универзитета „Студије рода и културе” прошириле су се и на друге наше универзитете. На Новосадском универзитету „Студије рода и културе” постале су 2003. део магистарског програма, а 2004. и докторског програма.

На Факултету политичких наука у Београду „Студије рода и културе” постају 2004. део специјалистичког програма. На том факултету магистарски програм „Род и политика” реализује се од 2006.

Феминистичке „Родне студије” су у многим земљама, па и у Србији, постале део високошколског образовања. Врше се притисци да продре и у средњошколске и основношколске, па чак и предшколске установе. Сви морају да се „родно” образују. „Црвени марксизам” је замењен „ружичастим феминизмом”.

8. Захтеви радикалног феминизма

Савремени српски феминизам није *либерални* феминизам – феминизам који се залаже за „родну равноправност”. Тај циљ је српско друштво остварило још 1946. Савремени српски феминизам је *радикални* феминизам, који у Србији – као и свету – захтева привилегован положај жена: њихову недемократску, би-

рократску промоцију у свим сферама јавног живота. Та политика има бројне називе: афирмативна акција (*affirmative action*), преференцијална политика (*preferential policy*), позитивна дискриминација (*positive discrimination*), оснаживање (*empowerment*), родно буџетирање (*gender budgeting*), систем квота (*quota system*) итд. Назива је много, али је циљ исти: повећати политичку и економску моћ жена. Радикални феминизам у Србији не заговарају мале, изоловане групе борбених феминисткиња. Он је сада део државне политике.

Један од начина на који се то ради јесте увођење система квота (*quota system*). Квоте су уведене у Републици Србији Законом о локалним изборима (2002) и Законом о изменама и допунама закона о избору народних посланика (25. фебруара 2004). Оба закона утврђују да на изборној листи мора бити најмање 30% жена и да међу свака 3 кандидата по редоследу на листи мора бити по једна жена. Систем квота је недемократски, јер доводи жене до позиције моћи не путем демократског избора, већ путем биолошке датости. Систем квота није дискриминаторан само према мушкарцима, већ и према оним женама које би биле изабране у неко политичко тело захваљујући својим талентима, а које се сада могу сумњичити да су на службеној позицији само захваљујући систему квота. Нема много жена које могу уживати у помисли да су „жене-квоте”.

Уопште узев, феминизам у својим анализама свесно превиђа биологију. Он наступа са позиција да биолошке разлике нису битне, и да је скоро свака разлика између мушкараца и жена плод социјалне конструкције. Зато феминисткиње и не говоре о *полу* (биолошким обележјима), него о *роду* (социјалним конструкцијама пола). Социјални услови су свакако важни, али биолошки чиниоци су такође важни. У том смислу, није примерено користити помодни израз *род*. Боље је користити традиционални израз *пол*. Доказа о примарној важности биолошких (телесних) чињеница има на претек. Узмимо један пример. Иако постоји позитивна дискриминација – подстрек да се баве политиком – жене упорно показују отпор према тој врсти ангажмана. Жене политичари су изузеци који потврђују правило – правило да су мушкарци заинтересованији за политику. Спремнији су да се за њу боре, али и да због ње трпе и испаштају. Политика је често опасан посао, не хоби доконих.

9. Потреба за „Деловањем за мушка права”

Феминисткиње инсистирају на тези да су жене дискриминисане. У извесним случајевима то је заиста тако. Том тематиком исцрпно се бави тзв. жртвени феминизам (*victim feminism*). Дис-

криминацију жена исцрпно анализирају теоретичарке феминизма, а пропагирају медији. А да ли и мушкарци могу бити дискриминисани? То је интригантније и хеуристички значајније питање. Дошло је време да поред „Женских студија” (*Women's studies*) добијемо и „Мушке студије” (*Men's studies*). У мору феминистичких публикација, потребна нам је публикација која ће износити мушко виђење ствари. Ако слушамо само оно што нам феминисткиње кажу, чућемо само половину ствари. Феминистичке анализе су често једностране. Реалност је сложенија. А истина је да и мушкарци имају својих проблема, често већих него жене. О мушким проблемима не бави се ниједна специфична организација, ниједан специфичан медиј, ниједан специфичан закон. Покрет који би се залагао за њихове интересе код нас се тек ствара. Спонтано се мушкарци организују у разне групе. То је добро.

У САД тај покрет мушкараца зове се Покрет за ослобођење мушкараца (*Men's Liberation Movement*) или Деловање за мушка права (*Men's Rights Activism*). Неки тај покрет називају и маскулизам (*masculism*) или маскулинизам (*masculinism*).

Сви су ти називи добри и ја их све користим. Поред њих користим и назив комплементаризам (*complementarianism*), јер он укључују и нормалне жене.

10. Закључак

У малом месту Босански Петровац основан је 1942. Антифашистички фронт жена. Од тада жене добијају све веће и све моћније институције. Данас женске интересе брани буљук владиних и невладиних организација. Штавише, њихове интересе бране универзитетске „Родне студије”, а пропагирају и сви медији. О мушким правима не брине се ниједна установа, ниједан медиј, ниједан студијски програм. Ако нам је некада требао Антифашистички фронт жена, чини се да нам данас треба Антифеминистички фронт мушкараца. Том фронту треба да се прикључе и све нормалне жене.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the pupil and iris area being the most prominent. The lines are thick and have a slightly irregular, hand-drawn appearance.

Сведочења

Стојан Бербер

РАТ КОЈИ НИЈЕ ПРЕСТАО

Недеља, први јул. Налазим се на изборном месту, у просторијама предузећа Дунав-Тиса-Дунав, у Краткој улици, недалеко од мог стана. Одржава се *референдум* за доношење новог Устава СР Србије. Неко ме ставио у бирачки одбор, па дежурам. То ми баш није требало, али кад је већ тако, ред је да обавим и ту грађанску дужност.

Напољу је жега, али се предвече наоблачује, мало и захлађује и почиње ситна киша. Грађани гласају са задршком: изашло је пре подне око четрдесет посто евидентираних.

Са мнош је *Миле Блануша*, борац Народно-ослободилачког рата. Средњег раста, неугојен, меканих црта лица. Хола у раскорак, морлачки. Тих је и озбиљан. Син му је мој колега, лекар. Причамо, као што је ововремени обичај, о политичкој ситуацији.

Блануша, Кордунаш, дете разведених родитеља које је расло уз мајку, радио је у младости, пре рата, изван Хрватске. А чим је рат букнуо, вратио се у родно село поред Слуња. Био је уверен да га фашисти, који су јурили Србе, не знају, да за њега нису чули и да се зато може слободно кретати и изван села. Ујесен је отишао у град, на пазар, али га је тамо на улици проказао усташама рођени ујак, католик, и предао га у њихове руке. Кад су га хапсили, није се отимао. Мислио је да ће га брзо пустити, да се ради о грешки, али када су га довели пред тамницу, пред зграду којој су на улазу стојала четири муслимана са гвозденим шипкама у рукама, пребијајући сваког пре него што га у тамницу баце, одлучио је да бежи: отргао се усташкој патроли, протрчао кроз буљук народа на пијаци, на крају ускочио у нека сељачка кола са коњском запрегом (муслимани бе-

жали верујући да су четници напали Слуњ!), па са кола искочио у прво шипражје изван града и на једвите јаде се извукао и дошао кући.

У град, ни ујаку, више није одлазио.

Крио се како је знао и умео.

Крајем исте године, међутим, био је неким послом у селу Цетини, али га опет пресрете усташка патрола и ухапси. Препознао га неки сељак, Хрват, па дојавио усташама да је то млади Блануша. Залуд је Блануша говорио да није Блануша, него неки Јукић, Хрват. Повели су га опет у недалеки Слуњ, али је Блануша и сада искористио тренутак њихове непажње, изненада се момачки пребацио преко живице крај сеоског пута и утекао у оближњу шуму пре него што су усташе успеле да скину пушке с рамена и да запуцају. Шума, кордунашка, спасла га је.

Више није могао да се крије по родном селу. Усташе су га тражиле на све стране. Зато је пришао партизанима. Кроз рат је прошао највише као борац, али је при крају рата узет да ради као обавештајца у дивизији. У рату су му усташе убиле мајку.

Године 1944. његова јединица заробила је неке усташе, па је покушао да потражи убицу своје мајке, јер му је име знао. Пронашао га је у списку ухваћених и одмах затражио да му се неколико усташа приведе на разговор, како је обичај, а онда је убицу издвојио насамом. Успео је да са њим успостави пријатељски контакт: као, и он је незадовољан са партизанима и једва чека да побегне усташама. Зликовац је тој причи поверовао и испричао како је бацио Бланушину мајку у ватру заједно са два детета. Веровао је да је Блануша у међувремену погинуо. Кад му се Блануша потом открио, злочинац се забезекнуо. Следећег дана зликовац је признање, хтео-не хтео, поновио и пред Милошем Шумоњом, који је био надређен Блануши, а касније постао и генерал ЈНА. Убица је без двоумљења осуђен на смрт, с тим да се казна изведе наредног дана. У зору су, међутим, у село упали припадници немачког ТРУП-а, односно немачки војници, углавном домаће Швабе преобучене у партизанске униформе, па је Миле једва спасао сопствену главу, а успут је успео да рафалом покоси убицу своје мајке, али и једног партизанског дезертера. Блануша је, каже, током рата неколико пута рањаван. Једном му је и бомба, талијанска, пала поред главе, контузавала га, једва је остао жив.

После рата радио је у ОЗНИ у разним градовима, па и у Загребу. Највише је проблема било са усташама. Око Имотског се мотао неки Метер, чудо од крупноће и снаге. Гинули су од њега

и озновци: никако нису могли да га заробе. Упућен је једног дана и Блануша са сарадницима, да га ухвати живог. Знао је да је најлакше до бегунца који се скрива доћи преко љубавне везе, па се спријатељио са лепом и младом женом, удовицом усташког главешине, о којој је имао дојаву да јој Метер ноћу навраћа. Од ње је, миц по миц, сазнао о усташи што му је било неопходно. Поставио је са својим људима заседу у планини. Кад је Метер наишао, није хтео да га ликвидира метком, него је скочио на њега, да га обори, али је Метер, онако снажан, почео да бежи све са Бланушом на леђима. Утом су прискочили млади кнојевци. Једва су савладали одметника и везали га, а затим га сместили у припремљени подрум из којег није било могуће побећи. Да би му умањили одметничку славу, издали су саопштење да се Метер сам предао! Следећег дана, на велико Бланушино изненађење, упало му је изненада у канцеларију неколико наоружаних усташа. Тражили су Метера, да га ослободе. Пред упорним пиштољима Блануша је присебно одговорио да га не могу ни видети, ни добити: Метер се сам предао и налази се у затвору, па треба и они да се предају. И додао да ће има суђење бити праведно. За дивно чудо, усташе су, разочаране Метеровим поступком, одложиле оружје!

Организовано је јавно суђење, на које је дошао и Јаков Блажевић, високи партизански и државни руководилац. Приведени су и бројни грађани, који су натеривани (ударац лактом у ребра од припадника ОЗНЕ!) да аплаудирају речима јавног тужиоца, па је изгледало да је са суђењем све у реду, да народ одобрава поступке нове власти. Ситуација је, међутим, у Имотском крају била обрнута, јер је Имотски био познат као јако усташко упориште.

Блануша је имао прилику да учествује у акцијама хватања усташа и у Славонији. Замало да се ОЗНА дочепа и Анте Павелића. Вешто је монтирана пропаганда да је народ дигао устанак против комуниста, па је и Павелић дошао у Беч са хтењем да пређе југословенску границу. Омео га је у томе Титов сукоб са Русима, јер су наши појачали страже, граница је била блокирана, а побољшани су односи са Западом, па се Павелић вратио.

Блануша је разговарао и са усташким злочинцем Љубом Милошем. Тако хладног човека још није видео. Кад би га питали штогод, Милош се није пренемагао, него је одмах одговарао, па и проширивао причу мимо питања. Признавао је све злочине који су му се приписивали, а сам је додавао да је усташко

друштво у логору Јасеновац гасило и опушке од цигарете на полним органима српске девојке. Испричао је да су усташе чак спаривале српску жену са пастувом: жену би везану разапели, а пастува би привели и на жену га намештали.

После рата, педесетих година, почеле су борбе у југословенском руководству о фотеле. Блануши је било тешко, јер се и њему почело штошта паковати ради одстраења. Отишао је да се пожали Владимиру Бакарићу, моћнику у власти, а он му је одговорио: Шта хоћеш, зар си заборавио да си рањен у главу, што је звучало као да Блануша није сасвим нормалан. Од тада се није обраћао Бакарићу за помоћ, особито када га једном није хтео да прими ни на разговор и поред ургенције старог Ивана Рибара.

За Стеву Крајачића каже да је био вешт и подао манипулант. Нападао је људе који су му сметали и скидао их са функција, али никад то није чинио директно, него увек преко неког другог. Често је тражио да га као обезбеђење прати неки озновац Марко. Блануши беше то сумњиво, зашто увек Марко, па уместо Марка дође он једанпут на аутопут, изван Загреба, где је Стево заказао сусрет и рече да је Марко оправдано одсутан и да је он, као старешина, ту да обезбеђује. Крајачић је само процедио кроз зубе да није неписмен и одмах се вратио у град. Истог момента озновац Марко морао је да телефонира и потврђује Бланушину информацију да је био стварно одсутан. Очито, закључује, Блануша, да је Крајачић преко Марка остваривао неке своје циљеве, о којима је и Марко ћутао.

Кад је реч о Титу, запазио је да је увек после рата када би долазио у Загреб одлазио код Мирослава Крлеже, а никад није позивао руководиоце Србе да и са њима разговара о стању у Хрватској. Јаков Блажевић је био поштен, али је за време рата окривљиван за смрт Марка Орешковића. Па му то сметало и касније. Вицко Крстуловић беше истинска поштењачина, који није делио Србе и Хрвате, али га је Стево Крајачић успео да одстрани: Крајачићева Служба безбедности радила је послове о којима Вицко, ни као републички министар унутрашњих послова, ништа није знао, због чега је Вицко довођен у непријатан положај, па се, немоћан, јер је Крајачић имао подршку Тита, на крају сам повукао и вратио у Армију.

Шта је од свега изреченог истина, тешко је потврдити, али Блануша, морам признати, уверљиво говори.

(Из дневничко-мемоарске прозе „Сведок времена“)

Драгољуб Лилић

СВРЉИЖАНИ У ПРОБОЈУ СРЕМСКОГ ФРОНТА

Сврљиг треба да буде поносан на своје претке који су се одувек борили против страних окупатора и освајача. Ти догађаји су се преносили са једне на другу генерацију. Када је Тимочку крајину бранио Хајдук Вељко Петровић, његове чувене речи биле су: „Главу дајем, Крајину не дајем!“ Сврљишку територију је тада бранио поп Маринко, који је са турским властима направио споразум да се уз дозволу власти омогући прелазак људи са српске територије на турску и обрнуто. Граница се тада налазила на Грамади, где су до пре тридесетак година стајали камени стубови као остаци границе. Тачна година постављања ових стубова није позната.

Долази Други светски рат. После окупације наше земље од стране немачких фашистичких снага 1941, сврљишки слободарски народ отпочиње припрему за устанак на територији свога краја. Вођа тог устанка био је др Миленко Хаџић, управник среске болнице у Сврљигу. Његови блиски сарадници били су махом интелектуалци, правници, просветни радници, инжењери, агрономи и свештеници. Убрзо се формира и први Сврљишки партизански одред у који су ступали радници, сељаци и остали. Из мог села, Плужине, било је пет добровољаца. Били су то: Момчило Милошевић (вођа групе), Јелен Милошевић, Властимир Милојевић, Драга Благојевић и Витомир Милосављевић. Био је то први устанак подигнут у источној Србији. Одмах су формиране и диверзантске групе које су извршавале разне задатке. Први у низу био је минирање железничког моста код села Палилуле. Тада је заустављен путнички воз који се кретао од Ниша ка Зајечару. У њему су се налазили немачки војници који су том приликом разоружани без употребе оружја. Након тог догађаја, Немачка концентрише јаке војне снаге на територији сврљишког краја и отпочињу оружани сукоби.

У једном ватреном сукобу са непријатељем код села Кренте, погинуо је вођа устанка др Миленко Хаџић. Након његове смрти, покрет је почео да слаби. Неки од његових најближих сарадника прешли су на друге територије и углавном су сви преживели. Остали су се одвајали у групе. Покушавали су да илегално дејствују. Крили се по шумама (појатама) али јаке потере за њима брзо су их откривале. Неки су одвођени у концентрациони логор „Црвени крст“ и касније стрељани на Бубњу

код Ниша. Међу њима су: Радоје Вујошевић, Добрила Стамболић, Момчило Милошевић, Васа Албанац, Душан Тривунац, Сретен Младеновић, Ставра Милановић и браћа Тасковић. Више њих је посмртно проглашено за народне хероје.

Неко време трајало је затишје. Почетком јула 1944. г. у сврљишки крај пристижу нови одреди и бригаде са југа Србије. Долазе са територије Црне Траве, Пусте Реке и устаничке Топлице. То је била права војска, обучена у нову енглеску униформу, опремљена новим наоружањем, које су добили од савезника. Тада је стигла и Четрнаеста бригада. Њен командант био је Јова Митић, звани Ђорђе, преживели борац Сврљишког партизанског одреда (касније именован за генерал-пуковника и проглашен народним херојем). Та бригада се у Плужини задржала два дана. Када су мештани села сазнали ко је командант бригаде, више од 20 добровољаца се пријавило да крене са њим. Са Четрнаестом бригадом је путовала савезничка војна мисија која је преко радио станице одржавала сталну везу са својом базом и ескадрилом авиона који су надлетали ту територију. Та радио станица је радила уз помоћ малог агрегата и то је био први пут да су мештани Плужине видели електрично осветљење. Пристигли одреди и бригаде кретали су се према Тимочкој Крајини. Они су из дана у дан бивали све јачи, јер им се успут прикључивао велики број добровољаца. У року од месец дана, тачније 2. августа 1944, на дан Св. Илије оне су успеле да ослободе Сокобању. То је прва ослобођена територија у источној Србији. Затим су ослобођена и сва околна села и од тада на ту територију није више ступила непријатељска нога. Тада су од одреда формиране бригаде, а бригаде су прерастале у дивизије. Тако је настала 45. српска дивизија, прва дивизија на тој територији. Она је ослобађала територију по територију и ускоро се нашла на територији Босне. У помоћ им пристиже и прикључује им се Црвена армија која долази из Румуније и заједно ослобађају део Тимочке крајине и Ниш. Ниш је ослобођен 14. октобра без већих губитака. Ослобађање Србије се наставља.

Почетком октобра месеца наступила је општа мобилизација. Она је обухватила дванаест генерација (рођених од 1915. до 1927) Најпре су уручене опомене о мобилизацији, а касније и позиви да се јавимо месном народно-ослободилачком одбору у Сврљигу. У Сврљиг су се тада слили и позиву одазвали људи из многих околних села (нека су била удаљена и до 20 км). Ту нам је било саопштено да крећемо поподне. Кад смо дошли на железничку станицу чекао нас је теретни воз са вагонима који су били предвиђени за превоз шумске грађе. Из Сврљига је крену-

ло око 1500 људи јер је капацитет воза био толики. У Ниш смо стигли увече и после кратког задржавања, кренули смо ка Београду. Због оштећења тунела испред Сталаћа, ишли смо пешице околним путем до железничке станице. У станици Сталаћа чекао нас је други теретни воз, с тим што су вагони на њему били покривени. Одатле настављамо пут према Београду. Пруге и мостови су били оштећени тако да смо до Београда путовали цео дан. У тек ослобођени Београд смо стигли предвече. На свим зградама и улицама виделе су се последице ратовања: срушене фасаде и мирис паљевине. Ту су нас сачекала војна лица која су нас поделила у више група и одводили на смештај на разне стране. Неке су смештали у касарне, а неке по разним другим установама. Ми, који смо припали Другој личкој пролетерској бригади, били смо смештени у Женској реалној гимназији, у улици Краљице Наталије, испод Теразија. Смештени смо у једну велику салу која је била опремљена дрвеним креветима без постељине које су пре тога користили Немачки војници. Преморени, лежали смо ко је где стигао. Ту смо и преноћили. Сутрадан смо били окупљени у дворишту Гимназије и одатле распоређивани у чете и батаљоне и добили ново наоружање руске производње. Наши другови који су припали Првој пролетерској и Петој крајишкој бригади су одмах послати на Сремски фронт, а након неколико дана послата је и Друга личка бригада.

За Сремски фронт се ишло преко Земуна који је непосредно пре тога припадао Независној држави Хрватској. Наставили смо пут ка Сремској Митровици. У сусрет су нам долазила запрежна возила пуна рањеника које су са фронта слали на лечење у Београд. Виђали смо завијене главе, руке и ноге. Како смо се ближили Сремској Митровици, туђање топова и минобацача бивало је све јаче и јаче. Стигли смо у Шид одакле су се већ чули и митраљески рафали, што је значило да смо већ близу фронта. Чим смо стигли речено нам је да идемо у напад на село Нијемце. Пао је први мрак када смо стигли до прве борбене линије. Испред села смо заменили Двадесетпрву Српску дивизију и заузели положаје. Речено нам је да у напад крећемо преко ноћи. После силовитог напада, пола села је било заузето, све до реке Босут, која је делила село на два дела. Прелазак преко моста био је отежан због оштећења моста. Убрзо смо ослободили и други део села. Већ је било свануло. Наставили смо даље према селу Кометинцима. На путу до њега смо прошли поред Новог села где смо наишли на велики број беживотних тела наших сабораца Двадесетпрве дивизије. Била је уништена и чи-

тава позадина, која је остала одсечена од остатка дивизије. На пола пута до Кометинаца, отворена је тешка артиљеријска ватра на нашу јединицу, која је трајала неких десетак минута. Од толиког дејствовања непријатељске артиљерије, од силног дима и барута који се дигао, чинило нам се да се смрачило иако је био дан. На све стране чули су се јауци. Када је престало дејство артиљерије, могла су се видети раскомадана људска тела као и велики број рањеника. Даље се није могло ићи јер смо претрпели тешке губитке. Ту смо се укопали. Предвече су непријатељске снаге извршиле противнапад и потисли нас назад све до реке Босут. Неки су прелазили преко моста а неки чамцима и сплавовима. На том месту, смртно је рањена наша болничарка, звана Ека која је касније подлегла повредама.

Одступање је било око 15 км, приликом кога смо прошли кроз неколико села. Зауоставили смо се у селу Мартинце, одакле смо пред зору извршили противнапад. Ослободили смо село Адошевац и Малу Вашицу. Ту смо имали мали предах и следећег дана заузели положај поред Градине крај Босута. Ту смо остали скоро читаве зиме. Зима је била веома сурова. Река се заледила, тако да смо преко леда прелазили на другу обалу и нападали село Батровце. Први напад је био без успеха, јер је наша претходница наишла на минска поља и претрпела велике губитке. Крајем јануара 1945. године добили смо нови задатак: напад на село Илинце. Кренули смо ка том новом одредишту. Након пар сати хода наишли смо на Босутски канал, који је био залеђен. Тада је отпочело непријатељско дејствовање. Пала је команда: „Ускачи у канал!“ Под нашим теретом лед се поломио. Ледена вода нам је дошла до краја појаса. Прешли смо на другу страну и заузели положај. Био је први мрак. Брзо се пронела вест да нам је погинуо командант батаљона, Илија Рашета, који се увек налазио у првим борбеним редовима. То нас је јако деморалисало. Добили смо наређење да раширимо фронт. Наишао сам на школског друга и друга из детињства, Борислава Антића, који је био тешко рањен и лежао на снегу у локви крви. Могао сам да му помогнем само позивајући санитарет да пожури. Кренули смо у напад. Јуришали према селу Илинце. На пола пута до села наишли смо на напуштене непријатељске ровове, које смо одмах заузели. У тим рововима смо остали неколико сати. Била је мркла ноћ. Уследио је непријатељски противнапад. Њихов удар је био на наше лево и десно крило. Имали су за циљ да се пробију до Босутског канала и пресеку нам одступницу. Захваљујући нашим извиђачким четима одступница је одбрањена и ми смо могли да се безбедно вратимо натраг.

Вратили смо се на исте положаје на Градини. Ту нам је ујутро стигла допуна бораца. Те исте ноћи, од јаког мраза имао сам промрзле ноге и одатле сам упућен у један салаш у коме се налазио санитет. Због озбиљнијих промрзлина, одатле сам упућен у бригадну амбуланту у Шиду. Ту сам остао око 15 дана. За то време моја ратна јединица, прешла је на десно крило између Шида и Товарника. Тада сам се вратио у своју јединицу.

Већ је био март. Зима је попустила. Дани су бивали све топлији и топлији. Налазили смо се у дубоким рововима који су повезивали читав Сремски фронт, од Дунава до Саве. Успоставила се и комуникација на читавом фронту. Владало је примирје. Десно крило фронта држала је Прва пролетерска дивизија, Пета крајишка, бугарска добровољачка бригада као и италијански добровољци, звани „гарибалди“. Средину Сремског фронта држала је Шеста личка пролетерска дивизија. Лево крило, до Саве, држала је Двадесетпрва српска дивизија, Једанаеста ударна дивизија и неке војвођанске и сремске јединице. Нашу јединицу замењује Четрдесетдруга македонска дивизија. Наша јединица је повучена на слободну територију. Крајем марта, пред почетак пробоја, пристижу још неке јединице са Косова и околине Врања. Наступила је реорганизација јединица. При нашој су формиране неке нове чете. Ја сам припао противтенковској чети. Наша јединица се, у припремама за пробој, пребацује на лево крило. На путу до положаја, који је трајао цео дан, јасно смо могли чути одјекивање топова који су допирали са друге стране Саве из Брчког. Пронела се вест да ћемо тамо бити послати у помоћ, али до тога није дошло, јер је у међувремену, Брчко ослобођено. Наше јединице које су учествовале у ослобођењу Брчког, Једанаеста ударна српска и неке сремске и војвођанске бригаде, враћале су се ка нама преко Савског моста, нама у помоћ.

Те исте вечери отпочео је пробој. Прво је уследио напад на највећа непријатељска упоришта на левом крилу, село Врбањ и село Липовац. Напад је можда отпочео преурањено, јер су у нападу учествовали само пешадија и лака наоружања. Тежа артиљерија се кретала заобилазним путем, тако да није стигла да нам помогне у нападу. Тим нападом, наша пешадија је успела да заузме само пола села, али је убрзо уследио противнапад. Било је и рањених и погинулих. Тада је тешко рањен мој брат од стрица, Славко Лилић, из Плужине. Смртно је рањен и мој школски друг, Дојичин Станковић, такође из Плужине, који се у Београду добровољно пријавио за митраљесца. Преминуо је на путу за дивизијску болницу. У том нападу погинуо је и ко-

мандант Треће личке бригаде, Милан Медић звани Брзица. Пробој је извршен. Ишло се даље према Жупањи, која је ослобођена без већег отпора. На ред долази Ђаково. Оно је било веће непријатељско упориште. Већи проблем представљала је велика катедрала са чијих звоника су на све стране дејствовали непријатељски тешки митраљеви. Ми смо се спремали да гранатирамо катедралу, али је уследило наређење да катедрала не сме да се гађа, јер је представљала историјски споменик. Због тога је било већих губитака. Свуда унаоколо је било много рањених и мртвих. Након употребе лакшег наоружања, Ђаково је ослобођено. Следећи на ред долази градић Чазма, који је лакше освојен. Затим иде Славонска Пожега па онда Славонски Брод. Ту је било већег отпора. Први напад је одбијен. Град је освојен тек следећег дана. На улазу у Славонски Брод видели смо да је град веома оштећен. Железничка станица је била сравњена са земљом, као и околне зграде. Преврнути вагони су били свуда наоколо. Кратери су били дубоки и до 6 м. Једна трећина зграда у граду је била тешко оштећена, махом без крова и са напуклим зидовима. Била је то последица савезничког бомбардовања које се десило непосредно пре него што смо ми стигли у град. У нападу на Славонски Брод погинуо је Ратко Младеновић, сироче из Плужине, чији је старији брат Жика погинуо пар недеља раније на пробоју Сремског фронта, на Липовцу.

Сремски фронт био је једно од најтежих упоришта у Европи. Највише због тога што се он налазио на равничарском и мочварном терену. То је умногоме отежало копање ровова, јер је већ након пола метра избијала подземна вода. Наши борци су гинули углавном у лежећем положају, јер није било природних заклона. Зиме су биле дуге и сурове уз сталне ледене кише и снег. О креветима и топлој соби могли смо само да сањамо. Посебна несрећа је била та да се главна непријатељска техника и наоружање, која се повлачила ка Загребу, слила на Сремски фронт. Све се то морало поднети и издржати.

У пробоју Сремског фронта учествовало је око 1500 људи из Сврљешког краја. Једна трећина тог броја није се вратила својим кућама. За ослобођење наше земље, само из села Плужине погинуло је 17 бораца, а десетак су остали ратни инвалиди.⁴⁷

⁴⁷ Напомена редакције *Бдење*: Драгољуб Лилић, казивач овог сећања, ратни инвалид из села Плужине (општина Сврљиг), био је учесник у борбама на Сремском фронту.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, framing the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the title 'Баштина' centered within the pupil area.

Баштина

Јакша Динић

ВРАТАРНИЧКА ЗЪДНА И СВРЉИШКА ЗИДНА/ЗЕДНЕ

Аутор ових редова у двосложном имену једне мале речице наишао је на интересантан фонетски склоп у коме истакнуту улогу имају полугласник *ь* и експираторни акценат (*'*). Њихов међусобни однос доводи до необичног звучања назива речице. Према изговору мештана села Вратарнице код Зајечара, на чијој се територији речица налази, хидроним гласи: *Зьдна* f, *Зьдну* асс. Међутим, према осећању за акцентовање дијалекатских речи тимочког говора експираторним акцентом, и према стварном стању у заглавско-сврљишко-тимочкој топонимији, акценат би требало да буде на полугласнику *ь*, а не на ултими. Дакле, очекивало се да буде: *Зьдна*. У заглавској топонимији, на пример, полугласник је увек под акцентом, једино се у микротопониму *Сьнькѡсница* није заставио ни на једном од њих, него је отишао на *о*. Међутим, облик *Сьнькосница* настао је од **Sěnokosnica* (Loma 2007: 58), па произилази да ту полугласници и нису из праслов. доба него су каснија, аналошка, појава.

До овакве дистрибуције полугласника и акцента у хидрониму *Зьдна* дошло је стога што је у говору села Вратарнице слобода акцента у односу на полуглас већа, тј. *ь* се може налазити под акцентом, испред акцента, или иза акцента, као у примерима *дъньска*, *дъньска*, *жъне*, *жънули*, *мъгла*, *замъглили се*, *цъкло* (Соб. 70). Уосталом у атару Вратарнице забележена су само четири топонима са полугласником: два под акцентом, два изван акцента: *Зьдна*, *Кътинѡчи чукар*, *Сьствъци* и *Тъвна алуга* (Динић 2005: 231).

Присуство полугласника у имену речице говори о далекој прошлости хидронима и везује га за прасловенско доба. Каснији периоди су показали да се прасловенско **ь*, зависно од позиције у којој се у праслов. језику налазило, у различитим језицима различито рефлектовало. Овде се у ствари догодило да се прасловенско **ь* рефлектовало у *ь*.

Однос полугласника и акцента чини сложенијим питање постанка хидронима. Он онемогућује да се искључиво језичким

средствима дође до решења. Због тога смо приморани да сазнамо каква је то речица, да видимо да ли би она сама, као и њена околи-на, можда могле пружити додатне семантичке олакшице етимологији.

Свесни смо колико је опасно приступати етимологији полазећи од данашњих ликова, а немајући довољно ранијих историјских потврда, или занемарујући их. Али овде „раније потврде“ нису толико старе, него потичу из краја XIX века. Први писани помен речице налазимо код М. Ђ. Милићевића у његовој Кнежевини Србији, где је наводи под двоструким именом: *М. Шашка (Задна)* (Милићевић 873), затим у документима из Тимочке буне (1883), где се каже *место Задин* (Т. буна I 410), *место звано Задна* (Т. буна I 472; Раден. 2, 668), у *Задни – М. Рашки – код Вратарнице* (Т. буна II 302). Име Мала Шашка за ову речицу употребљавају још Ј. Мишковић (80) и С. Мачај (20), наводећи да је ту постојао и неки рудник, као и то да је речица била граница између Књажевачког и Црноречког округа.

Сви ови подаци из XIX века писани су књижевним језиком и млађи су од лика који се данас чује у говору Вратарчана, и онда као такви, неупотребљиви су у ове сврхе.

Речица *Зьдна* извире у шуми на си. страни пространог потеса Краварника, на висини од 400 метара (по карти). Крећући благо према јз. убрзо са десне стране прихвата један поточић који лети пресушује, а на 300-том метру нв. са леве стране прима воде једног другог безименог потока, који настаје од неколико извора и неколико поточића. Ту *Зьдна* савија на сз., да би на 200-том метру, примивши Рајков поток, окренула право на запад и прошавши кроз тесни кањон, који са леве стране чине литице Девојачког камена брда Бездета, а са десне стена звана Митин камен, ушла у равницу Колесар, којом тече неких седам-осам стотина метара, док не падне у Бели Тимок.

Речица *Зьдна* у равници већ од пролећа пресушује. Чињеница да остаје без воде даје нам упуте како да потражимо решење за њену етимологију. Она може пресушивати из разлога што су јој издани слаби или због тога што јој је дно слабо, па понире. Секвенца *-дн-* у хидрониму упућује нас према именици *дно*, зато ћемо видети да ли ће нам то помоћи.

Именица *дно* се дефинише као: „1. тврдо тло под воденом масом мора, језера, река, бара и сл. и под 2. као доњи део каквих удубљења, долина, котлина, судова, резервоара“ итд. (РМС 1, 696).

Реч *дно* је индоевропског порекла. У прасловенском периоду имала је облик **dъbno* (ЭССЯ 5, 174). Обично се праслов. **dъbno* објашњава од ие. **d^hub^h-no-* (SIL 130). Још у прасловенско време

именица је изгубила *-b-*. Лингвисти (Фасмер 1, 519) објашњавају *дъно* < *дъбно* као метатезу **бъдно*, сродно немачком *Voden* „земља, тло“ и грч. *πυθμῖν* („дно, подножје брда, корен неког броја“ < *φυθμῖν*; *πύνδαξ* „дно суда“, *skr. budhna-h* „основа, база“ (Boisacq 825–826).

У старословенском језику писана је као *дуно*, а после изједначавања полугласника, у старосрпском: *dāno*. *v dāno*, стоји у животопису св. Симеуна од Првовенчаног (Даничић 326), а цар Душан даривао је заселак *dānepolī* у Хвосну ћелији св. Саве у Карејама (Мон. serb. 138; Даничић 326). Пошто се полугласник *ь* налазио у слабом положају он је до краја XIV века нестао, јер је кнегиња Милица, као монахиња Еугенија, између 1389–1405, Дечанима поклонила *selo dnerole* (Мон. serb. 265; Даничић 326), тако да реч данас гласи *дно*. Има је у свим словенским језицима, са истим или нијансираним значењима.⁴⁸

Именица *дно* улазила је у топонимију самостално, у синтагмама или у сложеницама, као у примерима: *Дно*, град у Псковској области у Русији, *Равно дно*, део тока Белог Тимока чије је равно дно засуто белим шљунком величине ораха (Црноречје 164), *Днопоље*, насеље код Доњег Лапца у Хрватској (Imenik mesta 66), *Днолука* (Skok 1, 418).

Међутим, у нашем случају чиста именица *дно*, без измена, не може нам дати тражени одговор. Потребан би нам био неки глагол изведен од те речи. Прегледањем релевантних речника српског језика пронашли смо код Вука (с. 180) рф. глагол *заднити* са значењем *fundo instruo* „поставити дно“, у РМС *заднити* свр. „ставити дно“, у РСА *заднити* свр. „1. ставити, метнути дно, данце (на буре, кацу или неки други суд, 2. затворити, запушити.“ Међутим, сви ови глаголи говоре о затварању дна, а нама је потребан глагол који ће значити уклањање дна, да нешто остаје без дна.

Код Скока (1, 418) наилазимо на познати за нас неупотребљив деноминал: *zadniti* свр. „postaviti dno bačvi“, али и један употребљиви глагол *razadniti* свр. „ukloniti dno bačvi“ = *odadniti*, свр.,

⁴⁸ У буг. *дъно* „дно“ (дијал. *дно* „исто“, *дано*, *доно* „нижи део стабла дрвета“, *дъну* „дно суда“; мак. *дно* „дно“; словен. *дно* „дно“, „темељ, основа“, табан, *ђон*“, свуда у југ. слов. језицима „дашчано дно бурета“, ст. чеш. *дно* „део земљишта, парче земљишта“, г. луж. *дно* „дно суда“, *deno* „желудац код преживара“, д. луж. *дно* „дно“, *deno* „трбух, шкембе животиње“, полаб. *dānī* „дно“, пољ. *дно* „дно“, словн. *dnioŕ* „дно суда“, ст. рус., рус., рус-цслав. *дъно*, *дно*, *дъно* „доњи део суда, сметлишта, дубина“, рус. *дно* „основа, земља под морском водом реком итд“. „нижи део суда, резервоара за ђубре“, укр. *дно* „дно“, блр. *дно* „дно“ (ЭССЯ 5, 174-175).

odadnivati несвр. „uzeti bačvi dno.“ Међутим, од глагола *разаднити* (уклонити дно бурету) до имена реке *Зьдна* језички пут је могућ али доста компликован.

На срећу, у тимочком говору постоји адекватнији глагол и он гласи: *сьдни* несвр. (3. sg praes.) „избија дно бурету.“ – Сьдним едно дно на бурево, очу од њег да напраим кацу“ (ДИЈ 259). Постоји у истом говору и свршени глагол: *изсьдни* „избије дно бурету.“ – Смрзла се вода, па изсьднила бурено.И у РСА (7, 261) постоји свршени глагол *изаднити*, покр. „изглавити, извадити дно (напр. бурету).“

Од тимочког импф. глагола *сьдни* настао је придев *сьдна* „која је без дна,“ (то јест *сьдњена* – која је сваке године остајала без дна, сваке године пресушивала) одакле се образује супстантив *сьдна* f „она која је без дна“ и прелазак тог апелатива у име речице **Сьдна*. Када пређе *s > z* (као у примерима: *свезда* : *звезда*, *своно* : *звоно*, *свер* : *звер*, *сунсара* : *зунсара* итд.) онда добијамо данашње име *Зьдна*. Могуће је да је у далекој прошлости хидроним био двочлана синтагма у којој је поред *Зьдна* стојала нека именица женског рода, првенствено *река*, па је цело име могло гласити: **Зьдна река*, (или **Река Зьдна*), а да је потом у процесу универбизације, појави старој још од прасловенског доба (*Топ. Бањске* 276), апелатив *река* отпао и остала само *Зьдна*. *Зьдна* је значи река која је без дна и зато пресушује. Она је семантички оно што је и *безданица* (*Безданица*, река код Великог Извора (*Косовљани* 465), али је *безданица* настала на други начин. И у њеној основи је *дно*, а именица *бездан* која је и мушког и женског рода и у исто време и придев „abyssus“ настала је из сложенице *без дна*. *Бездан* поименичен на *-(н)ица* да је *безданица*. (Skok 1, 418), упор. и *Безнаница*, јама без дна (Цицмил, 147), док је *Зьдна* настала од глагола који значи избијање дна.

Турски попис из 1455. године два пута у сврљишком крају, бележи име села *Зидна*, са 52 куће, подељеног двојници тимариота, који су имали обавезе у одбрани града Сврљига. Један од њих био је Али, син Калауза, а други Емир шах, син извесног Хамше. Судећи по броју домаћинстава село је било значајно за оно време. Попис из 1560. године исто село помиње четири пута али под именом *Зедне* (Лукач 80 и 156). Тада је подељено четворици спахија којима је плаћало значајну суму од 8.540 акчи.

Графије *Зидна* и *Зедне* представљају једно те исто село, које је само у два различита пописа различито записано, а затим при читању различито прочитано. То различито читање стоји у вези са основном карактеристиком арапског писма, то јест да је оно писмо сугласника, а без самогласника. Самогласници се додају при читању, према осећању или потреби, па тако имамо да се у овим по-

писима село једном зове *Зидна*, а други пут *Зедне*. И село *Зидне/Зедне* налазило се у једном безводном потоку, то јест потоку који такође није имао дно, као што га и *Зьдна* није имала.

И код села *Зидна/Зедне* етимологија се решава као што се решавала код хидронима *Зьдна*, с тим што се код *Зидна* праслов. *џ (ако је тамо постојало) рефлектовао при читању у *и* (*Зидна*), а у другом случају *џ се (ако је тамо постојало) при читању рефлектовало у *е* (*Зедне*). Могуће је и то да су се у средњовековном изговору, као предлошку турском писару, и у једном и у другом случају чули самогласници, али их писар арабике, није забележио, што је накнадно, при читању, једном изронило у првим слогу као *и* (*Зидна*) а у другом случају као *е* (*Зедне*). Задње *е* у *Зедне* указује на плурални облик, у ствари указује да је *Зедне*, етник и да означава људе: „они који су из Зедне.“

Д. Б. Лукач која је превела и објавила ове турске пописе није успела да убицира село *Зидна/Зедне* и оба пута је у примедби констатовала: „неустановено.“

Међутим, прикупљајући топономастичку грађу у западном делу књажевачке територије наишли смо 2008. године близу села Сврљишке Топле на поток који се зове *Задна* (Динић 2015: 206), у коме се некада налазило село *Зидна/Зедне*. Не знамо где се налазио нагласак код села *Зидна/Зедне*, али су мештани Сврљишке Топле акценат код имена потока стављали на први слог: *Задна*, а такав акценат смо очекивали и код вратарничке *Зьдне*, али оне је, користећи слободу акцентовања у вратарничком говору, побегао на отворену ултиму *Зьдна*.

Сврљишка се Топла сматра континуантом села *Зидне/Зедне*, наведеног у турским пописима XV–XVI века, само што се мало извукла источније, напустивши безводни поток *Задну*. Па иако је пре неколико векова напустила *Задну* Топла ја до најскоријих времена оскудевала у води. Тек сада када је узела воду из Сиљег вира код Сврљишког Тимока има довољно воде.

Скраћенице

Вук – Вук. Ст. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1935.

Даничић – Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, књ. 1. Београд 1863.

ДИЈ – Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2008.

Динић 2011 – Ј. Динић, *Имена река и других вода у поречју Тимока* ОП XXI, Београд 2011.

Динић *Косовљани* – Ј. Динић, *Ономастика косовљанских села у околини Зајечара*, ОП XXII, Београд 2015.

- Динић 2015 – Ј. Динић, *Топонимија Белог Потока, Божиновца и Сврљешке Топле*, „Бдење“ 45/46, Сврљиг.
- Динић, *Црноречје* – Ј. Динић, *Топоними Црноречја*, Зајечар 2011, стр. 1–500. Рукопис у Одбору за ономастику САНУ.
- ЭССЯ – *Этимологический словарь славянских языков*, выпуск 5, Москва 1978.
- Лома 2013 – А. Лома, *Топонимија Бањске хрисувоље*, Београд.
- Лукач – Д. Б. Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15–16 век*, Софија 1975.
- Мачај – С. Мачај, *Црноречки округ*, Гласник српског ученог друштва књ.73. Београд 1892.
- Миличић – М. Ђ. Миличић, *Кнежевина Србија 1–2*, Београд 1876.
- Мишковић – Ј. Мишковић, *Књажевачки округ*, Гласник српског ученог друштва, књ. XLIX, Београд 1881.
- Раден. – А. Раденић, *Радикална странка и Тимочка буна 1–2*, Зајечар 1988.
- РСМ – *Речник српскохрватског књижевног језика I*, Матица српска, Нови Сад 1967.
- РСА – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, књ. 5, Београд 1968, 687; књ. 7, Београд 1971, 261.
- Соб. – А. Н. Соболев, *Говор села Вратарница в восточной Сербии в историческом и ареалном освещении*, München 1994.
- Т. буна – М. Николић, *Тимочка буна 1883. 1–2*, Београд 1954–1955.
- Фасмер – М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*. Пер. с нем. и дополн. О. Н. Трубачев, Москва 1986.
- Цицмил 2010 – Р. Цицмил-Реметић, *Топонимија Пивске планине*, Библиотека Ономатолошких прилога књ. 1, Београд.
- Voisacq – E. Voisacq, *Dictionnaire etymologique de la langue grecque*, Heidelberg–Paris 1916.
- Imenik mesta – *Imenik naseljenih mesta u SFRJ*. Priredio Rastko Grujički Službeni list SFRJ.
- Loma 2007 – A. Loma, *Two Serbian Place names Ending in –iš of Romanian Origin Mriš and Dešiška*, Balcanica XXXVIII, Beograd.
- Mon. serb. – *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, ed. Fr. Miklosich, Vienna 1858.
- SIL – R. Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Brill, Leiden-Boston 2008.
- Skok – *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*, Zagreb 1971.

Гордана Ивковић

НАРОДНА НОШЊА У СВРЉИГУ У XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Миграције које су се дешавале у далекој прошлости на тлу данашње територије Србије, утиснуле су снажан печат у развоју духовне и материјалне културе српског народа. У проучавању етничке и културне прошлости једног народа, народна ношња заузима веома значајно место. Кроз историју она је била важан показатељ културног идентитета кроз који се преламају природне карактеристике одређеног краја, културно-историјски утицаји, токови и вредности одређене средине. Осим основне функције да заштити тело у различитим климатским условима, народна ношња је имала и естетску улогу, спољашњим знацима одређивала идентитет особа (социјални статус, брачно стање, старост, пол). Крајем XIX и почетком XX века у Србији наступају многе промене, с обзиром на историјске, друштвене и економске прилике, што се одражава и на народну ношњу.

У ширем смислу народна ношња сврљишког краја припада ношњи централнобалканског типа. Разликују се варијанте народне ношње староседелаца и досељеника, односно тимочко-браничевског становништва и досељеника јужних и југоисточних струја (моравско-вардарске, косовско-метохијске и других).⁴⁹ Народна ношња сврљишког подручја од краја XIX века била је једноставног изгледа. Главне сировине за израду текстилних производа биле су вуна, конопља, лан и кожа. Употреба вуне произилазила је из сточарске економије. Фабрички производи, донешени са стране, за већину су били реткост. У то време почиње и продор шумадијске мушке ношње.

МУШКА И ЖЕНСКА НАРОДНА НОШЊА ДО КРАЈА XIX ВЕКА

Од педесетих година XIX века под утицајем индустријализације и утицаја града на село настале су извесне трансформације у народној ношњи. У околини Сврљига те промене се запајају најпре код мушке народне ношње, у избору и обради

⁴⁹Вјера Медић, *Осврт на истраживања Београдског етнографског музеја у Сврљигу (традиционална народна ношња Сврљишког краја)*, Бдење, број 40, година 12, април/јун, 2014, стр. 179.

материјала. Мушкарци су чешће путовали у суседне крајеве и због послова одлазили у градове. Те честе миграције допринеле су да мушка народна ношња доживи брже измене за разлику од женске.

Капе (*шубаре*), израђиване од разних врста и материјала: плетене, кожане од јагњећег крзна, тамних боја (црне или браон), представљале су свакодневни одевни предмет Сврљижана. Јагњећу кожу су носили ћурчији на штављење, даљу обраду и израду шубара. На подручју Горњег и Доњег Тимока мештани су носили капе од вуне, облика шубаре, рађене у домаћој радности. Овај одевни предмет је постао општа капа читаве године, а не само током хладнијих дана. Главу су од зиме штитили посебном врстом јагњеће шубаре, *ушанком* (са стране су додати комади коже који покривају уши). Носили су и *барле* или *баретине*, велике шубаре од јагњеће коже са дугом нешишаном длаком. Као и у неким деловима Србије, у овом временском периоду, старији људи у Сврљигу су често уплitalи дугу косу у перчин. На овај начин наше власти су желеле да се Срби и по начину чешљања разликују од Турака.

Кошуља је израђивана од простог домаћег платна, кучине, право кројена, дужине до колена и широких рукава. Појас је служио као украс на оделу. Ткан је од вуне и преко њега опасивао се кожни каиш, *ремник*. Преко кошуље ношене су разне врсте хаљетака, зимских и летњих. Хаљетак за зимску ношњу је у ствари кожух израђиван од овчије коже. *Доламче* је било нешто дуже (до изнад колена), увек од белог сукна (*бела клашња*), са мало гајтана по ивицама. *Џамадан* (мушка сукнена јакна) или *антерија* шивен је од сукна, са рукавима и копчањем на предњој страни. Пред крај XIX века као одевни предмет јављају се грудњаци, *памуклије*, кројени са преклопом на грудима. Носиле су их старије особе, нарочито у селима западно од Сврљига. *Гуња* је била слична хаљини и подсећала је на кабаницу. Била је равног кроја са капуљачом и носили су је пастири преко кошуље и јелека. *Џубе* или *зубун* је карактеристичан део ношње у селима источно од Сврљига (Гулијан, Лозан, Периш), који се облачио преко џамадана. Прављен је без рукава, од белог сукна, са разрезама са стране, украшаван гајтанима. У Тимочкој крајини зубуни су били краћи извезени вуненим концем. Њихов украс су стилизовани цветни орнаменти. У околини Зајечара, на зубунима се поред веза, на грудима и леђима јављају чојане траке црвене боје. Слични зубуни ношени су у селима око Сврљига која гравитирају према Нишу.

Шивене чакшире претежно су браон боје добијене традиционалним начином бојења (најчешће је употребљавана кора

плода ораха). Разликовале су се по кроју и по називима у селима западно и источно од Сврљига.⁵⁰ Уске чакшире од сукна, *бревенеци*, кројене су плитко до кукова, узаних ногавица, без џепова и са прорезима са стране. Украшаване су црним гајтанима. Преко вунених чарапа обмотаване су до колена беле *обљале*, *навошите* (врста тозлука) од сукна. Опанке су правили сами сељаци од неуштављене коже (свињске или говеђе). Везивали су их дугачким врпцама. Опанци су ношени нарочито у селима источно од Сврљига.⁵¹

Карактеристичан облик уређивања косе сврљишких жена у овом временском периоду је чешљање у *трвеље*: косу су делиле по средини главе у раздвајање и уплитале у плетенице (*перчини*). Свака плетеница савијала се кружно и везивала на затиљку. Да би изгледале пуније, плетеницама су додавани трвељи (вештачке плетенице исплетене од црне вуне или конопљиног платна). Главу су покривале *обрадачем*, *убрадачем* или *ручником* начињеним у облику капе са правоугаоним репом који је слободно падао низ леђа. Поврх травеља се повезивао платнени везени пешкирић или марама (*шамуја*). Због хигијенских и здравствених неприлика крајем XIX женама је било забрањено ношење трвеља, а масовно одбацивање је уследило почетком XX века.

Кошуља шивена од ручно тканог конопљиног платна (*пртени постав*) кројена је широких рукава, дужине до колена. Предња (по средини разрезана) и задња страна (леђа), као и *огрљак* вежени вуницом у виду геометријских или биљних мотива саставни су делови кошуље. Од разнобојне вуне и конопље ткан је појас, *тканица*, опасиван око струка, тако да се са леве стране други крај појаса спуштао низ бедра. Прегача израђивана од домаће вуне обавезно се носила преко сукна.

Сукња – *запрег*, *вутарка*, *пртенка* темељни је део женске ношње у сврљишким селима, састављена хоризонтално из две поле и набран у струку, нарочито у задњем делу. Ткана је од белог кудељиног платна са уздужним пругама црне или тегет боје. У селима источно од Сврљига тај тип сукње је носио назив *вутарка*.⁵² Носиле су се преко кошуље и лети и зими, а израђиване су и од памука или вуне. У околини Ниша, али и у сврљишким селима кројена је и краћа *вутарка* од памука укра-

⁵⁰ Љиљана Тојага, *Народна ношња*, Културна историја Сврљига, књ. 2, Ниш – Сврљиг, 1992, стр. 261

⁵¹ Исто, стр. 263.

⁵² Љиљана Тојага, *Народна ношња*, Културна историја Сврљига, књ. 2, Ниш – Сврљиг, 1992, стр. 264.

шена везом. Главна карактеристика вутарке је што се она увек носила несастављена.

Зубун или *ћурдија* спада у ред најлепших женских хаљетака од белог сукна, кројен без рукава и отворен спреда. Одевале су га жене у селима западно од Сврљига, али и у околини Ниша. Груди *зубуна* су украшаване нашивцима од црвене чоје са мало веза у разнобојним вијугавим линијама. Леђа *зубуна* богато су украшавали мрком и светло црвеном вуном са стилизованим орнаментима.

Разнобојним геометријским облицима уплетаним у чарапе од домаће вуне употпуњавана је естетска страна ових неизоставних одевних предмета. Обично су биле дуге до колена и везиване уплетеном врпцом. Опанке од сирове свињске или говеђе коже израђивале су веште руке сврљишких сељака.

МУШКА И ЖЕНСКА НАРОДНА НОШЊА ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА У СВРЉИГУ

Почетком XX века у ношњама сврљишког становништва почињу се јављати извесне новине у погледу материјала, боје, кроја и израде. Под градским утицајем већ у првој половини XX века заступљени су и куповни одевни предмети са градског подручја као и делови шумадијске ношње – *јелек* и *гуњић*. Из ношње су нестајали грубљи и тежи хаљеци, а уместо њих се усвајају уже чакшире од сукна, јелек и боља обућа. У овом периоду у сврљишком крају ношње се постепено изједначавају у свим селима, и западним и источним. Уместо феса и пешкира, што се сматрало турским и арбанашким утицајем, свакодневно се носила *шајкача* и кожна шубара *астраганка*, шешири и качкети.

Старији људи носили су конопљану кошуљу, а млађи од ланеног и памучног платна са наборима на грудима, порупчићима. Дужина кошуља је бивала краћа. Уместо сукна, које се и даље користило за израду неких хаљетака, употребљава се *шајак*, вунени материјал, чоја домаће израде, која се користи и за шивење празничних одела. Мушку ношњу су карактерисале панталоне *на брич*, војничког кроја узане чакшире са ногавицама тесним на листовима које се шире се изнад колена. *Беневреци*, кројене су плитко, до кукова са уским ногавицама, без џепова и са прорезима са стране. Чакшире су украшаване црним гајтанима. Беневреци су ношени у селу Лалинцу са увученом, пртеном кошуљом, опасаном тканицом. *Кожух* или *памуклија*

је око Првог светског рата замењен кратким штофаним капутом.

Опанци су израђивани од штављене коже, са каишима уместо вунених врпци. Овај тип опанака без шиљка, заокружљених на прстима, израђивали су опанчари, а они су и данас у употреби.

Женска народна ношња такође је претрпела промене. У селима око Сврљига и северно од Књажевца, жене су повезивале *забратке*, обичне беле велике мараме. За разлику од других крајева, овде су се девојке повезивале, па је било тешко разликовати девојку од жене. Уз забратку није ношен накит, осим ките свежег цвећа. Кошуље су рађене са чипком, украшаване везом на грудима и рукавима. Девојачке празничне кошуље називале су се *рекле* и шивене су од куповног материјала, кројене као блуза са више поруба и обавезном чипком. У околини Ниша називали су их *кошуље са везеним полама и бојевима*.⁵³ Преко кошуље опасиван је вунени појас *тканица* живих боја. У Тимоку су на појасу ношене *пафте* (метални и седефастни украси).

Од сукнених хаљетака носила се сукнена хаљина и зубун. *Антерија* (врста кратког капута), облачила се преко кошуље. Предњи делови су се преклапали један преко другог. Почетком XX века *запрег*, несастављена сукња, почиње да нестаје. Јављају се сукње разних назива у зависности од врсте ткања. У околини Тимока и у селима западно од Сврљига жене су у хладним данима носиле по две и више сукњи (*вистана*), од којих је горња била најдужа и најлепша. У то време носила се и *дрешка* (сукнени капут) до струка, који је заменио зубун. После Другог светског рата прављена је краћа и ситно набрана сукња, *крџан* (тип несастављене сукње). У овом периоду и обућа је претрпела промене. Обувани су штављени опанци, али и гумени, фабричке израде. Чарапе су се носиле дуге а и краће, плетене од црне вуне и украшаване цветном орнаментиком.

Већ у првој половини XX века куповином одевних предмета у градским радњама становници села почињу да мењају стил дотадашњег облачења. Тако је народна ношња постепено губила етничке и регионалне карактеристике, с једне стране, а са друге стране, доприносила унифицирању у погледу одевања, не само у Србији, већ и на широј територији. Процес мењања одеће на селу наставио се до данашњих дана.

Може се закључити да је народна ношња са великог Тимочко-браничевског подручја, као и многобројних досељеника,

⁵³Милка Јовановић, *Народна ношња у Србији у деветнаестом веку*, Београд, 1979, стр. 180.

по многим елементима јединствена у Србији. Оригиналну сврљишку ношњу издваја пре свега једноставност. Појава новог фолклоризма иницирала је нову функцију народне ношње као сценског костима у функцији очувања традиционалне културе и културне историје сврљишког краја.

Породица из околине Сврљига

Стари Сврљижанин из Пирковца

Литература:

1. *Бдење*, часопис за књижевност, уметност и културну баштину, Сврљиг, бр. 40 година XII (април/јун), 2014.
2. *Језик, култура и цивилизација*, главни и одговорни уредник Сретен Петровић, Ниш, 1992.
3. Јовановић, Милка, *Народна Ношња у Србијуу XIX века*, Београд, 1979.
4. Милићевић, Ђ. Милан, *Кнежевина Србије*, Београд, 2005.
5. Станојевић, Станоје, *Народна енциклопедија*, књ.3, Загреб, 2000.
6. Шобић, Јерина, *Одећа и орнамент Србије у Етнографском музеју у Београду*, Београд, 1956.

Владица Живановић

СВРЉИГ И ОКОЛИНА У ВРЕМЕ ТОПЛИЧКОГ УСТАНКА 1917. ГОДИНЕ

Једина оружана побуна у Првом светском рату на територији коју су окупирале Централне силе била је Топлички устанак. Пред крај фебруара 1917. створена је слободна територија са центром у Топлици и седиштем у Прокупљу. „Поред те територије постојале су још најмање две мање на десној обали Мораве, и то једна у власотиначком крају..., а друга северно од Ниша између Сврљига и Сокобање.“⁵⁴ Бугарске окупационе трупе ушле су у Сврљиг 28. октобра 1915. године. Сврљишки срез ушао је у састав Окупационог магистрата,⁵⁵ уведена је бугарска административна, црквена и војна управа. У Сврљигу и околним селима стациониране су бугарске војне посаде које су изнуђивале новац, пљачкале и силовале. Забележено је да је народ месио хлеб од окомака⁵⁶ или млевене коре дрвета, како не би умро од глади. Отпочела је насилна бугаризација. Срби су приморавани да мењају презимена у бугарска. Српски језик је био забрањен. На места побијених српских учитеља доведени су бугарски, учило се из бугарских буквара. У Нишкој епархији убијено је и интернирано око 100 свештеника, а уместо њих су доведени бугарски свештеници. Међу убијеним свештеницима је и парох црнољевачки Светолик Антонијевић.⁵⁷ Понижења која су Сврљижани доживели у време бугарске окупације нису запамћена до тада. Због тога се велики број мушкараца и жена одмеће у шуме и оближње појате одакле нападају бугарске војнике.

УЧЕШЋЕ СВРЉИЖАНА У ТОПЛИЧКОМ УСТАНКУ

На дан 4. фебруара 1917. позвани су Сврљижани да се јаве у Сокобању на регрутацију „народној комисији“, међу њима је био и храбри Богољуб Милетић из Лабукова. Кад је сељацима речено да треба да приступе бугарској војсци, Богољуб је казао: „Ја нећу да будем бугарски војник, нити хоћу да бијем своју браћу..., јер кад немам оца, не треба ми ни очух“.⁵⁸

⁵⁴ Др Миливоје Перовић, *Топлички устанак*, Београд, 1959, стр. 173.

⁵⁵ Драгољуб Ж. Мирчевић, *Сврљиска брда и врх зелени*, Сврљиг 1984, стр. 49.

⁵⁶ Окруњени клип кукуруза. У сврљишком крају се чује и: корењши и пијало.

⁵⁷ <http://eparhijaniska.rs/>

⁵⁸ Архив Војноисторијског института, п. 7, к. 79, фасцикла 9, бр 19.

Након тога Милетић окупља сељаке из околних села и са својим људима одлази у Рсовац где се сусреће са војводом Миланом Дечанцем који је стигао из Топлице.

Богољуб Милетић,
четовођа из Лабукова

Јевросима Милетић из Лабукова,
учесник Топличког устанка

Војвода Дечанац уводи Милетићеве људе у списак топличких устаника. Милетићеви устаници су добили задатак да крену према Сврљигу и тамо организују устанак. У Топличком устанку било је доста жена које су узеле учешће у борби. Тако је у чету Богољуба Милетића бежећи од Бугара који су хтели да је силују, дошла Јевросима из Лабукова и остала са пушком у руци све до краја рата. Јевросима је касније постала супруга Богољуба Милетића.⁵⁹

Прва акција била је 14. фебруара у Давидовцу када су поцепане слике бугарских државника и спаљена архива бугарске реквизиције. Ту се устанку придружило 30 младића.

Затим је чета ушла у Галибабинац, где им се придружило још 5 бораца. У Галибабинцу и Лабукову устаници су убили месне председнике општине, постављене од бугарских власти. У Лалинцу заробљавају бугарске војнике и придружује им се још 50 устаника. Милетић затим у Плужини поставља заседу за 20 Бугара. Заробио их је, па је познате злочинце побио, а остале пустио. У Плужину тада из Грбавча пристиже 100 војника који се придружују устанку. Чета је сада бројала преко 200 војника. Обавештен о успесима устаника, бугарски начелник у Сврљигу заједно са војском бежи из Сврљига у Пирот. Милетић 28. фебруара са четом

⁵⁹ Др Миливоје Перовић, *Топлички устанак*, Београд, 1959. стр.185.

улази у Сврљиг. На ослобођени Сврљиг упућене су значајне бугарско-аустријске снаге. Милетић у својим казивањима каже: „Испред села Грбавча код Грамаде ја сам са мојом четом... сачекао ову бугарску војску која је бројила око 1000 и више људи, те сам их изненада напао и ту у једној крвавој борби, у којој је погинуло 74 четника, моја је чета морала одступити пошто је непријатељ имао неколико топова, митраљеза и два аероплана.“⁶⁰

Кућа Богољуба Милетића у Лабукову

Богољуб Милетић са породицом

БУГАРСКА ОДМАЗДА ЗБОГ УЧЕШЋА СВРЉИЖАНА У ТОПЛИЧКОМ УСТАНКУ

У знак одмазде због учешћа Сврљижана у Топличком устанку, бугарски мајор Тенцијев спроводи срамну освету над недужним цивилима. Бугари су 13. марта упали у село Грбавче, извели 63 људи код школе, међу њима жене, младиће и девојке које су мучили и на крају убили. Већ мртве, Даницу и Милунку Миливојевић, која су биле трудне, Бугари су распорили и бајонетима им

⁶⁰ Архив Војноисторијског института, п. 7, к. 79, фасцикла 9, бр. 19.

из утробе извадили и боли децу.⁶¹ Бугари су и по осталим селима Сврљишког среза стрељали цивиле и палили куће, али нису успели да слома дух овог слободарског народа.

Богољуб Милетић се повукао у шуме, одакле је и даље вребао бугарске патроле. Месец дана након пробоја Солунског фронта 15. септембра 1918. бугарска војска напушта овај крај повлачећи се ка Нишу за Софију.

*

Жртве Сврљижана у Топличком устанку доказ су државотворног и слободарског духа српског народа који је за одбрану језика, писма, православне вере и части своје породице био спреман да да оно највредније, а то је живот.

Спомен-костурница у Грбавчу подигнута 1935. године

⁶¹ Драгољуб Ж. Мирчетић, *Сврљишка брда и врх зелени*, Сврљиг 1984. стр. 50, 51.

Догађања

Нове институције

ХЕМИМОНТАНА
силази са Старе планине

У нашој средини отпочело је свој рад једно удружење културних и научних радника, о чијим резултатима укратко саопштавамо, надајући се да ћемо неке од његових резултата у наредним бројевима *Бдења* и подробније приказати.

Удружење истраживача НАЕМИМОНТАНА Ниш, бави се истраживањем природних, историјских и културних вредности Старе планине (лат. Mons Haemus) и објављивањем резултата истраживања.

Циљ Хемимонтане је упознавање са прошлошћу и садашњошћу подручја Старе планине и суседних области, лепотама и природним богатствима, животом и радом људи, њиховим знањима, умењима и веровањима, и развијање љубави за човека, природу и њене вредности.

Хемимонтана ће преко својих сарадника из свих струка које старопланинско подручје могу проучавати прикупљати постојеће чињенице знања и искуства, израђивати текстове за појединачне и скупне публикације, и стављати их на увид читаоцима – школама, медијима, привредницима, туристима.

Хемимонтана ће се бавити и прометом својих издања, рекламног материјала, сувенира и информација о Старој планини и њеним природним, културним и туристичким потенцијалима.

Хемимонтана ће ради остварења својих циљева и задатака сарађивати са институцијама и појединцима из Србије и других земаља, нарочито са земљама Балкана и Европске уније, ради размене информација, истраживачких искустава, методологије проучавања,

обезбеђења материјалних услова истраживања, као и у области доступности резултата истраживања и издаваштва ширем тржишту.

Истраживачку екипу чине: др Недељко Богдановић, др Драган Лилић, др Голуб Јашовић, др Ана Савић Грујић, Александар Богдановић.

Године 2015. уз помоћ Министарства за културу Републике Србије Хемимонтана је, у библиотеци Паметнило (Културно и језичко наслеђе Старе планине) урадила и објавила три књиге: *Говор и језик Старопланинаца* Недељка Богдановића, *Зборник радова Пастирски именованослов* и *Подмициорски јеловник* Недељка Богдановића.

Године 2016. на конкурс Министарства Хемимонтана није добила подршку, иако је имала понуду врло актуелних и атрактивних тема. Рад је настављен о личном трошку истраживача. Ипак је смогла снаге да у библиотеци Самовило, која је посвећена уметничком стваралаштву (поетском и прозном) на мотивима (Старе) планине, публикује четири песничке књиге и једну књигу афоризама. То су књиге: Зорана Вучића *Врвина за небо*, Обрена Ристића *Венац Творцу и друге песме*, др Драгољуба Симоновића *Јагње ђурђевско*, др Недељка Богдановића *Олтар у планини* и Милена Миливојевића *Премисљаји и досмислице*.

На првом страни сваке књиге постоји адекватна анотација.

Зоран Вучић: Врвина за небо. Збирка песама и лирских записа на завичајне теме. Географски завичај је источна Србија, језик српски, локални идиом. Тематска основа је доживљај распада и нестајања патријархалног села. Основно осећање туга због неумитности пропадања, пролазности живота, али и због трагичних последица у промени начина живота српског села. У књизи се испољава лирски осећај за живот на селу, с љубављу за природу и прекор човековој безобзирности и суровости у условима савременог живота и односа према својој околини.

Обрен Ристић: Венац Творцу и друге песме. Књига поред сонетног венца, надахнутог духовном традицијом српског народа и испуњеног визијама моћи и лепоте стваралаштва које излази из речи и у реч се слива, доноси и кратке изборе (по неколико песама) из других књига. Превасходно се ради о песмама снажног надахнућа историјом и стварношћу источне Србије, родног и духовног завичаја песничког. Отуда и смештање општих мотива у завичајне пределе, и слике из горштачког искуства човека старопланинског краја. Забринутост за судбину човека савременог доба долази из спознања несклада између онога што је дело божанског надахнућа (природе) и човековог деловања усмереног интересима.

Драгољуб Симоновић: Јагње ђурђевско и друге песме старопланинске. Поезија на мотивима српске митологије ста-

ропланинског поднебља. Митски доживљај света повезује се са историјским и културним моментима минулог времена, са српском народном поезијом и усменом поетиком, и остварује у естетизованом духу паганства. Узбудљиви записи нераскидиве повезаности човека, природе и времена, смештени у простору Старе планине и њеног природног и духовног окружења, формулишу се у духу козовске трагике, и осећања свеопште жртве.

Недељко Богдановић: Олтар у планини. Поетски записи и песме, настали једног лета у родном селу Бучуму, инспирисани завичајним мотивима и актуелним доживљајима аутора.

Милен Миливојевић: Премишљаји и досмислице. Збирка афоризама инспирисаних горштачким схватањем живота и човека у њему. Неке животне истине саопштавају се на мало лукав начин, што и приличи сеоским мудроњама, које познајемо као Давида (Штрпца), Симеуна (Ђака), Еру (с онога свијета), али и као особе које негде зову шерети, а у старопланинском подручју сајтари. Један Сојтерија био је познат и Стевану Сремцу. Врло, врло модерно казивање о неким старим истинама. У просеку – опет добро!

Године 2016, уз помоћ Градске општине Пантелеј, објављен је и цветник (Избор) песама о Нишу *Наиса љубави моје*, састављача др Недељка Богдановића и Милорада Стојковића.

Претходне године, Хемимонтана је као поновљена издања објавила књиге: *Бела лоза* (Сврљишке свадбене песме) Недељка Богдановића и *Сврљиг и околина* акад. Василија Крестића и Витомира Ђорђевића.

У 2017. години Хемимонтана је конкурисла код Министарства за културу са темом *Лексика и фразеологија о жени у говору старопланинског подручја*. (До овог извештаја, још нису познати резултати конкурса).

Пошто је Хемимонтана непрофитна организација и сав евентуални приход улаже се у даља истраживања, да ли ће се нешто од планираног и остварити умногоме зависи од друштвене помоћи на проучавању и публикавању Културног и језичког наслеђа Старе планине, што је основни задатак овог удружења.

У Сврљигу, 21. априла 2017.

По обавештењима заступника Хемимонтане
др Недељка Богдановића

РЕДАКЦИЈА БДЕЊА

IN MEMORIAM

Раша Попов преминуо је у Београду 19. априла 2017. године у осамдесеттрећој години живота.

Рођен је у Мокрину 26. јуна 1933. године. Бавио се књижевним радом, публицистиком и глумом. Био је дугогодишњи сарадник *Мокринских новина* и звезда телевизијске емисије за децу *Фазони и форе*. У периоду од 1975. до 1977. био је лектор за српскохрватски језик у Лондону, Бирмингему и Нотингему, а од 1983. до 1985. главни уредник куће *Матица српска*.

Аутор је више десетина књига за децу и одрасле и добитник бројних награда међу којима се издвајају „Гордана Брајовић“ за најбољу српску дечју књигу 2013. године и „Доситеј Обрадовић“ за животно дело 2015. године.

Најзначајнија дела: поезија – *Два ока* (1963), *Гвоздени магарац* (1976), *Спев о транзицији* (2009); књиге за децу – *Жабац који не зна да ћути* (1987), *Шешир без дна* (2001), *Био сам срећни коњ* (2003), *Чаробњаков SMS* (2007), *Мокрински патуљици* (2013); публицистички радови – *Задимљена историја* (2010).

Редакција Бдења

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ, КУЛТУРУ И СПОРТ СВРЉИГ,
ОРГАНИЗАТОР ПЕСНИЧКИХ СУСРЕТА
„ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“

РАСПИСУЈЕ:

КЊИЖЕВНИ КОНКУРС
ЗА НЕОБЈАВЉЕНИ РУКОПИС ПОЕЗИЈЕ

Право учешћа имају песници који пишу на српском језику. Рукопис, обима до 80 страна, треба да буде потписан шифром и достављен у три примерка. Решење шифре у посебном коверту, са биографским подацима, адресом и бројем телефона, приложити уз рукопис и послати на адресу:

Центар за туризам, културу и спорт
(за књижевни конкурс)
Улица Боре Прице 2
18360 Сврљиг

Награда је штампање књиге у едицији часописа *Бдење*.

Крајњи рок за слање рукописа је 30. септембар 2017. године.

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за *Бдење* достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Times New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА ИЗДАВАЧА:

Центар за туризам, културу и спорт
Боре Прице 2
18 360 Сврљиг
(За уредништво *Бдења*)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Видосав Стевановић</i>	
БУНКЕР.....	3
<i>Зоран Пешић Сигма</i>	
ДОМЕ, СЛАТКИ ДОМЕ.....	11
<i>Милан Ненадић</i>	
РЕДНА ЧАША	20
<i>Илеана Урсу</i>	
ПОСЛЕ ОВАКВОГ ЖИВОТА	24
<i>Александар Стаменковић</i>	
У БАШ-ЧЕЛИКОВОМ ЦАРСТВУ	27
<i>Димитрије Јовановић</i>	
ТАМА	39
<i>Љубомир Ћорилић</i>	
ВЕЧЕРЊАЧА НА ЦРНОМ ТИМОКУ	51
<i>Искра Пенева</i>	
МЕРЕЊЕ ВРЕМЕНА	56
<i>Јадранка Миленковић</i>	
ДИСАЊЕ.....	59
<i>Александар Марић</i>	
ЛАЗАРЕВА СУБОТА	71
<i>Дубравка Ранђеловић</i>	
НЕМИР СРЦА	74
<i>Микица Илић</i>	
ИЗБОР.....	78
<i>Јевросима Ристовић</i>	
РАСТАНАК	85
<i>Саша Скалушевић</i>	
ПОЕТИКА.....	89
<i>Срђан Стефановић</i>	
СЈАЈ У ТРАВИ	92
<i>Душица Милановић</i>	
ЧЕТИРИ ПЕСМЕ	95
<i>Милена Ћировић</i>	
ТРИ СОНЕТА	98
<i>Виолета Јовић</i>	
ДЕДА ТИКИНЕ ДУМЕ	100

Упознавања

<i>Марко Елснер Грошељ</i> НЕОПИСИВА БЛИЗИНА	104
<i>Славе Ђорђо Димоски</i> ЧОВЕК-СТАБЛО	109
<i>Сурен Даниељан</i> ПОГЛЕД СА ПРОЗОРА ЈЕРМЕНИЈЕ.....	115

Тумачења

<i>Анђелко Анушић</i> ВРТЛАР И ЊЕГОВИ ВРТОВИ.....	120
<i>Чедомир Љубичић</i> ЖИВОПИСНИ КОЛОРИТ ЛИКОВА	128
<i>Душан Мијајловић Адски</i> ЛЕГЕНДА О СНОВИЋЕЊУ	132
<i>Љубиша Ђидић</i> МОЗАИЧКЕ ЗАГОНЕТКЕ И ОДГОНЕТКЕ У ПОЕЗИЈИ ТАЊЕ КРАГУЈЕВИЋ.....	136
<i>Зоран М. Мандић</i> ПРИЧЕ И ПЕСМЕ О РАНОТЕЖИ И КРАЈУ У СЕБИ И ДРУГИМА	140
<i>Жељка Аврић</i> АЗ СВИТАК ГОСПОДЊИ ЈЕСАМ	142

Промишљања

<i>Лука Прошић</i> ХАЈДЕГЕР О ЈЕЗИКУ И ПЕСНИК ГЕОРГ ТРАКЛ.....	146
<i>Звонимир Костић Палански</i> ВИНСЕНТ И ТЕО	161

Сагледавања

<i>Владислав Ђорђевић</i> МОЋ РАДИКАЛНОГ ФЕМИНИЗМА	174
---	-----

Сведочења

Стојан Бербер

РАТ КОЈИ НИЈЕ ПРЕСТАО 182

Драгољуб Лилић

СВРЉИЖАНИ У ПРОБОЈУ СРЕМСКОГ ФРОНТА..... 186

Баштина

Јакша Динић

ВРАТАРНИЧКА ЗЪДНА И СВРЉИШКА ЗИДНА/ЗЕДНЕ 192

Гордана Ивковић

НАРОДНА НОШЊА У СВРЉИГУ У XIX И ПОЧЕТКОМ XX
ВЕКА 198

Владица Живановић

СВРЉИГ И ОКОЛИНА У ВРЕМЕ ТОПЛИЧКОГ УСТАНКА
1917. ГОДИНЕ..... 204

Догађања

ХЕМИМОНТАНА силази са Старе планине..... 208

IN MEMORIAM

РАША ПОПОВ..... 211

КЊИЖЕВНИ КОНКУРС..... 212

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА 213